

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
ECONOMICS
POLITICS
HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

Volume: 03

ISSUE
04

FALL 2020

e-ISSN: 2636-8137

www.ijephss.com

FERAGATNAME

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, bilimsel araştırmaları ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakđ ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sunmaktadır. Bu nedenle makale gönderimi, değerlendirme süreçleri ve yayınlanması için herhangi bir ücret talep etmez. Bütün yazarlar, makaleleri hakem sürecini geçtikten sonra yayımlandığında, açık kaynak erişimini ve CC BY-NC-SA 4.0'ın koşullarını kabul ederler.

IJEPHSS internet üzerinden yayın yapmaktadır. Bu nedenle yazar(lar)a basılı materyal gönderimi yapılmayacaktır. Çalışmalar, ihtiyaç duyulması halinde sitemizden veya Dergipark üzerinden pdf formatında şahsi bilgisayarlara kayıt edilebilmektedir.

IJEPHSS'te yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalarda ayrıca bir "yayın telif hakkı sözleşmesi" istenmez. Yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalar kendiliğinden dergiye devredilmiş olarak kabul edilir. Yazar(lar) dergi sistemine dahil olduklarına bu durumu kabul ve derginin yayın kabul şartlarına uygun hareket etmeyi taahhüt ve teyit etmiş sayılırlar.

Yazar(lar) çalışmalarında kullandıkları kaynak ve materyallerin (resim, fotoğraf, şekil, tablo vs.) telif hakkı ve kullanım izinlerini kontrol etmelidirler. Telif hakları ve izinler konusunda sorunuz varsa lütfen son düzeltmenizi yollamadan önce yönetici editörümüze danışınız. IJEPHSS telif hakları konusunda doğacak sıkıntılardan dolayı sorumluluk üstlenmemektedir. Yazar(lar) bu konuda sorumluluğu yazılarını sisteme yükledikleri ve/veya gönderdikleri zaman kabul etmiş olurlar.

IJEPHSS'te yayımlanması için zamanında gönderilen çalışmalar, en yakın tarihli ilk iki sayıda yayımlanmazsa (özel sayılar hariç) yayım hakkı yazara iade edilmiş olur.

IJEPHSS, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hukuk kuralları çerçevesinde "5846" sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun ve Hükümleri'ne tabi hareket eder. Bu kanunun gerekliliklerini yerine getirmeyen yazar ya da yazarlar hakkında IJEPHSS tek taraflı olarak hukuki haklarını korumaya sahiptir. IJEPHSS, her ne kadar bilimsel etik kurallarına uygun hareket etmekte duyarlı davranırsa da, yayınlanması amacıyla gönderilen çalışmalarda yapılan alıntılar, intihal gibi konularda yazar ya da yazarlar tek taraflı olarak sorumludur. Bu konuda IJEPHSS üzerinde hiçbir kurum, kişi ya da diğer yetkili organlar yaptırım uygulayamaz. IJEPHSS yönetici editörleri ve/veya alan editörleri "iThenticate" yazılımı aracılığıyla çalışmalardaki intihal oranlarını kontrol eder ve %20 seviyesinin üzerindeki çalışmalar hakem sürecine alınmadan reddedilir.

Yayın için çalışmasını gönderen yazar(lar), dergi kurallarına uyacaklarını peşinen kabul ve taahhüt ederler. IJEPHSS yayım politikasındaki koşul ve şartlar her bir yazar için aynıdır. Kimse için bu kurallar ve koşullar değişirilmmez.

DISCLAIMER

IJEPHSS adopts the principle that offering scientific research free of charge will increase the global sharing of information, and offers immediate access to its content. Therefore, it does not charge any fee for the submission of articles, evaluation processes and publication. All authors accept open source access and the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 when the articles are published after the referee process.

IJEPHSS is an online journal. Therefore, no written material will be sent to the author (s). Manuscripts can be downloaded to personal computers in pdf format via our website or Dergipark if needed.

For the manuscripts uploaded to IJEPHSS for publication, a "copyright agreement" is not required. The manuscripts uploaded to the system for publication are considered to have been handed over to the journal. The author (s) shall be deemed to have accepted and confirmed the fact that they are included in the journal system and are committed to comply with the publication acceptance requirements of the journal.

The author (s) should check the copyright and usage permissions of the sources and materials (pictures, photographs, figures, tables, etc.) used in their studies. If you have questions about copyrights and permits, please consult our executive editor before sending the final version of your manuscript. IJEPHSS assumes no responsibility for any copyright infringement. The author (s) accept the responsibility in this regard when they upload and / or send the manuscripts to the system.

If the works submitted in time for publication in IJEPHSS are not published in the most recent two numbers (except for the special numbers), the publication right is returned to the author.

IJEPHSS acts in accordance with the Law and Provisions on Intellectual and Artistic Works numbered "5846" in the framework of Turkish Republic rules of law. About the author(s) who do not fulfill the requirements of this law, IJEPHSS has the right to unilaterally protect its legal rights. Although IJEPHSS pays attention to acting in accordance with the scientific ethics rules, the author or authors are unilaterally responsible for issues such as quotations, plagiarism, etc. in studies submitted for publication. In this regard, no institution, person or other competent body can impose sanctions on IJEPHSS. IJEPHSS administrator editors and / or field editors control the plagiarism rates through iThenticate software. Accordingly, works exceeding the rate of 20% are rejected without being sent to the referees. The author (s) sending manuscripts for publication accept and agree that they will comply with the policies of the journal. The terms and conditions of the IJEPHSS editorial policy are the same for each author. These rules and conditions cannot be changed for anyone.

KÜNYE / MASTHEAD

YAYIMCI İMTİYAZ SAHİBİ / SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / PUBLISHER

Dr. Onur OĞUZ

YÖNETİCİ EDITÖR / CHIEF-IN-EDITORS:

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın (Assoc. Prof.)

Dr. Onur Oğuz

ALAN EDITÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. Magdalena Ziolo

Doç. Dr. Ahmet İlyas (Assoc. Prof.)

Doç. Dr. Ömer Yalçınkaya (Assoc. Prof.)

Dr. Arash Fahim

Dr. Berivan Can Emmez

Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın

Dr. Murat Cihangir

Dr. Mustafa Avcı

Dr. Mücahit Çayın

Dr. Selen Tekalp

DİL EDITÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Dr. Berivan Can Emmez

İNDEKS SORUMLUSU / INDEX RESPONSIBLE

Suat Gök

HUKUK DANIŞMANI / LEGAL ADVISER

Dr. Sadullah Özel

WEB EDITÖRÜ / WEB EDITOR

Dr. Aytaç Uğur YERDEN

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Giorgi Benashvili (PhD-c)

Merve Elcioglu (PhD-c)

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION FREQUENCY

Üç Aylık / Quarterly

YAZIM DİLİ / LANGUAGE

İngilizce ve Türkçe / English and Turkish

ÇALIŞMA ALANLARI / DISCIPLINES

İktisat, İşletme, Finans, Maliye, Ekonometri, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Edebiyat, Sosyoloji, Psikoloji, Tarih /

Economics, Administration, Finance, Public Finance, Econometrics, Public Administration and Politics, Literature, Sociology, Psychology, History

İLETİŞİM / CONTACT

editor@ijephss.com

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Richard A.Falk	Princeton University	A.B.D. / USA
Prof. Dr. Wei Min	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) IWAAS	Çin / China
Prof. Dr. Martine Audibert	Universite Clermont Auvergne –CNRS-CERDI	Fransa / France
Prof. Dr. Gerald Friedman	University of Massachusetts at Amherst	A.B.D. / USA
Prof. Dr. Isabel Novo Corti	University of Coruna	İspanya / Spain
Prof. Dr. Christos Sarmaniotis	Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki	Yunanistan / Greece
Prof. Dr. Ana-Gabriela Babucea	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Avtandil Silagadze	Tbilisi State University	Gürcistan / Georgia
Prof. Dr. Arshi Khan	Aligarh Muslim University	Hindistan / India
Prof. Dr. Kosta Sotiroski	Prilep, University “St Kliment Ohridski”	Makedonya / Macedonia
Prof. Dr. Magdalena Ziolo	University of Szczecin	Polonya / Poland
Prof. Dr. Marijan Cingula	University of Zagreb	Hırvatistan / Croatia
Prof. Dr. Vasile Burja	“ 1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia	Romanya / Romania
Prof. Dr. Burak Güriş	İstanbul University	Türkiye / Turkey
Prof. Dr. Stanislaw Flejterski	University of Szczecin	Polonya / Poland
Prof. Dr. Dorel Dumitru Chiritescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Danuta Kajrunajtys	Cracow University	Polonya / Poland
Prof. Dr. Doerl Duşmanescu	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Irene Tilikidou	Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki ATEI	Yunanistan / Greece
Prof. Dr. Diana Mihaela Pociovalișteanu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Maciej Cieslukowski	Poznan University	Polonya / Poland
Prof. Dr. Marian Zaharia	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Renata Galaj- Dempniak	University of Szczecin	Polonya / Poland
Doç. Dr. Jana Kotlebova	University of Economics in Bratislava	Slovakya / Slovakia
Doç. Dr. Aniela Balacescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Doç. Dr. Daria Vystavkina	Odessa I.I. Mechnikov National University	Ukrayna / Ukraine
Doç. Dr. Jean Vasile Andrei	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Doç. Dr. Manuel Vicente Nieto Mengotti	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Doç. Dr. Nuri Yavan	Ankara University	Türkiye / Turkey
Dr. Carmen Gago-Cortés	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Dr. Salomeh Tabari	Sheffield Hallam University	İngiltere / England
Dr. Jana Jabbour	Science Po, Paris	Fransa / France
Dr. Zofia Grodek- Szostak	Cracow University	Polonya / Poland

İNDEKSLER INDEXING LIST

KATALOGLAR

CATALOGUES

ULUSLARARASI KATALOGLAR / INTERNATIONAL CATALOGUES

- Biblioteka WSB W Toruniu
- California Institute of Technology Caltech Library
- Stanford University Library
- SSRN
- Publons
- The Dar Al Kutub Sector, Department of Culture and Tourism – Abu Dhabi
- World Catalogue of Scientific Sciences

ULUSAL KATALOGLAR / NATIONAL CATALOGUES

- Ankara Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Celal Bayar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Cumhurbaşkanlığı Millet kütüphanesi
- Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Giresun Üniversitesi
- İstanbul Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstanbul Medeniyet Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstinye Üniversitesi
- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karabük Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karatekin Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Maltepe Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Süleyman Demirel Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TO-KAT Ulusal Toplu Katalog
- Trakya Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Üsküdar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TDV İslam Araştırmaları Merkezi - İSAM
- TOBB—ETÜ Kütüphane Katalogu
- Türkiye Kaynakçası

İçindekiler (Table of Contents)	Sayfa (Page)
Editörden	vii
Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların Sosyal Katılımı: Perspektif Dergisi Örneği Social Participation of Turkish Original Germany Muslims: Perspective Magazine Example <i>Ahmet Aslan</i>	216-239
Fisher Etkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Uygulama The Fisher Effect: An Application on Emerging Market Economies <i>Sefa Özbeke</i>	240-251
Hindutva As An Informal Institution <i>Hayati Ünlü</i>	252-259
Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki (2005-2019) The Relationship Between Foreign Direct Investment and Unemployment on Turkey (2005-2019) <i>Özge Korkmaz, Barış Daştan</i>	260-279
Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Bağlamında Nicolo Machiavelli’yi Yeniden Düşünmek Rethinking Niccolo Machiavelli Within The Context of Classical Republican Freedom <i>Mehmet Kanatlı</i>	280-290
Marka İmajı: Göbeklitepe İle Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı Açısından Betimsel Analizi Brand Image: Descriptive Analysis of Gobeklitepe and Stonehenge Archeology Site in Terms of Brand Image <i>Nevin Karabıyık Yerden</i>	291-310

EDİTÖRDEN...

Kıymetli Bilim İnsanları,

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, Nisan 2018’de ilk sayısını çıkararak yayın sürecine başlamıştır. **IJEPHSS** açık erişimli, hakemli, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda dört sayı olarak (Ocak-Nisan-Temmuz-Ekim) elektronik ortamda yayımlanan bilimsel bir dergidir.

Dergimiz ilk yayımlandığı tarihten itibaren yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır. İlk on sayı itibariyle toplam 48 araştırma makalesi ve bir kitap değerlendirme notu, akademik çevrenin ilgisine sunulmuştur. Son sayımızda ise sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve işletme alanlarında toplam 6 adet yeni çalışmaya yer verilmiştir. Böylece son sayımızla birlikte dergimizde 18’i ekonomi, 15’i işletme, 13’ü siyaset bilimi ve 8’i edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe gibi farklı alanlarda toplam 54 adet çalışma yayımlanmıştır. Dergimize gönderilen çalışmaların ortalama kabul süresi 61 gündür.

IJEPHSS, bu sayısıyla beraber üçüncü cildini tamamlamıştır. Bugüne kadar 76 bilim insanı akademik yazına dergimiz aracılığıyla katkı sunmuştur. Bu yazarların %45’i kadın akademisyenlerdir. Dergimizdeki yayınlanmış İngilizce dilindeki makalelerin oranı %17’dir. Bu süreçte Türkiye kökenli akademisyenlerin yabancı dildeki çalışmalarının yanı sıra Tayvan ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nden de bilim insanları dergimize katkı sunmuşlardır. Türkiye genelinde ise 29 şehir ve 36 farklı üniversiteden akademisyen çalışmalarını dergimizde yayımlamışlardır.

Dergipark sistemi kayıtlarına göre dergimizde yayımlanan çalışmalar, araştırmacılar ve ilgililer tarafından 30.000’in üzerinde kaydedilmiş ve incelenmiştir.

IJEPHSS, ulusal ve uluslararası düzeyde 24 bilimsel endekste ve ayrıca çok sayıda kütüphane ve kurum veri tabanında taranmaktadır. Taranılan endeks sayısının artırılması ve böylece dergimizin görünürlüğü ile atıf düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Yeni sayımızda yer alan çalışmaların bilim dünyasına katkı sunmasını dileriz.

Yönetici Editörler

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın – Dr. Onur Oğuz

TÜRKİYE KÖKENLİ ALMANYALI MÜSLÜMANLARIN SOSYAL KATILIMI: PERSPEKTİF DERGİSİ ÖRNEĞİ

Ahmet ASLAN¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 17.03.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 06.10.2020

Özet

İşgücü göçünün başlangıcının üzerinden yaklaşık 60 yıl geçtikten sonra günümüzde Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanlar ülkede sorumluluk ve haklarla çerçevesi çizilen tam bir sosyal katılımı var olmak eğilimindedirler. Bu topluluğun yeni kuşakları bir taraftan kökenlerinden gelen kültürel kimliklerini koruma uğraşı verirken, diğer yandan birlikte yaşamın gereklerini toplumsal ve siyasal katılım vurgusuyla yerine getirme çabası içinde görünmektedirler. Almanya'da Müslümanların sosyo-kültürel varoluşları katılım teorisi açısından izlenebilir, ölçülebilir. Dördüncü kuşağa ulaşan Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların, Alman toplumunun "yerelleşme" taleplerine karşı geliştirdikleri katılım söylemlerinin ne düzeyde ve nasıl görünürlük kazandığının betimlenmesi bu çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada Müslümanların sosyal katılımlarının süreli bir yayın üzerinden niteliksel açıdan betimlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle sosyal katılım, Türkiye kökenli Almanyalı Müslümanlar ve Perspektif dergisi konularına kavramsal çerçeve çizilmiştir. Ardından Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların sosyal katılımı ilgili yaklaşım ve söylemlerini belirlemek amacıyla Perspektif dergisinin 2014-2019 yılları arasında yayımlanan toplam altmış sayısı içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. İncelenen dergilerin sosyal katılıma dair içeriklerinin toplam içeriğe oranı %68,33; iç meseleler olarak temalaştırılan içeriklerin oranı ise %31,67 olarak bulgulanmıştır. Avrupalı toplumlara sosyal katılımı kolaylaştırmak çabasıyla dini kimlik Avrupa bağlamında yeniden üretilmektedir. Her türlü tartışmaya rağmen Almanya'da Müslümanların mevcudiyetinin her geçen dönemle birlikte normalleşmesi söz konusudur. Ancak bu kolay ve ihtilafsız bir süreç değildir. Zira Avrupa kimliğinin "öteki"si Avrupalılarla Müslümanların karşılaşmasından bu yana İslam ve Müslümanlardır. Sosyal katılımı odak edinmiş bu çalışma tarzında başka çalışmalar diğer süreli yayınları örneklem seçerek gerçekleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Katılım, Perspektif Dergisi, Türkiye Kökenli Almanya Müslümanları, İslamofobi, Göçmen Kökenliler

SOCIAL PARTICIPATION OF TURKISH ORIGINAL GERMANY MUSLIMS: PERSPECTIVE MAGAZINE EXAMPLE

Abstract

After nearly 60 years after the start of labor migration Turkey Origin German Muslims today tend to be drawn with a full social participation framework with the responsibilities and rights in the country. New generations of this community, on the one hand, strive to protect their cultural identity from their origins, on the other hand, in an effort to fulfill the requirements of life together with the emphasis on social and political participation. The socio-cultural existence of Muslims in Germany can be monitored and measured in terms of participation theory. Originating from Turkey reached the fourth generation of German Muslims, German society of "decentralization" of their participation in what level of rhetoric against the demand of developed and described how to gain visibility that constitutes the central problematic of this study. Accordingly, this study aims to describe the social participation of Muslims qualitatively through a periodical publication. This study, the first social participation, the Turkey-based German Muslims and Perspectives magazine conceptual framework was drawn to the subject. It was then analysed by the total number of sixty content analysis technique Perspective magazine published between the years of 2014-2019 to determine their approach to dealing with social participation of Turkey origin German Muslims. The ratio of the content of the reviewed journals on social participation to the total content is 68.33%; The proportion of content themed as internal issues was found to be 31.67%. Religious identity is reproduced in the context of Europe in an effort to facilitate social participation in European societies. Despite all kinds of controversy, the presence of Muslims in Germany is normalized with each passing period. However, this is not an easy and controversial process. Because the "other" of European identity has been Islam and Muslims since the encounter of Europeans and Muslims. In this working style, which focuses on social participation, other studies can be carried out by selecting samples from other periodicals.

Keywords: Social Participation, Perspective Magazine, Muslims of Germany, Islamophobia, Immigrant Origin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ahmet.aslan@erzincan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1657-9662>

1. Giriş

İşgücü göçünün başlamasının üzerinden yaklaşık 60 yılın geçtiği bir dönemde genel olarak Almanya'da kalıcılık söylemi geliştiren Türkiye kökenli Almanyalı Müslümanlar ne asimile olmak ne de "paralel toplumlarda" yaşamak istemektedir. Onlar, Almanya'da sorumluluk ve haklarla çerçevesi çizilen tam bir sosyal katılımı var olmak eğilimindedirler. Almanyalı yeni kuşak Müslümanlar bir taraftan birçok azınlık toplulukta olduğu gibi tanınma ve kültürel kimliği koruma uğraşı verirken, diğer yandan birlikte yaşamın gereklerini toplumsal ve siyasal katılım vurgusuyla yerine getirme çabası içinde görünmektedirler. Türkiye kökenli Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının sosyal ve kültürel varoluşlarında katılım önemli bir perspektif sunmaktadır. Diğer bir deyişle Almanya'da Müslümanların sosyo-kültürel varoluşları katılım teorisi açısından izlenebilir, ölçülebilir.

Dördüncü, beşinci kuşağa doğru ilerleyen Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların, Alman toplumunun "yerleşme/ yerleşme" taleplerine karşı geliştirdikleri katılım söylemlerinin ne düzeyde ve nasıl görünürlük kazandığının betimlenmesi bu çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada Almanya'da kalıcı olduklarını ifade eden Müslümanların sosyal katılımlarının süreli bir yayın üzerinden niteliksel ve niceliksel açıdan betimlenmesi amaçlanmaktadır. Değişen şartlarda Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların gündemini ağırlıklı olarak hangi konular meşgul etmektedir? sorusu yine bu çalışma çerçevesinde cevaplanmıştır. Böylelikle bu çalışma, azınlık olarak kültürel kimlikleriyle varlık göstermek isteyen Müslümanların gelinen noktada sosyal katılım durumlarını ortaya koymayı amaçladığından göç ve din sosyolojisine katkı sağlayacaktır. Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların süreli yayınlarına ilişkin ulaşabildiğimiz herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Yarım asırlık bir süreçten sonra Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların sosyal katılımının çeşitli bakış açıları ile incelenmesi buradaki nüfus varlığının sorunlarının çözümü bağlamında önemlidir.

Çalışmada günümüz itibariyle yirmi dört yıldır yayım hayatını sürdüren ve 286. sayıya ulaşmış olan Perspektif dergisi örneklem olarak seçilmiştir. Zira Perspektif dergisinin Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların bir kısmının gündemini yansıttığı varsayılmaktadır ve araştırma derginin 2014-2019 yılları arasında yayımlanan toplam 60 sayısı ile sınırlandırılmıştır. Kalıcılık söyleminin kökleştiği, üçüncü ve dördüncü kuşakların kamusal alanda sosyal aktör rolü üstlendiği bir dönemi yansıtmak ve güncel sorunlara bakışı tespit etmek amacıyla derginin son 60 sayısı tercih edilmiştir. Sosyolojik bir yaklaşımla geliştirilen bu çalışmada incelenen dergi sayılarının başka açılardan yapılabilecek çalışmalara konu olabilecek özellikleri; mesela edebi incelemeye konu olabilecek dil, anlatım ve üslup özellikleri gibi unsurlar çerçevesinde bir inceleme yapılmamıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sosyal Katılım

Her sosyal örgütlenme biçimi üyelerinin katılımı için kurallar öngörmektedir. Bu sebeple evrimci bir bakışla katılımın 2,5 milyon yıl öncesinin Taş Devri'nde avcı grupların görev dağılımı yapmalarından, av ürünlerini paylaşmalarından beri var olan bir olgu olduğu söylenebilir. Katılımın Batı dillerindeki karşılığı olan sözcük (İng. participation, Alm. Partizipation) etimolojik olarak geç Latince "katılımına izin vermek, paylaşmak, katılmak" anlamlarına gelen "participare" fiiline dayanmaktadır. Kelime bütünü parçası anlamına gelen "pars, partis" kelimesi ile almak, kapmak, yararlanmak ve yakalamak anlamlarına gelebilen "capere" sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur (Georges vd. 2017). Böylelikle katılım tüm toplumsal grupların toplumsal varoluşun bütün imkânlarından yararlanabilmesini içerir.

Sosyolojik yaklaşımla katılım; toplumun belli kurumlarına, değerlerine katılım ve bunlarla özdeşleşme, demokratik yapı ve süreçleri içselleştirerek bunlara aktif olarak katılmaktır. Bireylerin sosyalleşmesinde belirli mekanizmalar, içerikler ve kurumsal bilgi, iletişim ve yönetim kalıplarının

kullanılabilmesini içeren katılım; günümüz liberal demokratik toplumlarının gelişiminin temel bir bileşeni olarak görülmektedir (Hillmann 1994: 354). Katılım sosyolojik olarak birey ve kuruluşların (tüm paydaşların) karar alma ve irade oluşturma süreçlerine dâhil edilmesine vurgu yapmakta iken politik olarak tüm vatandaşların siyasi irade oluşturma ve karar alma süreçlerine katılımını ifade etmektedir (Lenz ve Ruchlak, 2001). Bu doğrultuda katılım tüm insanların temel bir hakkıdır ve özellikle yoksul ve marjinalleş(tiril)miş kimseler olmak üzere baskı ve ayrımcılığa meydan okuyan sosyal ve siyasi bir çaba olarak anlaşılmalıdır. (Institute of Development Studies, 2019). Zira katılımcı yaklaşımla bireyler, sosyal ve siyasi süreçleri daha yakından tanıma imkânına sahip olmaktadır.

Siyasi, ekonomik ve sosyal hayata eşit ve tam katılım talebi, insan hakları fikri ile ayrılmaz bir şekilde iç içedir. Çünkü etraflıca değerlendirildiğinde insanların siyasi ve sosyal katılımdan dışlanmaya karşı insan hakları mücadelesine giriştikleri görülecektir. 18. ve 19. yüzyıllarda Amerika, Fransa ve Avrupa'nın diğer ülkelerindeki halk ayaklanmalarında siyasi katılım ve orta sınıfın ekonomik özgürlüğü temel talepleri oluşturmaktaydı. Yine aynı şekilde sosyal insan hakları ve ayrımcılığa karşı mücadele; 19. yüzyıldan beri süregelen işçi hareketinin, kadın hareketinin, sömürge karşıtı bağımsızlık hareketlerinin, Amerika'daki ırkçılık karşıtı sivil haklar hareketinin hep çekirdeğini oluşturmuştur (Rudolf, 2017:14). Bu anlamda katılım toplumsal değişime etki eden evrensel bir olgudur.

Günümüz toplumlarında kapsamlı bir hak olarak katılım, toplumsal hayatın birçok alanında yol gösterici bir kavram haline gelmiştir. Ayrımcılığa uğramama, topluma dâhil olabilmek ve eşitlik ilkeleriyle birlikte katılım; birlikte yaşama ve sosyal uyumun temel kavramlarını oluşturmaktadır. Bütün bunlarla bireylerin kendilerini gerçekleştirme şansına eşitçe sahip olarak topluma dâhil olmaları ve keyfi eşitsizliğe karşı korunmaları amaçlanmaktadır. Bu kavramlar ve ilgili insan hakları ilkeleri bir arada var olur ve birbirini tamamlar. Ancak tüm kesimler her zaman bu imkânlarla sahip olamamaktadır. Mesela bir kişi belli bir toplumsal grubun üyesi olduğundan ya da o gruba ait görüldüğünden dezavantajlı duruma düşebilir. Örneğin klişeleşmiş yaş veya cinsiyet algıları sosyal katılımı olumsuz etkileyebilir. Yine bedensel ya da zihinsel engellilik, yoksulluk ve göç geçmişine sahip olmak gibi durumlar da sosyal katılımı engelleyici işlevler görebilmektedir. Böyle kimseler için toplumsal hayata tüm yönleriyle engelsiz bir katılımın genellikle mümkün olmadığı açıktır (Diehl, 2017:9).

Katılım; sosyal ve siyasal olarak organize olmuş bir topluluğa ait olmak, dâhil olmak, böyle bir topluluğu birlikte şekillendirmek anlamlarına gelmektedir. Siyasi topluluklardaki kararlar her bir bireyin yaşamı için temel ve varoluşsal öneme sahip olabilir. Zira insan ömrünün önemli bir kısmı sosyal bağlanılarda -ailede, mahalle, kültürel etkinliklerde, sporda, rekreasyon ortamlarında, eğitim kurumlarında, dini toplantılarda ve iş piyasasında- geçer. Bütün bu sosyal alt sistemler birbirine bağımlıdır. Çünkü bireylerin aile ortamları dışında başka insanlarla etkileşime girdikleri, aynı göz hizasında iletişim kurabildikleri ortamlarda ancak yakın ilişkiler, arkadaşlıklar, sivil toplum etkinlikleri, politik, sosyal, kültürel amaçlı dernekleşmeler oluşturulabilir. Bu nedenle okul, işyeri ve yaşanan çevre gibi sosyal alt sistemler, diğer alt sistemlere katılım için büyük öneme sahiptir. Kısacası katılım; bireyin kendi seçtiği yaşam alanlarında tercihlerine göre şekillendirdiği bir hayatı başkalarıyla eşitçe yaşayabilme, kendi hayatını etkileyen temel kararlarda söz sahibi olma ve böylece kendi geleceği hakkında karar verebilme imkânına sahip olması anlamına gelmektedir (Rudolf, 2017:13). Bireylerin sosyal ve siyasal katılımları aynı zamanda onların içinde buldukları sosyal ve siyasal yapılara aidiyetlerini artırır.

Batı toplumlarının kültürel değişiminde çoğulculuk; özgürlükçü, hukuk devletinin temel yapı taşlarından biri olarak sunulmaktadır. Almanya örneğinden bakıldığında ülkede 170'ten fazla etnik kökenin, 120'den fazla farklı dil konuşan topluluğun bir arada yaşaması ve ülkede şimdiye kadar hiç görülmemiş yüksek bir oranda (nüfusun yaklaşık %21'i) göç kökenli olması çoğulculuğa dair meselelerin ne derece hacimli olduğunu göstermektedir. Yine Almanya'da etnik çeşitliliğe ek olarak

liberal, demokratik anayasal çerçevenin varlık imkânı tanıdığı dini çeşitlilik de dikkat çekmektedir. Ülkede bugün Protestan ve Katolik kiliselerin yanında Yahudi, Müslüman, Budist, Hindu, Yezidi gibi birçok dini topluluk kamusal dini hayatta varlık göstermektedir (Destatis, 2017:34). Bu çoğulcu görünümü yapı bir toplum için hem birçok zorluk hem de fırsatlar barındırmaktadır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından sonra toplumda göç tartışmasının kapsamlı bir şekilde yürütülmemesi, Alman toplumunun önemli bir bölümünün kültürlerarası açılımın önemini kavrayamamasına sebep olmuştur (Abou Taam, 2017).

Göçle birlikte çok çeşitli kültürel kimliğe sahip kimseler Almanya'ya gelmiş, Alman toplumu bu durumla yüzleşmede çoğunlukla net olmayan görüntüler vermiştir. Politik ve toplumsal tepkiler "*hoş geldiniz*"den "*bizde boş yer yok*"a kadar çeşitlilik göstermiştir. Toplumda II. Dünya Savaşından sonraki değişim genel olarak değerlendirildiğinde Almanların "yabancılarla" yaşadıkları tecrübelerin her şeye rağmen giderek artan oranda sosyal liberalleşmeye yol açtığı söylenebilir. Dil, sanat, kültür, politika ve bilim alanlarında ve günlük yaşamda yapılacak araştırmalarla bu durum ispatlanabilir. Yabancılarla karşılaşma Alman toplumu için dinamik bir üretkenliğe sebep olmuştur. Ancak bu üretkenliğin potansiyel yararlarını görebilmek için hem göç kökenlilerin hem de çoğunluk toplumunun kaçınılmaz olarak gerçekleşen zorlu karşılaşma süreçlerini katılım amacını gözeterek yürütmeleri gerekmektedir. Bu zorlu süreçler de nihayetinde toplumsal grupların demokratik ve çoğulcu yaklaşımlarını zenginleştirmektedir (Abou Taam, 2017:213).

Almanya'da 2005 yılında yürürlüğe giren Göç Yasası sonrasında hazırlanan entegrasyon planlarında katılım kavramı anahtar rolü oynamaktadır. Çünkü entegrasyon katılım üzerinden tanımlanmakta, entegrasyonun hedefi ülkedeki bütün kesimlerin katılımı olarak vurgulanmaktadır. Buna göre toplumsal hayatın eğitim, iş, ekonomi, hukuk, kültür, din, sağlık, iskân gibi bütün alanlarında uygulanacak olan entegrasyon politikası katılımı hedeflemelidir. Burada göçmenlerin politik katılımı en üst hedef olarak öne çıkarılmaktadır. Almanya'da katılım kavramının ön plana çıkmasında toplumun merkez alanlarında sunulan imkânlardan bütün kesimlerin adilane yararlanması mümkün olmadıkça başarıya ulaşmış bir entegrasyondan bahsedilemeyeceği anlayışı etkili olmaktadır (Aslan, 2019: 79-80).

Almanya'da katılım hedeflerinin gerçekleşmemesinde çoğunluk toplumunun yeni kuşakları ile göç kökenli kuşakların katılım fırsatlarının dramatik ölçüde farklılaşmasının etkileri açıktır. Bu durum hem ülkedeki eğitime ilişkin raporlarda hem de göç kökenlilere ilişkin OECD verilerinde açıkça görülebilmektedir. Ülkede göçmenler için başlangıçta var olan dezavantajlar özellikle eğitim- öğretim, çıraklık eğitimi ve istihdam şansları alanlarında yeni kuşaklara miras bırakılmaktadır (GEW, 2016). Toplumdaki çoğulcu yapı bağlamında sıralanan sorunlar arasından göç kökenlilerin göç geçmişi olmayanlara göre iş piyasasında açıkça daha fazla sorunla karşılaşması, eğitim seviyelerinin daha düşük olması ve meslek eğitiminde daha az şansa sahip olmaları en temel yapısal sorunları oluşturmaktadır (WISTA, 2016).

Katılımı destekleyecek en önemli kurum eğitimidir. Yeni kuşakların eğitim konusunda daha iyi bir seviyeye ulaşmaları sosyal katılıma katkı sağlayacaktır. 2010'da yapılan bir araştırmaya katılan gençlerin %42'sinin anne-babalarından daha yüksek bir eğitim seviyesine ulaştıklarını göstermektedir (Gostomski, 2010:90). Diğer taraftan göç kökenlilerden meslekî niteliğe sahip olmayanların oranı önceki dönemlere nispeten düşmüştür. Böylelikle işgücü piyasasına katılım da artmaktadır. Ancak bununla birlikte işgücü piyasasındaki ayrımcılık hala sürmektedir. Bilinçsiz çağrışımlar, basmakalıp sınıflamalar ve referans grubunu tercih etme gibi sebeplerle göç kökenli nitelikli iş gücü, piyasada ayrımcılığa uğramaktadır (SVR, 2014:15 v.d.). Aynı doğrultuda kamusal hizmet sektöründe de göç kökenlileri, ülkedeki göç kökenli nüfus oranında (%21) görmek mümkün değildir. Kamuda çalışanların %10'undan azı göç kökenlidir. Hele yönetici kadrolarında göç kökenlilerin oranı esamisi okunmayacak kadar düşüktür. Eğitim sisteminde de durum farklı değildir. Okullarda okuyan 5-15 yaş aralığındaki öğrencilerin yaklaşık üçte biri göç kökenli iken öğretmen/ eğitimcilerin yalnızca %6'sı göç kökenine

sahiptir (Abou Taam, 2017:222). Politik arenada da göç kökenlilerin oranı oldukça düşüktür. Federal Meclis'te 2013-2017 arasında 631 milletvekilinin yalnızca 37'si göç geçmişine sahiptir. Gerçekçi bir katılım hedefleniyorsa temsildeki bu oransal tutarsızlıklar giderilmelidir.

Göç kökenlilerin katılımını desteklemek ve bunun gerçekleşmesi için toplumsal ve politik hayatta katılımın güçlenmesini sağlamak toplumsal barış için önemli bir katkıdır. Bu bağlamda yalnızca yasal ve politik çalışmaların katılımı tam olarak sağlamayacağı bilakis toplumsal dayanışma ve sivil organizasyondan oluşan sermayenin çok daha fazla öneme sahip olduğu hatırlanmalıdır. Toplumsal hayatta katılım yeterince gelişmediğinde sosyal grupların marjinalleşmesi söz konusu olmakta ve bu da popülist akımların memnuniyetle karşıladıkları sosyal sürtüşmelere ve suçlamalara yol açmaktadır (Abou Taam, 2017:209).

Kavramlar belli bağlamlarda, belli işlevler için üretilirler. Dolayısıyla bağlamlar yıprandığında ve işlevler anlam kaybına uğradığında bu durumdan kavramların doğrudan etkileneceği unutulmamalıdır. Genellikle yaşlılar, yoksullar, engelliler, erkek egemen düzenlemeler karşısında kadınlar, göç kökenliler ve herhangi bir sebepten ayrımcılığa uğrayanlar bağlamında gündeme gelen sosyal katılım kavramı; belli sosyal grupların katılımına yoğunlaştığında dezavantajlılık vurgusu taşımaktadır. Bu noktada kavramdan beklenecek temel yarar bu olumsuzluğu aşmadaki katkısı olacaktır.

Siyasi gündemlerin ve ideolojik pozisyonların ötesinde Türkiye Kökenli Almanya Müslümanları; sadece günlük yaşamda değil ekonomik, kültürel ve politik alanlarda da Alman toplumunun etkin üyeleridir ve katılım yoluyla yeni fırsatlar ve stratejiler keşfedebilirler, toplumsal değişimi etkileyebilirler. O halde çoğunluk toplumu, Almanya'da yaşayan herkes için eşit haklar ve fırsat eşitliği sunma hedefiyle katılımı desteklemek durumundadır. Aksi takdirde toplum kimliklerin çatışması ve bununla paralel yürüyen farklılıkların siyasallaşması sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır.

2.2. Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanlar

İslam; çoğunlukla güvenlik sorunları bağlamında, 2000'li yılların başlarından itibaren Almanya'da siyasi, kültürel, sosyal, dini ve akademik gündemi belirleyen meselelerden biri haline gelmiştir. Bu durumda asıl sorunsal olan yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaygınlaşan kimi oryantalizm eleştirilerine rağmen birçok bağlamda İslam'ın nesneleştirilmesidir. Hâlbuki İslam ampirik anlamda tahlil edilebilir bir olgu değil, evrensel bir dindir. Dolayısıyla Almanya'da sosyal ve siyasal bağlamda İslam'dan bahsedildiğinde asıl meselenin Müslümanlar olduğu hatırlanmalıdır. Ancak oryantalist bir bakışla Avrupa kültürünü merkeze alarak İslam ve Müslümanlar üzerine konuşmak hiçbir toplumsal sorunu çözemeyecek bilakis yeni sorunlar doğuracaktır. Bu noktada asıl ihtiyaç olan İslam'a ilişkin ön tanımlı bir yaklaşım yerine Almanya'daki Müslüman varoluşunu ortaya koyan birinci elden verilerdir. Zira Müslümanlarla ilgili konularda Almanya'daki Müslümanların kültürel üretiminden ziyade İslam hakkında üretilen kültürel üretim daha çok gündeme gelmektedir (van Bruinessen ve Allievi, 2012).

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli nüfus, literatürde Türkiye kökenli Almanyalılar, Almanyalı Türkler, göçmenler, Alman-Türkler, Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanlar, Alman Müslümanlar, Almanya Türkleri gibi farklı kimlikli ifadelerle tanımlanabilmektedir. Her bir tanımlama için gerekçeler ve bu gerekçelere getirilebilecek eleştiriler bulmak mümkündür. Bu tanımlamalar üzerine yapılacak tartışmalar çeşitli bağlamlarda sürdürülebilir görünmektedir. Bu noktada önemli olan sosyal bilimler açısından hangi tanımlamanın hangi bağlam için tercih edildiğidir. Diğer önemli husus ise hangi tanımlamanın bu toplumsal kesim tarafından daha fazla benimsendiğidir. Türkiye kökenli Müslümanlar üzerine yapılan araştırmalar Müslümanlığın başından beri dinsel kimlik olarak temel tanımlama aracı olduğunu göstermektedir. Bu durum yeni kuşaklar için de geçerlilik göstermektedir (Kaya ve Kentel, 2005:133; Aslan, 2018:144). Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu topluluğu tanımlamada, yerleşikliği ve kalıcılığı vurgulamak için Almanya ile kültürel bir tanımlamanın

ötesinde öne çıkan kimliksel bir vurgu olarak Müslümanlık birleştirilerek "Türkiye Kökenli Almanya Müslümanları" tamlaması tercih edilmiştir.

Avrupa'daki ve dolayısıyla Almanya'daki Müslüman varlığına ilişkin üretilen literatür üç evrede incelenebilir görünmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde İslam ve Avrupa birbirinden ayrı olgular olarak ele alınmış ve birbirlerine etkileri değişik açılardan incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya doğru yaşanan göç dalgalarıyla birlikte İslam'ın, daha doğrusu Müslümanların Avrupa toplumlarında yeni hayat alanı aramasıyla birlikte Avrupa'daki/Almanya'daki İslam evresi başlamıştır. Müslüman kuşakların "yeni vatanda" yetişmeleri ile olgusal bir yerleşmeyi içeren üçüncü bir evreden söz edilebilir (Allievi, 2012).

Almanya'daki Müslüman nüfus 1950'de 20.513 ve 1960'ta 21.844 iken, 1970'te işçi göçüyle birlikte 1.172.539'a ulaşmıştır. 2010 yılında 4.283.364 olan Müslüman nüfus (Kettani, 2010:159), Federal Göç ve Mülteciler Dairesi'nin Alman İslam Konferansı için yaptığı araştırmaya göre 2015 yılı sonu itibarıyla 4,4 ile 4,7 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre yaklaşık 83 milyon nüfusa sahip olan Almanya'nın yüzde 5,5'ini Müslümanlar oluşturmaktadır (BAMF, 2016). Bu azınlığın yüzde 63,2'si Türkiye kökenli Müslümanlardan oluşmaktadır (Haug vd. 2009:59). Ayrıca İslam'ı seçen, mühtedi Almanların sayısının 20 bin ile 100 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir (Özyürek, 2015: 18). Bu tarihlerden sonra gerçekleşen mülteci göçleriyle birlikte Almanya'daki Müslümanların sayısının beş milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

2.3. Perspektif Dergisi

Almanya'nın bir parçası olan Müslümanlara ilişkin imgeler çoğunlukla onlar tarafından değil Müslüman olmayan kesimler tarafından üretilmektedir. Kamuoyunda İslam'ın mevcudiyeti ve kökleşmesine dair görüşler bu gerçeğe göre şekillenmektedir. Dolayısıyla ülkede İslam'a ilişkin beyanlar genellikle ampirik temelden yoksundur. Bu noktada Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının toplumsal meselelere yaklaşımlarını ortaya koyan süreli yayımlar onların görüş ve etkinliklerinin birincil kaynaklardan belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Geride kalan yaklaşık 60 yıllık işçi göçü tarihinin son evresinde Müslümanların Almanya'da kalıcı hale geldikleri gözlemlenmektedir. Bu süreçte "vatan", "aidiyet", "İslam" ve "Avrupa" gibi birçok kavram hem Müslümanlar tarafından hem de çoğunluk toplumunun çeşitli sosyal aktörleri tarafından tartışma konusu edilmiştir. Müslümanlar kamusal alanda varlık göstermeye başlayınca siyasetçiler ve medya tarafından genellikle nesneleştirici bir yaklaşımla paralel toplum, zorunlu evlilik, namus cinayetleri, başörtüsü ve minare yasakları, güvenlik ve entegrasyon meseleleri gündeme taşınmaktadır. Perspektif dergisi, Müslümanlara dair meselelerin önyargılardan ve tepkisellikten bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Dergiye göre ne Müslümanlar yeknesak, homojen bir topluluk olarak, ne de Avrupa bütünüyle ahlaksız, materyalist, kapitalist bir kıta olarak algılanabilir. Bu sebeple dergi, çok kültürlü bir toplumsal birlikteliğin zenginleştirici etkisine inandığını, azınlıkların siyasi ve sosyal katılımını teşvik etmeyi amaçladığını beyan etmektedir. Bu amaca ulaşmak için "İslam'a dair tartışmanın tahakküm edici dilinin oluşturduğu hayal kırıklığını" dile getirerek Müslümanlara, önemli gördüğü meselelerin Avrupa siyasetindeki karşılığını ele alarak siyasilere ve geliştirdiği "içten bakışla" Türkçe konuşan herkese seslendiğini duyurmaktadır. Perspektif dergisi, 1995 yılından bu yana Avrupa'da Türkçe yayın yapan, günümüz itibarıyla 12.500 baskı âdetine sahip 292. sayıya ulaşmış aylık bir yayın organıdır (www.perspektif.de, Hakkımızda). Derginin jeneriğinde "İslam Toplumu Millî Görüş Aylık Haber Yorum Dergisi" ifadesi yer almaktadır. Bu çalışma belge incelemesi yöntemine dayanan nitel bir çalışma olması ve süreli bir yayın üzerinden sosyal katılımı incelemesi açısından, başlı başına ayrı bir çalışma konusu olabilecek Avrupa'daki İslami organizasyonlar ve faaliyetleri bağlamında yayıncı üzerinde durmamaktadır.

Standartlaşmış bölümlere sahip olan ve 230. sayısından itibaren 68 sayfa olarak yayımlanmakta olan Perspektif dergisinde her ay bir dosya konusu etraflıca incelenmektedir. Derginin her sayısında başta Almanya ve Avrupa'dan olmak üzere farklı coğrafyalardan seçilen gündem haber ve konuları, uzman görüşleri ve ilgililerle yapılan söyleşileri de içeren dosya konusuna ilişkin metinler, okuyucu mektupları, basında öne çıkanlar, portreler ve kitap tanıtımı metinleri yer almaktadır.

3. Yöntem

Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının sosyal katılımlarını Perspektif dergisine yansıdığı şekliyle incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Araştırmada dergi sayılarının belirli bir teorik çerçeve ve belirli temalar çerçevesinde çözümlenip incelenmesi amaçlandığından nitel araştırma türlerinden belge incelemesi kullanılmıştır. Belge incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu(lar) hakkında bilgi içeren belgelerin belirlenen bir düzene göre tasnif edilerek çözümlenmesini amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:187-188). Belge incelemesinde kullanılacak belgeler yazılı, görsel, dijital ve fiziksel niteliğe sahip olabilir. Bu çerçevede kullanılacak belgeler kamu kayıtları, kişisel belgeler, popüler kültür evrakları, görsel dokümanlar, fiziki materyaller ve araştırmacının ürettiği çeşitli dokümanlar olarak tasnif edilebilir (Merriam, 2013:132-141).

Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların sosyal katılımı ile ilgili yaklaşım, eğilim ve söylemlerini belirlemek amacıyla Perspektif dergisinin 2014-2019 yılları arasında yayımlanan toplam 60 sayılı belge incelemesi yöntemiyle incelenmiş ve a) *İncelenen dergilerde hangi dosya konuları işlenmiştir?* b) *İncelenen dergilerde sosyal katılıma dair hangi konular işlenmiştir?* c) *İncelenen dergilerde sosyal katılıma dair konular nasıl işlenmiştir?* şeklindeki problem cümlelerine cevap aranmıştır.

3.1. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verilerinin analizinde, içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi; metinlerin iletilerinin, içinde gizli kalmış anlamların, belirli kavram ve kategorilere göre tasnif edilmesi ve elde edilen bu kavram ve kategorilerin araştırma amacına göre nicel veya nitel olarak incelenmesidir. Bu analiz; pozitivist bir bakış açısıyla, yazılı ya da elektronik (TV, radyo, internet vs.) iletişime dair veriler içerisindeki iletilerin sıklık ve çeşitliliğini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Nitel içerik analizinde temel amaç incelenen metinlerde anlatılmak istenen iletinin ne olduğunu anlamaktır (Güler vd. 2015: 333-337).

Nitel içerik analizinde araştırmacılara göre değişebilen birbirinden farklı süreçler izlenebilmektedir. Bu çalışmada analiz için Schreier (2012)'ın belirlediği işlem aşamaları takip edilmiştir. Ona göre nitel içerik analizi şu sekiz aşamadan oluşmaktadır (Çetin, 2016: 129): Araştırma probleminin belirlenmesi, analizi yapılacak verinin seçimi, kodlama şemasının oluşturulması, verinin bölümlere ayrılması, kodlama şemasının denenmesi, kodlama şemasının değerlendirilmesi, kodlamanın yapılması, bulguların yorumlanıp sunulması.

Bu çalışmada içerik analizinin sekiz aşaması takip edilmiştir. Yukarıda açıklandığı şekilde araştırma problemi belirlenmiş ve analiz yapılacak veri kaynağı seçilerek sınırlandırılmıştır. Araştırma probleminde göre kodlama şeması ise tümdengelsel bir yaklaşımla veri incelemesinden önce sosyal katılım teorisine göre kategoriler ve kodlama şeması oluşturularak yapılmıştır (Çetin, 2016:130-148). Ancak araştırma sürecinde tümevarımsal olarak da kategoriler oluşturulmuştur. Karma yaklaşım olarak adlandırılan bu yöntemde kategorilerin tümdengelsel olarak oluşturulmasından sonra çalışma sürecinde alt kategorilerin tümevarımsal olarak oluşturulması söz konusu olabilmektedir. Hacimli metinlerin içerik analiz sürecinde genellikle karma yaklaşım kullanılmaktadır (Schreier, 2013: 89-90).

Çalışmada öncelikle Perspektif dergisinin kendi sunumu esas alınarak birinci seviye kategori içeriği ardından da sosyal katılım teorisine göre ikincil seviye kategorisi belirlenmiştir. Sonra da

incelenen dergi sayılarından elde edilen "yeni" kavramlara göre oluşturulan kodlamalarla üçüncü ve dördüncü seviye kategoriler türetilmiştir. Nihayet bu kategoriler, belirli bir bağlama göre tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Zira nitel araştırmalarda bir toplumsal eylemin ya da iletinin anlamı, ortaya çıktığı bağlama bağlıdır (Neuman, 2014: 234). Aşağıda Tablo 1’de kodlama şeması verilmiştir:

Tablo 1. Genel Kodlama Şeması

Tümdengelimle Kodlama		Tümevarımla Kodlama	
1. Seviye Kategori	2. Seviye Kategori	3. Seviye Kategori	4. Seviye Kategori
Dosya Konuları Gündem Konuları Söyleşi Konuları Dünya Gündemi Tarih Konuları Portreler Kitap Tanıtları	Sosyal Katılım	Vatandaşlık, Entegrasyon, Göçmenlik, Azınlık Olmak, Ayrımcılık, Din Özgürlüğü	
	Diğer Kavramsal Temalar		Aşırı Sağ, Sağcı Popülizm, İslamofobi, Terörizmle Mücadele, Toplumsal Şiddet
	İçer Dönük Temalar	Helal Gıda, Cami Mimarisi, İmam Eğitimi, Liberal İslam	Reform, Diaspora Politikası, Anadil, Öteki

Nitel araştırmalarda kodlama şeması ve kategoriler oluşturulduktan sonra elde edilen veri bölümlere ayrılır. Verileri bölümlere ayırmada analizinde kavramların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya çıkarılır ve bu ilişkiler daha üst düzey bir tema ile açıklanır. Kategori ya da tema içerik analizinde elde edilen kavramlardan daha soyuttur ve geneldir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 228). Ayrıca her bir kategori ya da tema grubu daha üst seviye bir soyutlamayla kendi içerisinde düzeylere ayrılabilir. Bu yöntemin olumlu yanı dergideki içeriğinin bir bütün olarak derinlemesine incelenmesine imkân tanınmasıdır. Olumsuz yanları ise farklı kategoriler yorumlanırken tekrar hissi oluşturmasıdır. Bu araştırmaya dâhil edilen dergi sayıları belirlenen kodlama şeması çerçevesinde ayrı ayrı incelenmiştir. Böylelikle Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanların sosyal katılıma dair yaklaşımlarının bir bütün olarak sunulması amaçlanmıştır.

Kodlama şeması elde edilip veri bölümlere ayrıldıktan sonra kodlama şemasının denenmesi ve değerlendirilip gerekli değişikliklerin yapılması aşamasına geçilmiştir. Kodlama şeması denenmeden nihai kodlamaya geçilmesi, oluşabilecek sorunların telafisini zorlaştırmaktadır. Varsa gerekli düzeltmelerin yapılmasından sonra verinin tamamı kodlanmaya başlanabilir (Çetin, 2016: 134-136). Karma yöntemle kodlanan bu araştırmada, birincil ve ikincil seviyedeki kategoriler tümdengelimle, üçüncü ve dördüncü seviyedeki kategoriler ise tümevarımla oluşturulmuştur. Dolayısıyla ilk incelemede dergilerin hepsi birincil ve ikincil seviyedeki kategorilere göre kodlanmıştır. Ardından incelenen her sayı, üçüncü ve dördüncü seviye kategorilere göre yeniden kodlanmıştır. İç içe geçmiş kategorileştirme ve kodlama işlemleriyle bu süreç çoğunlukla bir dergi sayısının defalarca incelenmesine ve yeniden kodlanmasına sebep olmuştur.

Araştırmada bulgular yorumlanıp sunulurken gerekli görülen yerlerde dergi sayılarından kelime, cümle, paragraf ya da paragraflar alıntılanmıştır. Çoğunlukla tercih edildiği gibi belirli bir kategori hakkında önce bir alıntı yapılmış ardından bu alıntı yorumlanmıştır.

4. Bulgular

Perspektif dergisi her sayısında belirlediği kapak/dosya konusunu uzman ve araştırmacıların kaleme aldığı veya söyleşilerle katkıda bulunduğu yazılarla incelemektedir. Yalnızca bu kapak başlıkları incelendiğinde bile derginin sosyal katılım konusunda aktif bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Bu araştırma çerçevesinde incelenen son altı yılda yayımlanan toplam 60 sayının kapak/dosya konularının başlıkları kronolojik olarak geriye doğru sıralandığında şu şekildedir:

Göçmeyen Göçmenler, Müslüman Azınlıklara Avrupa'dan Bakmak, Avrupa'da Helal Beslenmek Mümkün mü?, Gelenekselden Moderne Cami Mimarisi, Avrupa'da Göç ve Müzik, Aşırı Sağın Gölgesinde Avrupa Parlamentosu Seçimleri, Yeni Zelanda Saldırısı: Christchurch, Avrupa'da Müslümanlar ve Depresyon, Etnopluralizm: Yeni Sağın Entelektüel Kılıfı, Batı Avrupa'da İmam Eğitimi, Çifte Vatandaşlık, Suskun Minareler, Neonazi-NSU Terörü ve İstihbarat İlişkisi, Avrupa'da Başörtü Yasakları, Ayrımcılıkla Mücadele, Avrupa'da İslami Defin, Avrupa'da Türkçenin Geleceği, Sağ Popülizm ve Aşırı Sağ, İslam Din Dersi, Entegrasyon, Avrupa'da İslam Eğitimi, Kurmaca Bir Kavram "Liberal İslam", Ulus-aşırılık: Göçün Getirdikleri, Okulda İrkçi Ayrımcılık, Müslümanların Devletten Beklentileri, İrkçilerin Kolay Hedefi Başörtülü Kadınlar, Türkiye-Batı Avrupa İlişkileri, Tepkiselliği Aşmak, İslam'ın Araçsallaştırılması, Popülizm, "İslam Reformu" Tartışması, Almanya'da Devlet Anlaşmaları, Alman İslam Konferansı, Kriz Zamanlarında Müslüman Olmak, "Makbul İmam" Arayışı, Avrupa'ya Gelen Mülteciler, Cami Saldırılarında Kayıtsızlık, Köln Yılbaşı Olayları, Zor Zamanlarda Diyalog, Terörle Mücadelede Kısır Döngü, Avrupa Aleviliği, Azınlık Etkisi, Avrupa'da Müslüman Genç Olmak, Srebrenitsa, Fundamentalizm, Balkanlar Ve Kimlik Dinî Cemaat-Devlet İlişkisi, İfade Özgürlüğü mü, Dine Hakaret mi?, PEGİDA Hareketi, Radikalliği Önleyici Tedbirler, Diaspora Politikaları, Azınlık Fıkhı, İslami Sosyal Hizmetler, Müslüman-Yahudi İlişkileri, Paralel Toplum, Avrupa Parlamentosu Seçimleri, Sosyal Medya Hayatımızın Neresinde, Etnosentrizm, Avrupa'da Müslüman Mahkûm Olmak, Görmezden Geldiğimiz Bir Dünya: Mülteciler.

Yukarıda sıralanan 60 dosya konusunun büyük bir çoğunluğu (41 dosya başlığı, %68,33) sosyal katılıma dair ve Alman toplumunun genelini bir şekilde ilgilendiren konular olarak değerlendirilebilir. Bazı konular gündemi meşgul etmesi sebebiyle ve önemli sayıldığından çok defa gündeme alınmış görülmektedir. Yukarıdaki 60 başlık kodlanarak gruplandırıldığında dosya konularının toplandığı sekiz grup Tablo 2'de görülmektedir:

Tablo 2. Gruplandırılmış Dosya Konuları ve Dosya Sayısı

Sıra	Gruplandırılmış Dosya Konuları	Dosya Sayısı
1	Vatandaşlık, Entegrasyon, Devletten Beklentiler	10
2	Göç, Mülteci ve Azınlık Meseleleri	8
3	Ayrımcılık, Din Özgürlüğü	7
4	Aşırı Sağ, Sağcı Popülizm, İslamofobi, İslam Düşmanlığı	6
5	Toplumsal Şiddet ve Terörizmle Mücadele	6
6	Müslümanlara ve Camilere Saldırıları	2
7	Seçimler	2
8	İç Meseleler	19

Gruplandırma yapılırken zaman zaman tereddütler yaşanmıştır. Ancak genel bir çıkarım yapıldığından bu tereddütler sonucu değiştirmeyecektir. Kaldı ki iç meseleler başlığı altında

gruplandırılan bazı dosyalar yakından incelendiğinde sosyal katılıma dair konular olarak değerlendirilebilecektir. Zira söz konusu meselelerin birçoğu toplumsal hayatta karşılaşılan, birey ve grupların yaşamlarını etkileyen meselelerdir.

Örneğin "*Batı Avrupa'da İmam Eğitimi*" başlığı pekâlâ yalnızca iç mesele olarak değerlendirilmeyebilir. Zira imam eğitiminin din özgürlüğü açısından toplumun genelini ilgilendiren bir boyutunun olduğu açıktır. Nihayetinden söz konusu olan azınlık bir topluluğun anayasal bir hakkının hayata geçirebilmesidir.

4.1. Vatandaşlık, Entegrasyon Meseleleri ve Devletten Beklentiler

Bu başlık altında kodlanan 10 sayı ve dosya konuları Tablo 3'te görülmektedir:

Tablo 3. Vatandaşlık, Entegrasyon Meseleleri ve Devletten Beklentiler Konularını İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	228	Avrupa'da Müslüman Mahkûm Olmak
2	232	Paralel Toplum
3	234	İslami Sosyal Hizmetler
4	240	Dinî Cemaat-Devlet İlişkisi
5	248	Zor Zamanlarda Diyalog
6	254	Alman İslam Konferansı
7	255	Almanya'da Devlet Anlaşmaları
8	262	Müslümanların Devletten Beklentileri
9	267	Entegrasyon
10	276	Çifte Vatandaşlık

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %16,67'dir.

Türkiye kökenli Almanyalı Müslümanların toplumsal meseleleri uzun bir süre entegrasyon kavramı üzerinden tartışılmıştır. Almanya'da misafir olarak görülen ilk kuşaklar için gerek kalıcılık fikrinin oluşmaması gerekse kendi meseleleri üzerinde derinliğine tartışabilme yetkinliğinin yeterince gelişmemesi bu kavramsal tercih üzerinde etkili olmuştur. Ancak zamanla kalıcılık fikrinin eyleme geçirilmesiyle birlikte entegrasyon teorisinin yetersizlikleri vurgulanmaya başlanmıştır. Hatta bu eleştiriler zamanla entegrasyon kavramı yerine "katılım" yaklaşımını vurgulayan tekliflere dönüşmüştür (Aslan, 2019).

Geçen beş yıl içinde Almanya'ya yeni gelen mültecilerle birlikte aslında ülkede daha önce yapılmış birçok tartışma yeniden alevlenmiş, entegrasyona ilişkin meseleler tekrar gündem olmuştur. Perspektif dergisinin 267. sayısı söz konusu gündem doğrultusunda *Entegrasyonu Yeniden Düşünmek* başlığı ile çıkmıştır. İncelenen dosyada entegrasyon kavramının bütün açmazlarının vurgulanması çabası dikkat çekicidir. Mesela Avusturya Salzburg Üniversitesi'nden Dr. Farid Hafez ile yapılan söyleşide, Hafez kendisine sorulan "*Entegrasyon kavramını yeniden tanımlarsanız, nasıl tanımlardınız?*" sorusuna "*Hiçbir şekilde tanımlamazdım. Çünkü ben bu kavramı doğrudan kullanılamaz buluyorum.*" şeklinde cevap vermektedir. Entegrasyon kavramı yerine ise önerisini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu kavramın semantik açıdan sırtında taşıdığı yük nedeniyle kimileri "kapsayıcılık" (Alm. "Inklusion") kavramından bahsediyor ve böylece "katılım" sinyali vererek entegrasyondaki asimile edici nüansları ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Kimileri güç pozisyonlarına katılımı sağlamak için

“entegrasyon” kavramına alternatif olarak “katılım”dan bahsediyorlar. Bana kalırsa bu tartışmada tamamen ön planda olması gereken şeyler, sosyo-ekonomik katılım ve fırsat eşitliği olmalı.” (Perspektif, 2018, 267:46).

Entegrasyon tartışmalarında ortak "biz" ve "entegre olunması gereken kültür" vurgusuyla gündeme gelen diğer bir mesele de "öncü kültür" (Alm. Leitkultur) meselesidir. Perspektif dergisinin aynı sayısında kendisiyle yapılan söyleşide entegrasyonun genel geçer bir kavram olmadığını ve içeriğinin farklı gruplara göre farklılaştığını vurgulayan Kültür Antropoloğu Prof. Dr. Sabine Hess; İçişleri Bakanı Thomas de Maizière'in 2017 Nisan ayında yayımladığı bir makaleyle tekrar gündeme taşıdığı "öncü kültür" kavramlaştırması hakkında ne düşündüğü sorulduğunda şu cevabı vermektedir: "...Göç konusunu tamamen görmezden gelip yalnızca bu açıdan baksak bile “öncü kültür” meselesi tam bir zirva..." (Perspektif, 2018, 267:45).

Gelinen noktada entegrasyon kavramının Türkiye Kökenli Almanyalı Müslümanlar üzerinde ne kadar olumsuz bir çağrışıma sahip olduğunu Perspektif dergisinin 267. sayısında küçük bir grup görüşmesine dayanan bulgularda görmek mümkündür. “Entegrasyon Hin, Entegrasyon Her” başlıklı metindeki bulgulara göre kavram, Türkiye kökenlileri nesneleştiren, onların Almanya'daki yaşam süresini hiçe sayan ve bir dizi ödevleri içeren bir talep olarak algılanmaktadır. Metinde göçmen kökenlilerin bütün meselelerini domine eden entegrasyon kavramı yerine "birlikte yaşama" kavramını teklif edilmektedir (Perspektif, 2018, 267:35-37).

Nüfusunun yaklaşık beşte biri göç kökenlilerden oluşan Almanya'nın önemli meselelerinden biri de çoklu vatandaşlıktır. Çoklu vatandaşlık göç kökenli kimselerin yaşam gerçekliğine en yakın çerçeve olarak değerlendirilebilecekken Alman yasaları, diğer AB ülkelerinin ve İsviçre'nin vatandaşlıklarını hariç tutarak çoklu vatandaşlıktan kaçınma ilkesini esas almaktadır. Almanya'da bulunan yaklaşık 2,8 milyon Türkiye kökenli Müslüman'ın 1,5 milyonu Türk vatandaşı, 800 bini Alman vatandaşı, 500 bini ise çifte vatandaştır (Perspektif, 2018, 276:30). Perspektif dergisinin Aralık 2018'de yayımlanan 276. sayısında Avrupa'da çifte vatandaşlık meselesini dosya konusu olarak seçmiştir. Dergiye göre çifte vatandaşlık meselesini tartışmak “sonradan gelenlerin” kabulü ile çok kültürlülük ve ulus kavramlarının içeriğini tartışmak anlamına gelmektedir (Perspektif, 2018, 276:3). “Türkiye Kökenlilere Yönelik Entegrasyon Tartışması Agresif Bir Tartışma” başlığı ile sunulan kendisiyle yapılan mülakatta göç araştırmacısı Dietrich Thranhardt; Alman hukukunun bir kişinin tek bir ülkenin vatandaşı olabileceği ilkesini kabul ettiğini ancak bunun günümüzde değişmeye başladığını belirttiikten sonra meseledeki politik yararçı tutuma dikkat çekmekte ve göçmenlerin siyasi tercihlerinin sağcı hükümetlerce olumlu karşılanmasının etkisine vurgu yapmaktadır (Perspektif, 2018, 276:58).

Batı Avrupa'da azınlık durumunda yaşayan Müslümanların hayatlarını sürdürdükleri ülkelerin siyasal erklerinden çeşitli beklentileri, buna karşın devletlerinin de Müslüman azınlıklardan çoğunluğu güvenlik öncelikli olmak üzere birtakım beklentileri bulunmaktadır. Hükümetler bu beklentiler çerçevesinde politikalar üretmekte, kamuoyu da aynı beklentileri gündemde tutmaktadır. İmamların Batı Avrupa ülkelerinde yetiştirilmesi, okullarda din derslerinin sunulması ya da hapisanelerde Müslüman mahkûmlara manevi rehberlik gibi meseleleri hükümet yetkilileri genelde radikalliği ve terörü önleyici tedbirler bağlamında değerlendirmektedir. Aslında söz konusu meseleler başka meselelerle birlikte Müslümanların din özgürlüğü ve insan hakları çerçevesinde dinî ve kültürel kimliklerini koruyabilmeleri bağlamında varoluşsal meseleler olarak değerlendirilmektedir (Perspektif, 2017, 262). Beklentiler bağlamında vurgulanan temel husus aslında devletler ile Müslüman azınlıklar arasındaki karşılıklı güveni zedeleyen her şiddet olayı ile yeniden İslam ve Müslümanların terör ile ilişkilendirilmeye çalışılması sorunudur. Günümüzde Avrupalı Müslüman cemaatler, din derslerinden imamların yetiştirilmesine, mezarlıklardan çok kültürlülük tartışmalarına, siyasi katılımdan ırkçılıkla mücadeleye kadar birçok konu hakkında içinde yaşadıkları Batı Avrupa ülkelerinin her kademedeki aktörüyle diyalog geliştirmektedir. Perspektif dergisine göre Müslüman cemaatin devlet karşısında yeteri kadar

etkin bir duruş sergileyemediğini, kendi sorunlarını çözebilecek kamuoyu etkileme araçlarını kullanmadığını söyleyip Müslüman cemaatin Batı Avrupa’da hâlâ yerli olamamasından şikâyet edenler, 20-30 yıl önceki durumla günümüzdeki durum arasındaki farkı görememektedir (Perspektif, 2017).

Batı Avrupa ülkelerinde 90’lı yıllara gelinceye kadar İslam’ın kamusal alanda dikkat çekici şekilde görünür olmaması, işgücü ihtiyacı, ekonomik çıkarlar gibi sebeplerle İslam ve Müslümanlara dair meseleler çok fazla tartışılmamıştır. Ancak milenyumda doğru İslami sembollerin kamusal hayatta daha fazla görünürlük kazanması ve 2000’li yılların başlarından itibaren ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin çeşitli merkezlerinde yaşanan ve Müslümanlarla ilişkilendirilen büyük terör olayları Almanya’da da İslam’a dair meselelerin güvenlik konusu olarak görülmesine sebep olmuştur (Kaya, 2016:6-9). Aynı doğrultuda entelektüel ortamlarda da “Euro İslam”, “Alman İslam’ı”, “İslam’ın yerelleştirilmesi” gibi kavram ve konular gündeme gelmeye başlamıştır. Göçmenlik bağlamında toplumda “öteki” olarak tanımlanan Müslüman varlığı bir taraftan güvenlik meselesi olarak algılanarak gözlem altında tutulmuş, diğer taraftan “tanımlayarak tahakküm kurma” stratejisinin nesnesi haline getirilmek istenmiştir. Avrupa/Almanya İslam’ı kavramlarının dolaşıma sokulması ve yaygınlaşmasında Alman devletinin entegrasyon politikalarının rolü inkâr edilemez. Bu hususta Müslümanların toplumsal varoluşlarına ilişkin bir işlev görmesi beklenen İslam Konferansı’nın Alman İslam Konferansı olarak adlandırılması ve bazı politikacıların Müslümanlara Avrupa/Alman İslam’ını telkin etmeleri delil olarak yeterli görülebilir. Bu bağlamda Esra Özyürek ile yapılan mülakatta meselenin sosyolojik ve antropolojik boyutlarına vurgu yapan Özyürek, tepeden tanımlanarak yaşanan İslam’ı tekil bir model çerçevesinde şekillendirmeye çalışmanın sosyoloji tarihi açısından gerçekçi görünmediğini vurgulamaktadır (Perspektif, 2018, 276:13).

4.2. Göç(menlik), Mültecilik ve Azınlık Meseleleri

Bu başlık altında kodlanan 8 sayı ve dosya konuları Tablo 4’te görülmektedir:

Tablo 4. Göç(menlik), Mültecilik ve Azınlık Meselelerini İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	227	Görmezden Geldiğimiz Bir Dünya: Mülteciler
2	241	Balkanlar ve Kimlik
3	245	Azınlık Etkisi
4	251	Avrupa'ya Gelen Mülteciler
5	264	Ulus aşırılık- Göçün Getirdikleri
6	282	Avrupa'da Göç ve Müzik
7	285	Müslüman Azınlıklara Avrupa'dan Bakmak
8	286	Göç Kökenli

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %13, 34’tür.

Göç ilişkili olduğu toplumların yapılarına işleyen, bu toplumlarda hayatın her alanını değiştirip dönüştüren bir olgu olarak görünürlük kazanmaktadır. Göçle birlikte toplumların yalnızca demografik özellikleri değişmemekte aynı zamanda göçten kimliksel özellikleri, dilleri, dini anlayışları, iletişim şekilleri gibi birçok özellikleri etkilenmektedir. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan ulus devlet anlayışı göçten etkilenen toplumların dinamizmine karşılık vermekte zorlanmaktadır. Günümüz göç sonrası toplumlarında ortak inanç ve düşünce, etnisite, din, mutfak kültürü, ilaç tüketimi, yaşam tarzı, moda, müzik gibi birçok alanda etkileşimle şekillenen yeni bir sistem oluşmuştur. Bu

noktada karşımıza “ulus aşırıcılık” (Transnationalism/ Transnationalismus) kavramı çıkmaktadır. Ulus aşırı bakış açısından bir göçmen bir ülkeyi terk ederek başkasıyla yetinmemekte birden çok ülke ve ulusa kendi kimliğinde yer verebilmektedir. 264. sayısının dosya konusunu ulus aşırılık kavramı çerçevesinde oluşturan Perspektif dergisi, Avrupa'nın bir gerçeği olan göç ve farklılıkların kamusal alanı dizayn etmesine izin verilmesi vurgusu yapmaktadır. Zira farklılıklar sadece kültürel bir olgu değil Avrupa toplumlarının belirgin bir özelliğidir (Perspektif, 2017, 264:45).

Almanya'nın nüfus özellikleri sebebiyle göçmenliğe dair meseleler, ülkede sürekli gündeme gelmektedir. Federal İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Almanya'da yaşayan her dört kişiden biri göçmen kökenlidir (Destatis, 2016). Göç ve göçmenlerle ilgili konuların tek boyutlu ve tek taraflı meseleler olmadığı hususu göz ardı edildiğinde bireyler, toplumsal gruplar ve nihayetinde tüm toplum zaman zaman travmalara dönüşen ve telafisi imkânsız gibi görünen sorunlarla karşılaşabilmektedir. Öncelikli olarak istatistiksel amaçlarla üretilmiş görünen göçmen kökenli kavramı, Almanya'da yaşayanların Alman ve “yabancı” şeklinde kategorileştirilmesinin tamamlayıcısı ya da devamı olarak dolaşıma sokulmuştur. Perspektif dergisinin Aralık 2019'da yayımlanan 286. sayısının dosya konusunu, *Göçmeyen Göçmenler* başlığı altında "göç kökenli" kavramlaştırmasının ürettiği ve örttüğü sorunlar olarak belirlemiştir.

Göç süreçleri hem göç edenlerde hem de göçmen kabul toplumlarda derin toplumsal değişimlere sebep olmaktadır. Derginin *Göçmeyen Göçmenler* sayısında Göç ve Değişim başlıklı makalede Almanya'daki Türkiye kökenlilerin göçündeki sayısal dönüm noktalarına dikkat çekilmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya göçenlerin sayısı, Almanya'dan Türkiye'ye dönenlerin sayısından fazla iken, bu durum 2000'li yıllarda tersine dönmüş Türkiye 2015'e kadar Almanya'dan, Almanya'ya verdiği daha çok göçmen alır olmuştur. 2015 sonrasında ise göç dengesi tekrar Almanya'nın lehine dönmüş görünmektedir (Perspektif, 2019, 286: 26-29). Derginin bu sayısında yalnızca Almanya'daki göç olgusunun değişimi değil Fransa, Belçika, Hollanda ve İngiltere'deki göç kökenlilerin göçe, aidiyet bilinçlerine ve vatan anlayışlarına dair örnekler sunulmaktadır.

Almanya'nın ve üyesi bulunduğu Avrupa Birliği'nin, sahip oldukları ekonomik ve siyasî güç itibarıyla kayıtsız kalmamaları gereken dünya meseleleri konusunda başarılı bir sınav verdikleri söylenemez. Bu meselelerin başında da bitmek bilmeyen savaşlar, yoksulluk ve hastalıklar sebebiyle binlerce insanın hayatta kalabilmek için tek çare olarak gördükleri "Avrupa Kalesi'ne iltica etmeye yönelmeleri gelmektedir. Ocak 2014'te yayımlanan Perspektif dergisinin 227. sayısı dosya konusu olarak mülteciliği belirlemiştir. Dosyanın içeriği incelendiğinde söz konusu meselenin insan hakları ve evrensel değerler bağlamında Almanya'nın ve Avrupa'nın başarı gösteremedikleri önemli bir sınav olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Dergide mültecilik sorunu geniş bir şekilde ortaya konmakta olan dosyada konuyla ilgili birçok kişiyle yapılan söyleşiler de bulunmaktadır. Bütün dosyada dikkat çekici bir husus ise; bütün mültecilerin %80'inin gelişmekte olan ülkeler tarafından kabul edilmesine rağmen AB ülkelerinin mülteci kabul etmekte isteksiz davranmalarıdır (Perspektif, 2014, 227: 22-41).

4.3. Ayrımcılık ve Din Özgürlüğü

Bu başlık altında kodlanan 7 sayı ve dosya konuları Tablo 5'te görülmektedir:

Tablo 5. Ayrımcılık ve Din Özgürlüğü Konularını İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	239	İfade Özgürlüğü Mü, Dine Hakaret Mi?
2	252	"Makbul İmam" Arayışı
3	263	Okulda İrkçiyi Ayrımcılık
4	266	Avrupa'da İslam Eğitimi
5	268	İslam Din Dersi
6	272	Ayrımcılıkla Mücadele
7	273	Avrupa'da Başörtü Yasakları

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %11, 67'dir.

Eşitlik günümüzde evrensel değerlerin başında gelmektedir ve eşitliğin hayat bulması için uluslararası birçok kurum ve sözleşme ile ayrımcılığa karşı mücadele edilmektedir. Ancak buna rağmen insanlar; cinsiyet, ırk, etnik köken, din ve dünya görüşü, engellilik durumu ve yaş gibi sebeplerle ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Çok kültürlü toplumlarda ise ayrımcılık mekanizması daha kolay görünürlük kazanabilmektedir. Zira farklılık gerekçesiyle eşit olmayan muamele meşrulaştırılmaktadır. Bu süreçte ayrımcılık yapan; kendi konumunu esas/iyi/doğru, ayrımcılığa maruz kıldığı kimseyi "sapma" olarak görmektedir. Ayrımcılık genelde belli bir kolektif kimliğe sahip olarak görülen kimselere uygulanmaktadır. Karmaşık sosyal ilişki ağları, tarihsel gelişmeler ve toplumsal dinamiklerle beslenen ayrımcılıkla mücadele; söz konusu mekanizmaları etkisiz kılacak bir stratejiyle mümkün olabilir. Perspektif dergisinin 272. sayısının dosya konusunu "ayrımcılık" olarak belirlemiştir. Dosyada konunun günümüzde artık yeterince belirginleşen teorik yanından ziyade her geçen gün mağduriyetleri artıran somut etkilerine karşı nasıl mücadele edilebileceğine dair bilgilendirici bir yaklaşım sergilenmektedir. AB Temel Haklar Bildirgesi'nin ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik vurguları ile Avrupa Konseyi'nin İrk Eşitliği Direktifi ve İstihdamda Eşitlik Direktifleri gibi ulusal hukukları da bağlayıcı düzenlemelerine rağmen AB içerisinde ayrımcılık somut fenomen olarak varlık göstermektedir. FRA (İng. "European Union Agency for Fundamental Rights") tarafından yayınlanan rapora göre 2017 yılında kendisiyle görüşülen 10.500 Müslüman'dan yüzde 31'i iş ararken, yüzde 23'ü ise iş ortamında ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir. Bu oranlar isim, ten rengi veya fiziksel görünüş gibi faktörler sebebiyle ayrımcılığa uğrama eklendiğinde iş aramada yüzde 53'e, iş yerinde ayrımcılığa maruz kalmada yüzde 44'e kadar çıkmaktadır (Perspektif, 2018, 272:21). Almanya'da ayrımcılığa uğrayan her altı kişiden yalnızca birinin şikâyetinde bulunduğunu vurgulayan Perspektif dergisi, okurlarına böyle durumlara maruz kaldıklarında olayla ilgili tüm ayrıntıları kaydetmelerini FAIR International (Federation against Injustice and Racism e.V), Inssan e.V (Alm. "Netzwerk gegen Diskriminierung und Islamfeindlichkeit") gibi sivil toplum kuruluşlarına mutlaka başvuruda bulunmalarını önermektedir (Perspektif, 2018, 272:27). Avrupa'daki ayrımcılık sorununun arka planına dair, kıtada alanında etkin bir kuruluş olan İrkçiliğe Karşı Avrupa Ağı (ENAR)'ın temsilcisi kendisiyle yapılan mülakatta "Avrupalı liderler azınlıklara dair olumsuz anlatıyla yüzleşme cesaretinden yoksunlar." tespitinde bulunmaktadır (Perspektif, 2018, 272:55). Dergi diğer Avrupa ülkelerindeki ayrımcılık sorununu ve buralarda ayrımcılıkla mücadele eden kuruluşları da okuyucularına aktarmaktadır.

Sosyal katılımın önündeki en büyük engellerden biri eğitimde fırsat eşitliğine sahip olamamak ise buna sebep olan etkenlerin başında da ayrımcılık gelmektedir. Ayrımcılığa maruz kalan göç kökenine sahip öğrenciler ve eğitimciler eğitim politikalarıyla ilgili tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Dergide "Göç Toplumunda Eğitim ve Aidiyet" isimli kitabın yazarı Dorothee Schwendowius ile Almanya eğitim sisteminde kendisini gösteren ayrımcılık üzerine bir mülakat gerçekleştirmiştir.

Schwendowius; eğitim sisteminde herkesin aynı (ulusal-etnik-kültürel) ön koşullara sahip olmadığını göz ardı edilmesi ile göç kökenine sahip öğrencilerin sistematik olarak dezavantajlı duruma düşürülmesine dikkat çekmektedir. Ona göre bu durumun öğrencilerin üzerinde kalıcı dışlanma ve “ötekileştirme” deneyimi gibi kalıcı etkileri vardır (Perspektif, 2018, 267:11).

Modern toplumda kitlesel eğitimle birlikte okul; bireyin okuma, yazma, genel kültür gibi temel becerilerini geliştirmenin yanında ona vatandaşlık bilinci, sosyal ve siyasi sorumluluk bilinci gibi nitelikler kazandırma işlevleriyle vazgeçilmez bir kurum olarak görülmektedir. Ancak bu kilit fonksiyonlarına rağmen okul, aynı zamanda büyük hayal kırıklıklarının ve ırkçı ayrımcılığın merkezine de dönüşebilmektedir. Nitekim Almanya’da -her ne kadar doğrudan koşutluk kurulamazsa da ülkedeki göç kökenlilerin oranına denk olarak- her dört öğrenciden biri okulda ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Birlikte yaşamının en temel kurallarının öğretileceği yer olması gerekirken okulda ayrımcılığa maruz kalmak, travmatik sonuçlar doğurabilmektedir. Ülkede öğretmenleri tarafından ayrımcılığa maruz bırakılan öğrenciler olduğu gibi, bizzat kendi meslektaşları tarafından öğretmenler odasında ayrımcılığa uğrayan öğretmenler bulunmaktadır. Diğer taraftan ARIC-NRW adlı izleme kuruluşunun hazırladığı rapora göre öğrenciler öğretmenlerin veya başka öğrencilerin uyguladıkları ayrımcı uygulamaları okul yönetimlerine şikâyet ettiklerinde yöneticiler, şikâyetleri kayıtsızlıkla karşılanmaktadır. Dergide öğretmenlerin önyargılı kalıp yargılara sahip olabilmesinin ve öğretmen eğitimindeki kültürel çoğulcu anlayışın yetersizliğinin okuldaki ayrımcı pratiklerdeki etkisine vurgu yapılmaktadır (Perspektif, 2017, 263:37).

Avrupalı Müslümanlar yıllardır ifade özgürlüğü altında kutsal değerlere saldırıyla karşı karşıya oldukları algısına sahiptirler. İslami değerlere hakaret içerikli karikatürler olayı (Danimarka-2005), Charlie Hebdo saldırısı (Fransa-2015) gibi büyük hadiseler bağlamındaki tartışmalarda Müslümanların “ifade özgürlüğü” karşısında tahammülleri adeta sınanmak istenmiştir. Çoğulcu demokratik düzende inançlarının başkalarının reddedilmesine ve hatta bu inançlara yönelik olumsuz propagandalara maruz kalan Avrupalı Müslümanlar, ifade özgürlüğü ile dinî duyguların korunması arasında gerilim yaşamaktadırlar. Evrensel dinlerin tarihi açısından bakıldığında sadece Müslümanların değil, diğer din müntesiplerinin de dinî değerlere hakareti yakışsız buldukları görülmektedir. Ancak aydınlanmayla birlikte gelişen sekülerleşme sürecinde Avrupa’da dine ve kutsala yönelik eleştiriler Müslümanların çoğunluk olarak yaşadığı ülkelerde toplumsal kabul görmeyecek düzeye yükselmiştir. Bu durum çoğu Avrupalı tarafından göz ardı edilmektedir. Sonuçta farklı dindarlık ölçüleri, uluslararası ilişkilerdeki yüksek tansiyon ve meselenin siyasi ve dinî liderler tarafından araçsallaştırılması gibi sebepler de dikkate alındığında yüzyıllardır dünyanın birçok köşesinde süren “dine hakaret” tartışması güncelliğini korumaktadır (Perspektif, 2015, 239:28-31). Geline nokta kendisiyle yapılan mülakatta Michael A. Reidegeld’in de ifade ettiği gibi dinî değerleri eleştirenlerin sadece İslam’a değil, bütün dinlere saldırdıkları; yapılan hakaretlerin ise çoğunlukla üstü örtülü bir yabancı düşmanlığı besleyen gruptan neşet ettiği, kısacası genelde “ırkçılığın” “İslam eleştirisi”yle yer değiştirdiği gözlemlenmektedir (Perspektif, 2015, 239:33).

Avrupa ülkelerinde din özgürlüğünün anayasal olarak tanınması bu özgürlük çerçevesinde gündeme gelen birçok sorunun çözümünde yeterli olmamaktadır. Dinin seküler Avrupa toplumlarındaki yeriyle ilgili derin tarihi geçmişi olan tartışma, Müslüman azınlıkların İslamî eğitim talepleriyle farklı boyutlar almaktadır. Dindarlığı yaşanan bağlamda yeniden üretmek amacına yönelik bir din eğitimi talebi Avrupalı Müslümanlar için birçok bağlamda “sonradan gelen” dindarların dini anlayış biçimlerini formatlama çabası olarak nitelenebilecek uygulama ve taleplerle karşılaşmaya çalışılmaktadır (Perspektif, 2017, 266).

4.4. Aşırı Sağ, Sağcı Popülizm, İslamofobi, İslam Düşmanlığı

Bu başlık altında kodlanan 6 sayı ve dosya konuları Tablo 6’da görülmektedir:

Tablo 6. Aşırı Sağ, Sağcı Popülizm, İslamofobi, İslam Düşmanlığı Konularını İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	229	Etnosentrizm
2	237	Radikalliği Önleyici Tedbirler
3	238	Pegida Hareketi
4	257	Popülizm
5	269	Sağ Popülizm ve Aşırı Sağ
6	278	Etnopluralizm: Yeni Sağın Entelektüel Kılıfı

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %10'dur.

Günümüzde birçok Avrupa ülkesinin gündemini toplumsal barışı tehdit eden bir olgu olarak aşırı sağ ve sağcı popülizm meşgul etmektedir. İkinci Dünya Savaşında yaşanan acı tecrübelerden sonra Avrupa toplumlarının çoğunluğu sağcı popülizm karşısında genel olarak duyarlı görünse de Avrupa'da sağ popülist partiler 90'lı yıllardan itibaren seçmen kitlelerini stabil tutmayı, hatta büyük oranda arttırmayı başarmışlardır. Aynı zamanda bu partiler genel olarak merkez partilerin de daha sağ bir çizgiye yönelmelerine sebep olmaktadır.

Aşırı sağ hareketler genelde aksini iddia etseler de ırkçı söylem ve pratikler üretebilmektedirler. Irkçılık araştırmaları 1945 sonrası ırkçılık eğilimlerinin biyolojik ayrıma dayalı eski tip ırkçılık yerine kültürel farklılıkları merkeze alan “modern ırkçılık”tan söz etmektedirler. Aşırı sağcı ve ırkçı çevrelerin söylem ve yöntemleri modern ırkçılığın örnekleri olarak görülebilir. 269. sayısının dosya konusunu sağcı popülizm ve aşırı sağ olarak belirleyen Perspektif dergisinde; Avusturya, Birleşik Krallık ve Almanya'daki bu tür hareketlerin söylem ve etkinliklerini inceleyen metinler yer almaktadır. Aslında söz konusu hareketler birbirlerini etkileme ve aralarındaki iletişimle uluslararası bir nitelik de göstermektedirler. Mesela Avusturya Kimlik Hareketi (Kimlikçiler), ilk önce Fransa'da ortaya çıkmış bir hareketin Avusturya uzantısıdır ve aynı zamanda Almanya, İtalya, Macaristan, Polonya ve Slovenya'daki “yeni sağcı”larla sıkı örgütsel ilişkilere sahiptir. 2012 yılında Viyana Kimlik Hareketi adıyla kurulan ve “Yüzde 0 ırkçılık, yüzde 100 kimlik” formülünü savunan Kimlikçiler, hem aşırı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ile hem de daha gelenekçi bir aşırı sağcı çizgiyi temsil eden ve gizemli bir örgütlenme biçimine sahip Üniversite Öğrencileri Derneği ile yakın ilişkilere sahiptir (Perspektif, 2018, 269:34).

Aşırı sağcı eğilimlerin toplumda yankı bulmasında medyanın rolü yadsınamaz. Bu durum Almanya'daki 2017 federal parlamento seçimlerinde %12,6 oy alarak CDU ile SPD arasında büyük koalisyon kurulmasıyla ana muhalefet konumuna yükselen AfD'nin seçim başarısından sonra yapılan tartışmalarda da gün yüzüne çıkmıştır. Almanya siyaseti açısından olumsuz karşılanan bu durum seçimden hemen sonra kamuoyunda ve medyada yoğun olarak sorumluları açısından irdelenmiş, nihayetinde AfD'nin başarısında medyanın sorumluluğu tezi yoğun olarak gündeme getirilmiştir. Münih Teknik Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma, medyada AfD ile ilgili haberlerin sıklığı ile bu partinin seçim başarısı arasında bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre AfD ile ilgili sıkça verilen haberlerin beş haftada seçmen davranışı üzerinde parti lehine olumlu bir etki yarattığı tespit edilmiştir (Perspektif, 2018, 269:44-45).

Günümüzde Batı Avrupa ülkelerinde yukarıda da bazılarına değinilen aşırı sağcı hareketler kendilerini “yeni sağ” olarak nitelemektedirler. Bu akımların söylemleri yakından incelendiğinde ırkçı eğilimleri ve aşırılıkları örtme çabası dikkat çekmektedir. Zira militarist görünüşlü kıyafet ve aksesuarlarla dazlak Nazi tiplemesinin toplumun çoğunluğunda olumsuz bir imaja sahip olduğu gerçeği bu akımların “Yabancılar defolun!” demek yerine “Çok kültürlülüğe ve farklı kültürlerin tek bir toplum içinde karışmasına karşıyız.” demeyi tercih etmelerine sebep oluyor görünmektedir. Onlar kültürlerin

alışverişine ve demografinin değişimine karşıdır. Bu sebeple onlara göre farklı kültür farklı bölgelerde yaşmalıdır. Böylelikle “Avrupa kimliği”nin korunması hedeflenmektedir. İşte bu bağlamda yeni sağcı akımların söylemlerinde dikkat çeken “Etnopluralizm” (etnik çoğulculuk) kavramı, farklı etnik grupların bir arada yaşamaları şeklindeki ilk çağrışımı yerine kültürlerin korunması, Avrupalı olmayan kültürlerin Avrupa’da yaşamaması anlamında kullanılmaktadır. Böylelikle Avrupa toplumlarında yükselen yeni sağcı söylemin gerçekte ırkçılığın modern ve sofistike hâlini barındırma imkânı gün yüzüne çıkmaktadır (Perspektif, 2019, 278:1). Böylelikle etnopluralizm söylemi altında gerçekte vurgulanan etnosentrizm olmaktadır. Bu bağlamda önemli olan husus çok kültürlü toplumlarda yalnızca çoğunluk toplumunun etnosentrik yaklaşımlarını değil azınlık toplulukların da aynı eğilimde olabileceğini fark etmektir. Diğer bir deyişle azınlık olarak yaşanan toplumlarda azınlık mensupları genelde çoğunluğu farklı olana kapalı, değişik kültür ve yaşam biçimleriyle tanışmak ve yüzleşmek istemeyenler olarak; kendilerini ise farklılıkların zenginlik olduğunu yakinen bilen, değişik bakış açılarına empati ile yaklaşan, onları anlamaya çalışıp takdir edebilenler olarak görebilmektedir (Perspektif, 2014, 229).

Modern dönemde İslam-Batı ilişkilerini belirleyen sorunların başında İslam’a ve Müslümanlara karşı geliş(tiril)en korku, düşmanlık ve nihayetinde ırkçılığa kadar varan nefret gelmektedir. Birbiriyle ilişkisi analize muhtaç olan bu kavramlardan zaman zaman diğerlerinin anlamına gelecek şekilde de kullanılan en yaygın olanı İslamofobi’dir. İslamofobi; daha çok “önyargı” (İng. “prejudice”), “ayrımcılık” (İng. “discrimination”), “dışlanma” (İng. “exclusion”) ve “şiddet” (İng. “violence”) gibi kavramlar aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu tanımlar bağlamında kaçınılmaz olarak “ırkçılık” (İng. “racism”), “yabancı düşmanlığı” (İng. “xenophobia”), “Yahudi düşmanlığı” (İng. “anti-semitizm”) ve “İslam düşmanlığı” (İng. “anti-islamizm”, Alm. “Islamfeindlichkeit”) kavramları da gündeme gelmektedir. İslamofobi’nin doğuşu ve yayılmasında Batı bloğunun, Komünizm sonrası yeni bir düşman oluşturma çabasının uygun şartlar ürettiği yadsınmaz. Ardından 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen olaylar ile İslamofobi, Batı dünyasında kitlesel boyuta ulaşmıştır. Dünya ölçeğinde “Müslüman” teröristlerle ilgili üretilen algılar sonucu oluşan takıntı, Müslümanlara karşı yersiz ve nedensiz bir korkunun (fobinin) tırmanmasına sebep olmuştur. Ancak bu olgunun yabancı düşmanlığı gibi uzun bir geçmişi, derin tarihi kökleri bulunmaktadır (Perspektif, 269). Geline nokta meseleye bütüncül yaklaşanlar Avrupa özelinde İslamofobi’yle mücadelenin sadece Müslümanların meselesi olmadığını farkındadırlar.

4.5. Toplumsal Şiddet ve Terörizmle Mücadele

Bu başlık altında kodlanan 6 sayı ve dosya konuları Tablo 7’de görülmektedir:

Tablo 7. Toplumsal Şiddet ve Terörizmle Mücadele Konularını İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	242	Fundamentalizm
2	243	Srebrenitsa
3	247	Terörle Mücadele
4	249	Köln Yılbaşı Olayları
5	274	NSU Terörü
6	280	Yeni Zelanda Saldırısı: Christchurch

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %10’dur.

Son yirmi yıl içinde Almanya’da Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) isimli terör hücrelerinin işlediği cinayetler; bir taraftan on ailenin hayatını karartırken, diğer taraftan içerdiği kurumsal ırkçılıkla güvenlik güçlerinin azınlıkları koruma yönündeki başarısızlığını ortaya koymuştur. Toplanan deliller,

gazetecilerin ve aktivistlerin seneler süren olağanüstü çalışmaları; toplumun dezavantajlı kesimlerinin devlete olan güvenini temelden sarsan bu suç eylemlerinin aslında engellenebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıntıları incelendiğinde akıl almaz olarak nitelenecek uygulamalar güvenlik teşkilatında işleyen sistemli bir mekanizmayla her cinayetin ardından tekrarlanmıştır. Perspektif dergisinin Ekim 2018’de yayımlanan 274. sayısında NSU cinayetlerinin detaylarını sunmuştur. Almanya’da ırkçılıkla mücadele eden aktivistlerden biri olup davalara müdahil avukat olarak katılan Mehmet Daimagüler, kendisiyle yapılan mülakatta Almanya’yı vatan olarak gören bireylerin sorgulayan, dayanışma içinde ve organize bir şekilde hukuk devletini ve demokrasiyi savunan vatandaşlar olarak mücadele etmekten başka çare olmadığını savunmaktadır (s.45). Rolf Gössner ise “Solingen’den NSU’ya: Neonazilerin Ölümçül Şiddeti ve Anayasayı Koruma Dairesinin Rolü” başlıklı değerlendirmesinde NSU cinayetlerinin Almanya tarihinde Neonazilerin ilk kanlı eylemlerinin olmadığını vurgulayarak aslından anayasal çerçevede toplumsal barışı koruması beklenen Anayasayı Koruma Dairelerinin Solingen katliamından NSU cinayetlerine kadarki 25 yıllık dönemde yaşanan aşırı sağcıların şiddet eylemlerindeki rolünü sorgulamaktadır (ss.46-49). Fabian Virchow ise kendisiyle yapılan mülakatta, toplumda kökleşmiş olan “kültürel, etnik hatta toplumsal olarak homojen bir “Alman halkı”na yönelik inancın çürütülmesi” ve ırkçılığın çeşitli yapısal ve kurumsal biçimlerinin ortadan kaldırılması için yoğun çalışmaların yapılması gerektiğini savunmaktadır (s.59).

Toplumsal şiddet ve terörizmle mücadele başlığı altında incelenen sayılardan biri olan *Köln Yılbaşı Olayları* başlıklı 249. sayıda; 2016’nın yılbaşında Köln Merkez İstasyonu’nda 600’den fazla kadının cinsel saldırıya maruz kaldıklarına dair şikâyetlerinin ardından çıkan tartışmalar etrafında gelişen sorunlar işlenmektedir. Köln yılbaşı olayları çeşitli açılardan incelenebilecek örnek olay özelliği taşımaktadır (bkz. Zeit.de). Olaylar; kamuoyunda göç kökenlilere, mültecilere ve Müslümanlara ilişkin namus cinayetleri, karma yüzme dersleri, Müslüman kadınların başörtüsü, kadına yönelik şiddet gibi önceki sorunlar bağlamında tartışılmış, bu kesimlere yönelik var olan önyargılar güçlendirilmiştir. Diğer taraftan Suriye’deki iç savaştan kaçarak Avrupa’ya yönelen mülteci meselesi de yılbaşı olayları tartışması bağlamına sokulmuştur. Perspektif dergisi; bütün bu olay ve tartışmaların sadece Müslüman öznenin tartışıldığı bir alan olmadığını gerçekte bunlar üzerinden Almanya’nın iltica entegrasyon, çok kültürlülük, din çeşitlilik, güvenlik politikalarının şekillendirildiğini savunmaktadır. Dergiye göre olaylardan sonra gündeme getirilen “Müslüman erkek” tartışması yüz yıllardır “öteki” olarak kurgulanan İslam tartışmasının devamı niteliğinde, asıl sorunların tartışılmasını ve çözümünü engelleyen bir perde işlevi görmektedir (Perspektif, 2016, 249:1).

Günümüz dijitalleşme çağında sahip olunan imkânlar “Avrupa Kalesi’nin” güvenliği anlayışı ile birçok devlet, soyut şüpheler üzerinden bile vatandaşları üzerindeki denetimini artırabilmektedir. Şüphe söz konusu olduğunda ise akla ilke gelen “öteki” olmaktadır. Böylelikle de genelde göçmenler, göçmen kökenliler, özelde ise Müslümanlar “terörle mücadele” bahanesi altında hakları kısıtlanan gruplar arasında yer alabilmektedir. Bu işleyişte kimi aşırı kişi ve grupların eylemleri açık meşrulaştırıcılar olarak hizmet görmektedir. Toplumsal baskıya maruz kalanlar ise marjinalleşebilmektedir. Bu şekilde gelişen mekanizma ve üretilen tipoloji sonuçta terörle mücadelenin, saldırganların ve şiddet yanlılarının istedikleri sonuca ulaşmalarına imkân tanınması anlamına gelmektedir. Sonuçta küresel ölçekte bireylere yönelik en büyük hak ihlalleri arasında yer alan toplu gözetlemeler, Avrupa şehirlerinde hızla artmaktadır. ABD’nin küresel ölçekte terörle mücadele adına kurduğu Ebu Gureyb, Guantanamo, Camp Bucca ve Camp Nama gibi kamplar, terörün azalmasına değil yeniden üretimine sebep olmakta ve yabancı düşmanlığını beslemektedir (Perspektif, 2016, 247).

4.6. Müslümanlara ve Camilere Saldırıları

Bu başlık altında kodlanan 2 sayı ve dosya konuları Tablo 8’de görülmektedir:

Tablo 8. Müslümanlara ve Camilere Saldırıları Konularını İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	250	Cami Saldırıları
2	261	Başörtülü Kadınlara Saldırıları

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %3,33'tür.

Gerek Orta Doğu'daki gelişmelerin gerekse Madrid, Londra, Paris ve Brüksel'deki saldırıların etkisiyle dünya çapında "İslam karşıtı" bir tutumun işaretleri yoğunlaşmaktadır. 2000'li yılların ortasından itibaren kendisini son zamanlarda özellikle Almanya'daki Müslümanlara ve camilere karşı gerçekleştirilen saldırılarla belli eden "Müslüman karşıtı ırkçılık" Avrupa çapına yayılmış bulunmaktadır. Almanya'da 1981 ve 2011 yılları arasında 120 cami saldırısı gerçekleşmiş ve saldırılar 2001-2011 arasındaki on yıllık dönemde, yani 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren, bundan önceki on yıllık döneme (1991- 2001) göre iki kattan daha fazla artmıştır. 11 Eylül 1991 ile 10 Eylül 2001 yılları arasında 30 saldırı, 11 Eylül 2001 ile 10 Eylül 2011 yılları arasında ise toplam 81 saldırı kaydedilmiştir (Piper, 2011). 2015 yılında ise Almanya'da 42, Hollanda'da 19, Birleşik Krallık'ta 23 cami saldırısı gerçekleşmiştir (250:1). Ancak Avrupa'da resmî istatistiklerde ve suç kayıtlarında açıkça adı konulmadığından bu saldırıların boyutları hakkında tam bir bilanço çıkarılamamaktadır. Cami saldırılarının ne denli derin bir toplumsal sorun olduğunun anlaşılması farklı bakış açıları geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Mesela bu saldırılarda failerin uyuşturucu ve alkol kullanımı dikkat çekmektedir. Ancak bununla birlikte onları motive eden aşırı sağcı kesimlerin söylemleri göz ardı edilemez. Matthew Goodwin, "Aşırı Sağ 'Batı'yı Camilere Saldırarak Savunuyor" başlıklı incelemesinde Leonard Weinberg gibi akademisyenlerin Avrupa'daki şiddet dalgasının radikal milliyetçi toplulukların yükselen etnik ve kültürel çeşitliliği onaylamadıkları şeklinde yorumladıklarını vurgulamaktadır (Perspektif, 2016, 250:36-39). Sonuçta cami saldırıları Müslümanlar arasında bilhassa Batı toplumlarında gençlerde küskünlük ve yabancılaşmayı artırmaktadır. Diğer taraftan Avrupa çapında İslam düşmanlığı ve özelde cami saldırılarını kayıt noktasında belli bir mutabakat bulunmamakta ve Müslümanlar devletlerin bu sorunla mücadelede müşterek strateji geliştirmelerini talep etmektedirler (250:35).

Perspektif dergisi, son yıllarda gittikçe artan, İslamofobik eylem niteliğinin ifade edemeyeceği boyutlara erişen ve günümüzde artık "İslam/Müslüman karşıtı ırkçılık" olarak nitelenen yüzlerce eylemi takip edip hem derginin dijital sayfasında hem de basılı sayısında haberleştirmektedir. Dergide olaylar polislinin genel kayıtsızlığı vurgulanarak aktarılmaktadır (Perspektif, 2017, 262:35-39).

Müslüman kadınlar Avrupa kamusal alanında görünür olmaya başladıklarından beri kıyafetleriyle tartışmaların merkezine yerleştirilmektedir. Bu tartışmalar önceleri genellikle dinî sembol olarak görülen başörtüsüyle kamu hizmeti verilirken verilemeyeceği ya da Müslüman toplumlarda kadının sosyal statüsüne dair iken son yıllarda Avrupa toplumlarında yükselen İslam karşıtlığıyla beraber başörtülü kadınların kamusal alanda görünmelerine tahammül edememenin doğurduğu şiddete evrilmiş bulunmaktadır. Araştırmalar Avrupa'da Müslüman kadının yaşadıklarına dair somut veriler sunmaktadır (Perspektif, 2017, 261:31-32). Bütün veriler Avrupa'nın çoğulcu ve özgürlükçü kültürünün; Müslümanların kamusal alanda varoluşları söz konusu olduğunda işlemediğinin göstergeleri olarak değerlendirilebilir görünmektedir.

4.7. Seçimler

Bu başlık altında kodlanan 2 sayı ve dosya konuları Tablo 9'da görülmektedir:

Tablo 9. Seçimler Konusunu İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	231	Avrupa Parlamentosu Seçimleri
2	281	Aşırı Sağın Gölgesinde Avrupa Parlamentosu Seçimleri

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %3, 33'tür.

Katılımın önemli bir parçası hatta en somut unsuru olan siyasal katılım, her şeyden ülkelerin siyasetine duyulan ilgiyle görünürlük kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının Alman siyasetine ne derece ilgi duydukları öncelikli bir sorudur. Perspektif dergisi son yıllardaki sayılarında seçimlerle ilgili metinlere sayfalarında yer vermektedir. Mesela dergi Mayıs 2017'de yayımlanan 262. sayısında Almanya'nın en kalabalık ve yabancı nüfusu en fazla eyaleti olan Kuzey Ren Vestfalya'da gerçekleştirilen eyalet seçimlerini gündemine almış ve Türkiye kökenlilerin seçimlere olan ilgisini irdelenmiştir. Dergide 201 bin Türkiye kökenlinin seçimlere katılımı ve siyasal alanda aktif olmalarının önemini hem göç kökenli seçmenler hem de siyasal partiler tarafından yeterince anlaşılınmadığı vurgulanmaktadır (Perspektif, 2017, 262:23-25).

Perspektif dergisi, Müslümanları ve Türkiye kökenlileri doğrudan ilgilendirmeyen günlük siyasal konular gündem edinmiyor görünmektedir. Bu durum dergi yöneticileri tarafından fark edilmiş olmalıdır ki 2019 yılı itibariyle yayına başlayan derginin online sayfası, günlük sosyal ve siyasal konulara da yer vermektedir. Derginin basılı sayılarında özellikle federal çapta siyasal meseleler Müslümanların katılımı bağlamında değerlendirilmektedir. Siyasal katılımın önemli bir unsuru olarak değerlendirilen seçimlere özel ilgi gösterdiği anlaşılan Perspektif dergisi, 2013 seçimleri sonrasında imzalanan koalisyon protokolünü mercek altına almış ve bir infografik eşliğinde incelenmiştir (Perspektif, 2014, 227:16-17).

Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal katılımın vazgeçilmez bir unsuru olan siyasal katılım; çeşitli ölçeklerde politikaları etkileme imkânı sunmaktadır. Avrupa Parlamentosu seçimleri birlik ülkeleri vatandaşı olan her bireyi yakından ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda *Avrupa İçin Karar Vakti Avrupa Parlamentosu Seçimleri* kapak başlıklı Mayıs 2014'te yayımlanan 231. sayısında Perspektif dergisi, okuyuculara Parlamentosunun işlevi ve çalışma sistemine dair detaylı bilgiler sunmaktadır. Dergide dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz ve Almanya'dan seçimlere katılan partilerin liste başı adayları olan David McAllister, Gabi Zimmer ve Rebecca Harms ile yapılan bir mülakatlar yer almaktadır. Söz konusu sayının yayımının üzerinden beş yıl geçtikten sonra Mayıs 2019'da Avrupa Parlamentosu seçiminin arifesinde Perspektif dergisi, kapak başlığı olarak bu kez "*Aşırı Sağın Gölgesinde Avrupa Parlamentosu Seçimleri*" başlığını seçmiştir. Dergide, 2019 seçimlerini farklı kılan unsur olarak o günkü anket sonuçlarına göre çoğunluğun sağa ve hatta aşırı sağa doğru kayma tehlikesi olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda dergiye göre asıl sorun bu seçimlere katılım oranlarının düşük olması olarak görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak da AP'nin işlevlerinin seçmenler tarafından yeterince kavranmaması gösterilmektedir.

4.8. İç Meseleler

Bu başlık altında kodlanan 19 sayı ve dosya konuları Tablo 10'da görülmektedir:

Tablo 10. İç Meseleleri İşleyen Dergi Sayıları

Sıra	Derginin Sayısı	Kapak /Dosya Konusu
1	230	Sosyal Medya Hayatımızın Neresinde
2	233	Müslüman Yahudi İlişkileri
3	235	Azınlık Fıkhı
4	236	Diaspora Politikaları
5	244	Avrupa'da Müslüman Genç Olmak
6	246	Avrupa Aleviliği
7	253	Kriz Zamanlarında Müslüman Olmak
8	256	"İslam Reformu" Tartışması
9	258	İslam'ın Araçsallaştırılması
10	259	Tepkiselliği Aşmak
11	260	Türkiye-Batı Avrupa İlişkileri
12	265	Kurmaca Bir Kavram " Liberal İslam"
13	270	Avrupa'da Türkçenin Geleceği
14	271	Avrupa'da İslami Defin
15	275	Suskun Minareler
16	277	Batı Avrupa'da İmam Eğitimi
17	279	Avrupa'da Müslümanlar ve Depresyon
18	283	Gelenekselden Moderne Cami Mimarisi
19	284	Avrupa'da Helal Beslenmek Mümkün Mü?

İncelenen sayıların bu başlık altında toplananlarının oranı %31, 67'dir.

Bu başlık altında toplanan sayılar çoğunluk toplumuna doğrudan değil de dolaylı olarak katılım bağlamında değerlendirilebilecek başlıklardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi azınlık durumunda olan Müslümanların bir kısım meselelerinin iç mesele olarak nitelenmesi tartışmaya açıktır. Zira iç meseleler olarak nitelenen meseleler de sosyolojik açıdan çoğunluk toplumundan bağımsız olarak incelenemezler. İncelenen toplam dergi sayısının yaklaşık üçte birini oluşturan bu on dokuz başlık kendi içinde beş grupta incelenebilir: emir, yasak ve gelenekleri ile İslam'ı yaşama bağlamında sorunlar, anadile ve din eğitimine ilişkin sorunlar, İslam'ın anlaşılması bağlamında sorunlar, Türkiye-Avrupa ilişkileri ve diaspora politikaları, öteki ile ilişkiler.

5. Sonuç

Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının sosyal katılımını süreli bir yayın üzerinden inceleyen bu çalışmada Türkiye Kökenli Almanya Müslümanlarının sosyal katılımının vatandaşlık, entegrasyon ve devletten beklentiler; göç, mülteci ve azınlık meseleleri; ayrımcılık ve din özgürlüğü; aşırı sağ ve sağcı popülizm, İslamofobi ve İslam düşmanlığı; toplumsal şiddet ve terörizmle mücadele; Müslümanlara ve camilere saldırılar; seçimler ve iç meseleler başlıkları altında incelenebildiği sonucuna ulaşılmıştır. İç meseleler başlığı altında incelenen sayılar ise emir, yasak ve gelenekleri ile İslam'ı yaşama bağlamında sorunlar; anadile eğitime ve din eğitimine ilişkin sorunlar; İslam'ın anlaşılması bağlamında sorunlar; Türkiye-Avrupa ilişkileri ve diaspora politikaları ve öteki ile ilişkiler başlıkları

altında incelenmiştir. İncelen toplam 60 sayının sosyal katılıma dair içeriklerinin toplam içeriğe oranı %68,33 olarak tespit edilmiştir. İç meseleler olarak temalaştırılan içeriklerin oranı ise %31,67'dir. İç meseleler olarak temalaştırılan konular da aslında dolaylı olarak sosyal katılım bağlamında değerlendirilebilecek konulardır. Zira bu konular da sosyolojik açıdan çoğunluk toplumundan bağımsız olarak incelenemezler. Böylelikle çalışmanın başlangıcında yer alan a) *İncelenen dergilerde hangi dosya konuları işlenmiştir?* b) *İncelenen dergilerde sosyal katılıma dair hangi konular işlenmiştir?* şeklindeki sorular açıklığa kavuşturulmuştur.

Avrupa'daki göç sonrası Müslümanlar için çoğunlukla geçerli olduğu gibi ilk kuşak dini aktiviteleri çoğunlukla camiyle sınırlı iken yeni kuşaklar daha geniş bir yelpazedeki mekânlarla ilişki halinde olmuştur. Bu durum kamusal hayatta da görünürlük kazanmaktadır. Bu doğrultuda asıl dikkat çekici unsur onların açıkça sosyal ve kültürel çevreyle ilintili daha öz bilinçli bir dini kimliği benimsemiş görmeleridir. Zira Avrupalı toplumlara sosyal katılımı kolaylaştırmak çabasıyla dini kimlik Avrupa bağlamında yeniden üretilmektedir. Bu olgu kimi gözlemciler tarafından ister "Avrupa İslam'ı", ister "içsel reform", ister "İslam'ın lokalizasyonu" olarak nitelendirilsin özünde gerçekleşen (Allievi, 2012:81) Avrupa kamusal alanında Müslüman kimliğinin yeni bir üretimidir. Bu süreç en azından sonuçları itibarıyla bir dönüşümdür. Zira tamamen farklı bir zemin ve iklimde dikilen bir ağacın aynı şekilde yetişeceğini ummak bir yanılsamadan ibarettir (Allievi, 2012:66).

Perspektif dergisi Avrupalı Müslümanlarla çoğunluk toplumları arasında yanlış anlaşılma ve algılanmadan kaynaklanan sayısız sorunun açıklığa kavuşmasına katkıda bulunuyor görünmektedir. Böylelikle çalışmanın başında sorulan "*İncelenen dergilerde konular nasıl işlenmiştir?*" şeklindeki soruya zaman zaman tepkisellik ve savunmacı bir tavır ağır basıyor görünse de Perspektif dergisi çalışmanın odaklandığı içerik itibarıyla tartışma ve iletişime açık sorgulayıcı ve inşa edici bir yaklaşımla sosyal katılıma dair konuları inceleyip sunmaktadır, denilebilir. Ayrıca Perspektif dergisi; Avrupa bağlamında sosyal, siyasi sorunları ve gündemi inceleyen Türkçe bir süreli yayın olarak yayımladığı dosya konularını uzmanların ve akademisyenlerin katkısıyla derinlemesine işleyen bir özellik göstermektedir.

Bu çalışmanın konusu gereği ağırlıklı olarak Almanya üzerinden durulmuştur. Ancak dergi Avrupa ülkelerindeki Müslümanların karşılaşılan sorunlarıyla birlikte sosyal katılımı betimleyecek haber, yorum ve analizler içermektedir. Bunun yanında dergi okuyucu mektupları ile okuyucuların görüşlerini de dikkate almakta, her sayıda genelde bir önceki sayıda çıkan analizlere ilişkin okuyucu yorumlarını yayımlanmaktadır. Bu yorumlar okuyucuların dergiyi eleştirel olarak takip edebildiklerinin işaretleri olarak görülebilir. Mesela 249. sayıda dosya konusu olan "Köln Olaylarının Ardından Müslüman Erkek Tartışması" dosya konusunda yayımlanan kimi yorumlara özellikle hanım okuyucular tarafından eleştiriler yöneltilmiştir (250:6). Sonuç olarak her türlü tartışmaya ve azınlık olmaktan kaynaklanan soruna rağmen Avrupa'da Müslümanların mevcudiyetinin her geçen dönemle birlikte normalleşmesi söz konusudur ancak bunun kolay ve ihtilafsız bir süreç olması beklenemez. Zira Avrupa kimliğinin "öteki"si Avrupa'nın İslamiyet'le karşılaşmasından beri İslam ve Müslümanlardır.

Kaynakça

Abou Taam, M. (2017). "Teilhabe und Beteiligung von Menschen mit Migrationshintergrund als notwendige Bedingung für eine moderne pluralistische Gesellschaft", *Teilhabe für alle?! Lebensrealitäten zwischen Diskriminierung und Partizipation*. (Ed.Elke Diehl), ss. 206-230, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Aslan, A. (2019). Entegrasyon, Çokkültürlülük ve Katılım: Almanya Türklerinin Yaklaşımı. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3): 74-88.

Aslan, A. (2018). “Çokkültürlülük ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği”, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

BAMF (2016). Zahl Muslime Deutschland, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp71-zahl-muslime-deutschland.pdf?__blob=publicationFile, 07.07.2019.

Çetin, İ. (2016). “Nitel İçerik Analizi” (Haz. M. Y. Özden ve L. Durdu), Eğitimde Üretim Tabanlı Çalışmalar İçin Nitel Araştırma Yöntemleri, ss.125-148, Anı, Ankara.

Destatis (2016). Statistisches Bundesamt, Pressemitteilung Nr. 327 vom https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2016/09/PD16_327_122.htm, 16.09.2016.

Destatis (2017). Statistisches Bundesamt, Fachserie 1, Reihe 2.2, Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus 2015, Wiesbaden.

Diehl, Elke (2017). Teilhabe für alle?! Lebensrealitäten zwischen Diskriminierung und Partizipation, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Georges, K. E., T. Baier, J. Schultheiß, u. a. (2017). Der neue Georges, Kleines Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch, Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt.

GEW (2016), Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, Bildung in der Migrationsgesellschaft, Tagungsdokumentation, Frankfurt am Main.

Gostomski, C.B. von (2010). Fortschritte der Integration. Zur Situation der fünf größten in Deutschland lebenden Ausländergruppen, Nürnberg.

Güler, A., Halıcioğlu, M. B., Taşgın, S. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teorik Çerçeve- Pratik Öneriler – 7 Farklı Nitel Araştırma Yaklaşımı Kalite ve Etik Hususlar, Seçkin, Ankara.

Haug, S., Müssig, S., Sticks, A. (2009). Muslimisches Leben in Deutschland. BAMF und DIK, Nürnberg.

Hillman, K.-H. (1994). Wörterbuch der Soziologie. Kröner, Stuttgart.

Institute of Development Studies (2019). Participation, Inclusion and Social Change. <https://www.ids.ac.uk/clusters-and-teams/participation/>, 08.12.2019,

Kaya, A. (2016). İslâm, Göç ve Entegrasyon, Güvenlikleştirme Çağı. (Çev. Nur Yasemin Ural), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kaya A. ve Kentel F. (2005). Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi.

Kettani, H. (2010). Muslim Population in Europe: 1950-2020, International Journal of Environmental Science and Development, 1(2).

Özyürek, E. (2015). Müslüman Olmak, Alman Kalmak Yeni Avrupa’da Millet, Din ve Din Değiştirme. İletişim, İstanbul.

Lenz, C.; Ruchlak, N. (2001). Kleines Politik-Lexikon. Oldenbourg Wissenschaftsverlag.

Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. (Çev. Ed.S. Turan), Nobel, Ankara.

Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt 1. (Çev. S. Özge), Yayın Odası, İstanbul.

Perspektif (2014-2019). İslam Toplumu Millî Görüş Aylık Haber-Yorum Dergisi. 227.-286. Sayılar, <https://perspektif.eu/sayilar/>, Plural Publications, Köln. 23.09.2020

Piper, G. (2011). Moscheeanschläge: schleichende Kristallnacht. 01.02.2020, <https://www.heise.de/tp/features/Moscheeanschlage-schleichende-Kristallnacht-3391189.html>

Rudolf, B. (2017). "Teilhabe als Menschenrecht – eine grundlegende Betrachtung", Teilhabe für alle?! Lebensrealitäten zwischen Diskriminierung und Partizipation. (Ed. Elke Diehl), ss. 13-43, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Schreier, M. (2013). Qualitative Content Analysis in Practice. Sage, London.

SVR (2014). Forschungsbereich beim Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration. Diskriminierung am Ausbildungsmarkt Ausmaß, Ursachen und Handlungsperspektiven, https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf_import/SVR-FB_Diskriminierung-am-Ausbildungsmarkt.pdf 07.10.2020

WISTA (2016). Arbeitsmarkt und Migration in der amtlichen Statistik, https://www.destatis.de/DE/Methoden/WISTA-Wirtschaft-und-Statistik/2016/07_Sonderheft/arbeitsmarkt-migration-amtl-statistik_072016.pdf?__blob=publicationFile, 23.09.2020

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin, Ankara.

Zeit (2016). Köln Silvester. <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-01/koeln-silvester-sexuelle-uebergriffe-raub-faq> 01.02.2020.

FİŞHER ETKİSİ: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sefa ÖZBEK¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 25.04.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 07.10.2020

Özet

Küreselleşme süreci ile birlikte sermayenin önündeki kısıtlar en aza inmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, 1990'lı yıllarda yurtiçine giren sermaye ile yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır. Bu süreçte, döviz kıtlığını yüksek faiz oranları aracılığıyla sermaye çekerek aşmayı plânlayan gelişmekte olan ülkeler, spekülâtif sermaye hareketliliğine maruz kalmış ve zaman zaman krizler yaşamıştır. Bu krizler zaman zaman yüksek enflasyon ile kimi zaman yüksek reel faizlerle sonuçlanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde, geçmişte yaşanan acı tecrübeler de dikkate alınarak özellikle enflasyon hedeflemesi yapan merkez bankalarının uygulayacakları para politikalarının etkinliği açısından faiz oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiler çok daha önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alan Şili, Endonezya, Hindistan, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Brezilya, Çin, Polonya, Malezya, Filipinler, Tayland'ın 2002:Q1-2019:Q2 dönemi nominal faiz oranı ve enflasyon oranı verileriyle Fisher etkisinin geçerliliği araştırılmıştır. Dinamik panel veri metodu ile gerçekleştirilen analizlerde bulgular, söz konusu ülkelerde ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu ilişkinin birebir gerçekleşmediği ancak kısmen geçerli olduğunun tespit edildiği çalışmada, ilgili dönemde para otoriteleri tarafından uygulanacak para politikalarının reel faiz oranı üzerinde kısmen etkin olacağı sonucu elde edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Oranı, Faiz Oranı, Dinamik Panel Veri, Yükselen Piyasa Ekonomileri

JEL Kodu: E31, E43, C23

THE FISHER EFFECT: AN APPLICATION ON EMERGING MARKET ECONOMIES

Abstract

With the globalization process, the constraints on capital have minimized. Especially, the developing countries reached high growth rates with the capital that entered the country in the 1990s. In this process, developing countries that planned to overcome the scarcity of foreign exchange by drawing capital through high interest rates were exposed to speculative capital mobility and experienced crises from time to time. These crises have sometimes resulted in high inflation and sometimes high real interest rates. In the 2000s, considering the painful experiences in the past, the relations between interest rate and inflation have become more important in terms of the effectiveness of monetary policies to be implemented especially by central banks that inflation targeting. In this study, it is investigated the validity of the Fisher effect by using the nominal interest rate and inflation rate data of Chile, Indonesia, India, Russia, South Africa, Turkey, Brazil, China, Poland, Malaysia, Philippines, Thailand for the period 2002:Q1-2019:Q2, which are among the emerging market economies. The findings in the analysis carried out by the dynamic panel data method show the existence of a long-term relationship between the relevant variables in these countries. In the study, which found that this relationship did not occur one-on-one, but was partially valid, it is obtained that the monetary policies that will be applied by the monetary authorities in the relevant period will be partially effective on the real interest rate.

Keywords: Inflation Rate, Interest Rate, Dynamic Panel Data, Emerging Market Economies

¹ Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sefa3358@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2263-216X>

1. Giriş

Enflasyon oranı ve nominal faiz oranı arasındaki ilişki iktisat literatüründe çok tartışılan konulardandır. Nominal faiz oranı ile enflasyon oranının ilişkisinin ne olduğu bilgisi finansal piyasaların rasyonelliği ve etkinliği bakımından da önemlidir (Cappock ve Poitras, 2000: 181). Birincisi, sözü geçen değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının tespiti ve yönünün doğru tayin edilmesi enflasyon hedeflemesi yapan merkez bankalarına uygulanan para politikası bakımından önemli avantajlar sağlayacaktır. İkinci olarak, beklenen enflasyon haddinde ortaya çıkan bir değişikliğin reel faiz haddini değiştirmeyip yalnızca nominal faiz haddinde bir değişim ortaya çıkarması sonucu (Fisher Etkisi), parasal yansızlığın geçerli olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, para politikasının reel faiz oranı üzerinde herhangi bir etkisinin olmaması anlamı ortaya çıkmaktadır. Son olarak ise, bu ilişkinin döviz kurları üzerindeki etkisidir. Döviz kurlarında meydana gelen oynaklıklar, ticaret ve sermaye akımları üzerinde önemli değişikliklere sebep olabilmektedir.

İlk olarak 1930 yılında I. Fisher tarafından enflasyon haddi ile nominal faiz haddi arasında bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Fisher etkisi olarak ifade edilen tanımlamaya göre; söz konusu dönemde nominal faiz haddi, enflasyonda meydana gelen artışla bire bir artarken diğer yandan reel faiz oranlarında bir değişim yaşanmamaktadır. Diğer bir deyişle, nominal faiz hadleriyle beklenen enflasyon reel faiz hadlerini değiştirmeksizin beraber hareket etmektedir (Yılancı, 2009:205). Fisher etkisinin ileri sürdüğü enflasyon ve nominal faiz hadleri arasındaki bu ilişkinin nedeni, reel faiz haddinin uzun dönemde değişmemesi ve enflasyon haddini etkileyen parasal şoklardan etkilenmemesidir (Şimşek ve Kadılar, 2006: 99). Fisher'in ileri sürdüğü fikrin arkasında; ekonomik karar birim birimlerin rasyonel davranmaları ve böylece ulusal paranın değer kaybı sonucu düşen satın alma gücünü geri kazanma isteğidir (Mitchell-Innes vd., 2007: 693).

Enflasyon oranı ve nominal faiz oranı arasındaki bire bir ilişkiyi gösteren Fisher denklemi şu şekilde ifade edilebilir;

$$i_t = r_t + \pi_t^e \quad (1)$$

Bu gösterimde i_t , nominal faiz oranını, r_t , reel faiz oranını, π_t^e , beklenen enflasyon oranını göstermektedir. Bu denklemden reel faiz oranı ile beklenen enflasyon oranının toplamının nominal faiz oranına eşit olduğu elde edilmektedir (Fisher, 1930: 27).

(1) denklemden yola çıkarak Fisher, fiyat farklılıkları ile tahvil getirileri ve kısa vadeli faiz hadlerinin korelasyonu sonucunda fiyat hareketliliklerinin faiz hadlerini değiştirdiğini ileri sürmektedir. Faiz hadleri ile fiyat değişimleri arasında elde edilen yüksek korelasyon, faiz oranının fiyatlardan yüksek derecede etkilendiğini kanıtlamaktadır (Fisher, 1930: 310-311). (1) denkleminde yer alan enflasyon beklentisi, sapmalı bir şekilde hesaplanacağından söz konusu denklem genellikle rasyonel beklentileri içererek tekrar yazılmaktadır. Bu durumda (1) denkleminde beklenen enflasyon terimi yerine gerçekleşen enflasyon haddi ile hata terimi eklenerek bu sorun giderilmektedir. Söz konusu düzenleme (2) denkleminde gösterilmektedir.

$$i_t = r_t + r\pi_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu denklemde, $r\pi_t$ gerçekleşen enflasyon oranı (reel enflasyon oranı), ε_t hata terimini göstermektedir. Rasyonel beklentiler çerçevesinde, reel enflasyon oranı ile hata teriminin toplamı, beklenen enflasyon oranını vermektedir. Fisher hipotezi özünde, nominal faiz oranının reel faizlerden etkilenmeden enflasyon oranı ile ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadır. Fama (1975) çalışmasında, bu çıkarıma uygun olarak hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu varsayımından hareketle Fisher hipotezinin regrese edilmiş halini (3) nolu denklem ile ifade etmektedir:

$$i_t = \beta_0 + \beta_1 r\pi_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\varepsilon_t \sim \text{iid} (0, \sigma^2) \quad (4)$$

(3) denkleminde göre Fisher hipotezinin geçerliliğinin sınanması için oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıda sırasıyla şu şekilde kurulmaktadır:

$$H_0: \beta_1 = 1 \text{ (Fisher hipotezi geçerlidir).}$$

$H_1: \beta_1 \neq 1$ (Fisher hipotezi geçerli değildir).

Diğer yandan, eğer Fisher hipotezi geçerli ise yani nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcut ve $\beta_1 \geq 1$ ise tam bir Fisher etkisi, $\beta_1 < 1$ ise zayıf bir Fisher etkisi olduğu ifade edilmektedir. Eğer adı geçen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiş ise Fisher etkisinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Lebe ve Özalp, 2016: 98).

Bu çalışmada, önde gelen uluslararası kuruluşlar International Monetary Fund (IMF), Financial Times Stock Exchange (FTSE), Morgan Stanley Capital International (MSCI), S&P Dow Jones, Emerging Markets Bond Index (EMBI) ve Emerging Market Global Players (EMGP) tarafından yükselen piyasa ekonomileri olarak genel kabul gören ülkeler incelenmektedir. Küreselleşmenin ağırlığının giderek hissedildiği 2002:Q1- 2019:Q2 dönemi çeyreklik verileriyle Fisher Hipotezinin geçerliliği, dinamik panel veri analizi yöntemiyle araştırılmaktadır. Bu çalışma ile birlikte, literatürde sıklıkla çalışılan Fisher hipotezi, hem güncel dönem veri setlerinin kullanılması hem de güncel ekonometrik testlerin tercih edilmesi sebebiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Böylece ilgili literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Diğer yandan çalışmanın ana motivasyonu, adı geçen uluslararası kuruluşların ortak bir şekilde yükselen piyasa ekonomisi olarak gördüğü ülkelerde küreselleşmenin bir sonucu olarak artan finansallaşmayla, enflasyon ve faiz ilişkilerinin çok daha önemli hale geldiğinin düşünülmesidir. Söz konusu ilişkinin doğru bir şekilde ortaya konması ile para otoritelerinin çok daha isabetli kararlar alması muhtemel görünmektedir. Bu bağlamda, takip eden bölümde daha önce yapılan çalışmalara yer verilip sonrasında ekonometrik analiz bulgularına yer verilecektir. Son olarak sonuç ve öneriler sunulurken çalışma sonlandırılacaktır.

2. Literatür Taraması

Fisher Etkisi veya Hipotezinin geçerliliğine pek çok farklı ülke ekonomisi adına farklı zaman dönemleri ve farklı ekonometrik testler uygulanarak incelemeler yapılmıştır. Fakat bu etkinin varlığı hakkında tam anlamıyla ortak bir düşünceye varılamamıştır.

Fama (1975)'de ABD için Fisher etkisinin geçerliliğini 1953-1971 dönemi için yapmıştır. Çalışmada kısa vadeli faiz oranı değişkeni olarak aylık hazine bonusu faiz oranı kullanılmıştır. Bulgular ilgili dönem için enflasyon ve faiz oranı arasındaki birebir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Barsky (1987) çalışmasında Fisher hipotezinin geçerliliğini ABD ve İngiltere için sınamıştır. 1860-1939 dönemi için faiz oranı olarak finansman bonusu faiz oranı alınmış ve enflasyon oranı arasındaki korelasyonun -0.17 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aynı değişkenler için 1950-1979 dönemi için yapılan analiz sonucunda ise korelasyon 0.71 olarak bulunmuştur ve İkinci dünya savaşı sonrası zaman diliminde daha yüksek korelasyonla Fisher hipotezinin geçerli olduğu ifade edilmektedir.

Mishkin (1991)'de ABD'de için 1964-1986 dönemine ait verilerle enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi zaman serisi metotlarıyla araştırmıştır. Hazine bonusu faiz oranının, nominal faiz oranı değişkeni olarak alındığı çalışmada, kısa dönemde Fisher etkisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılırken, uzun dönemde Fisher etkisinin mevcut olduğu ifade edilmektedir.

Evans ve Lewis (1995) çalışmalarında, Fisher hipotezinin geçerliliğini dinamik OLS tekniğini kullanarak ikinci dünya savaşı sonrasına ait veriler aracılığıyla sınamıştır. Nominal faiz değişkeni olarak üç aylık tahvil faizinin alındığı araştırmada, bulgular uzun vadede Fisher hipotezinin geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Booth vd. (2001), çalışmalarında 1978: 01-1997: 02 dönemi için ABD ve dokuz Avrupa ülkesi için kısa dönem Euro faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı arasındaki eşbütünleşme ilişkisini araştırmıştır. Bulgulara göre, Fransa hariç 9 ülkede, Euro faiz hadleri ile rasyonel beklenen enflasyon oranı arasında birebir ilişkinin mevcut olduğu Fisher etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Westerlund (2005) çalışmasında 14 OECD ülkesi için Fisher hipotezinin geçerliliğini 1980:1-1999:12 dönemi aylık verileriyle sınamaktadır. Panel eşbütünleşme analizi bulgularına göre Fisher Etkisinin geçerli olduğuna sonucuna ulaşılmaktadır.

Herwatz ve Reimers (2006) çalışmalarında 1960:01- 2004:06 dönemi aylık verileriyle 114 ekonomi için Fisher hipotezinin geçerliliğini araştırmıştır. Panel dinamik OLS regresyon ve yatay kesite

dayalı hata düzeltme yöntemlerinin uygulandığı çalışmada bulgular çoğunlukla ülkelerde zayıf Fisher etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bayat (2011) çalışmasında 2002:01-2011:05 dönemi aylık verileriyle tüketici fiyat endeksi ile değişik vadelerle ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranları ilişkisini Türkiye için incelemektedir. Dickey-Fuller (1981) tarafından ileri sürülen doğrusal birim kök analizi ile Seo (2006) tarafından önerilen lineer olmayan eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Bulgular, ilgili dönemde Fisher etkisinin geçerli olmadığını göstermektedir.

Özcan ve Arı (2015)'de 2000: 01-2012: 11 dönemi aylık verileriyle Fisher hipotezi G-7 ülkeleri için test edilmiştir. Panel eşbütünleşme testinin yapıldığı çalışmada, bulgular zayıf Fisher etkisinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Lebe ve Özalp (2016) çalışmalarında 1970: 01-2014: 01 dönemleri aylık verileriyle enflasyon oranı ile faiz haddi ilişkisini Türkiye için araştırmışlardır. ARDL sınır testi yapılan çalışmada Fisher hipotezinin mevcudiyeti farklı faiz oranlarıyla araştırıldığı çalışmada hem kısa vadede hem de uzun vadede enflasyonun tüm faiz hadleri üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ve Fisher hipotezinin geçerliliği elde edilmektedir.

Telçeken (2018) çalışmasında Türkiye için 2002: 01- 2017: 10 dönemi aylık verileriyle Fisher hipotezini test etmektedir. Çalışma bulgularına göre uzun dönemde talep çekişli enflasyondan (TÜFE) bireysel kredi faizlerine doğru Fisher etkisi geçerli değilken, maliyet itişli enflasyondan (ÜFE) ticari kredi faizlerine doğru zayıf Fisher etkisinin varlığı ortaya konmaktadır.

Altunöz (2018) çalışmasında 1996:01-2015:03 dönemi aylık verileriyle Çin için Fisher hipotezinin geçerliliği araştırılmaktadır. ARDL sınır testi yapılarak elde edilen bulgulara göre ilgili dönemde Fisher hipotezinin geçersiz olduğu tespit edilmiştir.

Uğur (2019)'da 2002:01- 2017:12 dönemi aylık verileri ile Fisher Hipotezinin geçerliliğini G-7 ülkeleri için araştırmıştır. Dinamik panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada kullanılan Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi sonucunda eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Buna göre, ilgili dönemde G-7 ülkelerinde Fisher hipotezinin geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir.

3. Ekonometrik Analiz

Çalışmada 2002:Q1-2019:Q2 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak, 12 yükselen piyasa ekonomisi için politika faiz oranı (LİR) ve tüketici fiyat endeksi cinsinden enflasyon oranı (LCP) değişkenleri panel veri analizine uygun şekilde düzenlenmiştir. Oluşturulan modelde bağımsız değişken enflasyon oranı, bağımlı değişken ise faiz oranı olarak belirlenmiştir.

Tablo 1'de ampirik analizde kullanılan değişkenler ve elde edildiği kaynakların bilgisi gösterilmektedir. Uygulamada hem LİR değişkeninin hem de LCP değişkeninin logaritması alınmıştır.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

<i>Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Veri Yıl Aralığı</i>
LİR	Logaritmik Faiz Oranı	2002:Q1-2019:Q2
LCP	Logaritmik Tüketici Fiyat endeksi	2002:Q1-2019:Q2

Kaynak: OECD, Country Statistical Profiles

Ekonometrik analizde 12 yükselen piyasa ekonomisi (Şili, Endonezya, Hindistan, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Brezilya, Çin, Polonya, Malezya, Filipinler ve Tayland) incelenmiştir.

3.1. Model

Araştırmada kullanılan model, Fisher hipotezinin öncü çalışmalarından olan Fama (1975)'in çalışmaları referans alınarak oluşturulmuştur. Kullanılan model, (5)'de gösterilmektedir.

$$LİR_{it} = \alpha_i + \beta_i LCP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Burada i yatay kesitleri ($i = 1, \dots, 12$), t ise zaman boyutunu ($t = 2002:Q1, \dots, 2019:Q2$), α_i sabit terimi ve ε_{it} hata terimini göstermektedir. (5) nolu denklemi tahmin edebilmek için iki ayrışım noktası olan homojenlik ve yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Elde edilecek bulgulara göre hangi panel birim kök testinin kullanılacağına karar verilmektedir. Sonrasında ise, değişkenlere ait birim kök sürecin varlığına göre uygun panel eşbütünleşme testi yapılarak uzun dönemli ilişkinin varlığı halinde panel eşbütünleşme tahminci testine yer verilecektir (Kar vd., 2019: 41; Çınar, 2010: 594).

3.2. Metodoloji

Yükselen piyasa ekonomileri için Fisher hipotezinin geçerli olup olmadığını anlamak adına, faiz oranı ve enflasyon oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmeden önce modelde bağımsız değişken katsayısının homojen ya da heterojenliğinin tespiti yapılmalıdır (Türkmen ve Ağır, 2019: 583). Bunun için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Testi (Δ testi) kullanılacaktır. Modelde yatay kesit bağımlılığının varlığının tespiti için ise Breusch ve Pagan (1980) LM (Lagrange Multiplier) testi, CD (Cross Section Dependent) testi ve CDLM testi (Pesaran (2004)) ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testlerinden faydalanılmaktadır. Yapılacak birim kök testine karar vermek için iki ayrışım noktasını oluşturan bu testler sonucunda ikinci nesil panel birim kök testlerinin yapılmasına karar verilmektedir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil (yeni nesil) birim kök testlerinden güncel olması ve yapısal kırılmalara izin vermesi sebebiyle Fourier LM (Nazlıoğlu ve Karul, 2017) birim kök testi tercih edilecektir. Faiz oranı ve enflasyon oranı arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını diğer bir deyişle, eşbütünleşmenin mevcudiyetini ise yapısal kırılmalı birim kök testi kullanıldığı için bütünlüğün korunması ve tutarlı sonuçların elde edilmesi adına yine yapısal kırılmaları modele dahil eden Westerlund ve Edgerton (2008) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi kullanılacaktır. Eşbütünleşmenin varlığının tespitinden sonra, değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmini ise yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2006) tarafından geliştirilen Common Correlated Effects (CCE) tahmincisi ile incelenecektir.

3.3. Bulgular

Yükselen piyasa ekonomileri için sırasıyla homojenlik testi, yatay kesit bağımlılığı testi, ikinci nesil panel birim kök testi, panel eşbütünleşme ve eşbütünleşme tahmincisi testleri uygulanmakta ve elde edilen bulgular rapor edilmektedir.

3.3.1. Katsayıda Homojenlik Bulguları

Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen Slope Homogeneity Test (Delta test) ile katsayıların homojenliği test edilmektedir. Söz konusu testte sıfır hipotezi H_0 : Eğim katsayıları homojendir ve alternatif hipotez H_1 : Eğim katsayıları heterojendir biçimindedir. Homojenlik testi ile bir ülkede gerçekleşen değişim ile diğer ülkelerin aynı seviyede etkilenip etkilenmediğini incelenmektedir (Örnek ve Türkmen, 2019: 119). Genel olarak, ekonomik yapıları birbiriyle benzemeyen ülkelerde eğim katsayılarının heterojen olması; ekonomik yapıları benzer ülke grupları için oluşturulan modellerde ise eğim katsayılarının homojen olması olasıdır. Tablo 2’de analize dahil edilen ülkelere ait serilerin katsayı homojenlik bulgularına yer verilmektedir. Bulgulara göre eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik yapıları birbirine yakınlık göstermeyen yükselen piyasa ekonomileri açısından sonuçlar tutarlılık göstermektedir. Diğer bir deyişle, modeldeki ülkelerden birinde gerçekleşen bir değişim ile diğer ülkelerin yaklaşık olarak aynı seviyede etkilenmediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Homojenlik Test Bulguları

<i>Katsayı</i>	<i>β</i>	
	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
Delta Tilde	5.200***	0.000
Delta Tilde _{adj}	5.315***	0.000

Not: “***” işareti %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Delta testlerinde sıfır hipotezin homojenlik üzerine kurulduğu göz önüne alındığında H_0 hipotezi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Böylece seçilmiş yükselen piyasa ekonomilerinde enflasyonda meydana gelen bir değişik, ülkelerin faiz oranı üzerinde farklı etkiler doğurduğu anlaşılmaktadır.

3.3.2. Kesitler Arası Bağımlılık Bulguları

Dünyada özellikle 1980’li yıllardan sonra artan sermaye hareketliliği ve hızlanan küreselleşme, herhangi bir ülkede meydana gelen bir krizin diğer ülkeleri de etkilemesine yol açmaktadır. Bu iktisadi olgu, ekonometrik analizlerde kesitler arası bağımlılık (cross-section dependency) testleri ile ölçülmektedir. Analizde kesitler arası bağımlılığın tespit edilmesi, daha sonra yapılacak testleri büyük ölçüde etkilemekte ve var olan iktisadi gerçekliğe uygun testler yapma olanağı sağlamaktadır (Breusch ve Pagan, 1980). Yatay kesit bağımlılığı testinde sıfır hipotezi H_0 : Kesitler arası bağımlılık yoktur biçiminde ve alternatif hipotez ise H_1 : Kesitler arası bağımlılık vardır biçimindedir. H_0 hipotezinin reddedilememesi, kesitler arası bağımlılığın olmadığını diğer bir deyişle, makroekonomik bir kriz yaşan bir ülkenin, diğer ülke ekonomilerini etkilememesi yani krizin diğer ülkelere yansımaması anlamına gelmektedir. Böyle durumlarda modelin birinci nesil panel birim kök testleri ile sınanması tercih edilmektedir. Fakat, H_0 hipotezinin reddedildiğinde durumlarda ise model ikinci nesil panel birim kök testleri ile sınanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Baltagi, 2008: 284). Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı testleri, analizin devamında kullanılacak olan birim kök testinin tercihinde anahtar rol oynamaktadır.

Çalışmada yatay kesit bağımlılığının tespiti için, Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testi kullanılmakta ve bulgular Tablo 3’de rapor edilmektedir. Tablo 3’de yer alan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre %1 anlamlılık seviyesinde yatay kesit bağımlılığının varlığı elde edilmektedir. Elde edilen bulguya göre, bir ülkede ortaya çıkan bir değişiklik diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Bulguları

<i>Değişkenler</i>	<i>LİR</i>		<i>LCP</i>	
	<i>İstatistik Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>İstatistik Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
CD _{lm1} (BP,1980)	141.680***	0.000	258.108***	0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	6.587***	0.000	16.721***	0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-3.941***	0.000	-3.515***	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	176.084***	0.000	14.019***	0.000
<i>Eşbütünleşme Denklemi</i>				
	<i>İstatistik Değeri</i>		<i>Olasılık Değeri</i>	
CD _{lm1} (BP,1980)	720.988***		0.000	
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	57.009***		0.000	
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	20.859***		0.000	
LM _{adj} (PUY, 2008)	20.747***		0.000	

Not: “***” işareti %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması durumunda, paneli oluşturan herhangi bir ülkede meydana gelen makroekonomik şokların, diğer ülkeleri etkilemediği varsayımı ile analiz yapmak anlamına gelmektedir. Ancak günümüzde bu durum karşılaşılan bir durum değildir. Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığı varsayımı altında ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması, sonuçların daha etkin olması adına daha doğru olmaktadır (Nazlıoğlu, 2010: 142).

3.3.3. Panel Birim Kök Bulguları

Yatay kesit bağımlılığının varlığının tespiti ile ikinci nesil birim kök testlerinin yapılmasına karar verilmektedir. Çalışmada güncel birim kök testlerinden olan yapısal kırılmalı birim kök testleri tercih edilmektedir. Yapısal kırılmalı birim kök testleri, kırılma tarihlerini, sayılarını ve türlerini (sert kırılma, kademeli kırılma) net bir şekilde ortaya koymadığı takdirde testin güvenilirliği açısından sorun oluşturmaktadır. Bu tip sorunlar Fourier birim kök testleri ile giderilmektedir. Zira bu testler sadece sert kırılmalara değil, kademeli (gradual) kırılmalara (yumuşak geçişlere) da izin vermektedir. En güçlü özelliklerinden biriside testin modellenmesinde kırılma formunun ve tarihlerinin önceden bilinmesine gerek duyulmamasıdır. Bu çalışmada, uygulanan birim kök testi Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından geliştirilen, kademeli geçiş ve kesitlerarası bağımlılığa izin veren İkinci Nesil Panel Fourier LM tipi panel birim kök testidir. Fourier Panel LM testinin sıfır hipotezi H_0 : birim kök vardır şeklindedir. Tablo 4’de bağımlı değişken LİR’nin Fourier LM birim kök testi bulguları verilmektedir.

Tablo 4: LİR Değişkeni Fourier LM Birim Kök Testi Bulguları

<i>Ülkeler</i>	<i>Fourier tau LM₁</i> <i>k=1</i>	<i>Fourier tau LM₂</i> <i>k=2</i>	<i>Fourier tau LM₃</i> <i>k=3</i>
Şili	-2.0143	-1.8195	0.1261
Endonezya	-2.2793	-1.3454	-1.0908
Hindistan	-1.3632	-0.9470	-1.0349
Rusya	-0.9078	-1.7407	-2.7256
Güney Afrika	0.2328	0.1106	-0.4009
Türkiye	-2.3623	-2.2274	-1.8630
Brezilya	0.3656	-0.3714	-1.2754
Çin	-0.7199	-1.8097	-2.8611
Polonya	-1.5085	-1.4459	-1.4673
Malezya	-1.9937	-1.0165	-1.3698
Filipinler	-1.9304	-0.9087	-0.9540
Tayland	-1.0661	-2.3146	0.3123
Panel Sonuçları			
Z _{LM} (İstatistik Değeri)	9.3328	4.2811	4.5165
Olasılık Değeri	1.0000	1.0000	1.0000

Bulgular H_0 boş hipotezinin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddedilemez olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bağımlı değişken olan faiz oranı, seviyede birim kök içermektedir. Tablo 5’de LCP bağımsız değişkeninin Fourier LM birim kök testi bulguları verilmektedir.

Tablo 5: LCP Değişkeni Fourier LM Birim Kök Testi Bulguları

<i>Ülkeler</i>	<i>Fourier tau LM₁</i> <i>k=1</i>	<i>Fourier tau LM₂</i> <i>k=2</i>	<i>Fourier tau LM₃</i> <i>k=3</i>
Şili	-2.6644	-3.2891	-2.2918
Endonezya	-3.1685	-4.4290	-1.5240
Hindistan	-4.8891	-4.3019	-1.3806
Rusya	-1.9606	-2.2563	-2.0886
Güney Afrika	-2.5435	-2.6774	-2.4060
Türkiye	-4.0393	-2.3189	-0.2572
Brezilya	-1.0265	-1.4596	-1.3364
Çin	-1.9413	-2.6981	0.2213
Polonya	-2.3202	-2.6436	-2.2101
Malezya	-3.1047	-4.8448	-2.6588
Filipinler	-3.4048	-2.8011	-2.2226
Tayland	-2.0786	-3.4719	-0.4786
Panel Sonuçları			
Z _{LM} (İstatistik Değeri)	1.0810	-4.2190	2.3026
Olasılık Değeri	0.8602	0.000	0.9893

Bağımlı değişkende olduğu gibi bağımsız değişken olan enflasyon oranı da düzeyde (%1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde) birim kök içermektedir. Hem bağımlı hem de bağımsız değişkenin seviyede birim kök içermesi yapısal kırılmalı eşbütünleşme testlerinden biri olan Westerlund&Edgerton (2008) eşbütünleşme testinin uygulanmasına olanak sağlamaktadır.

3.3.4. Panel Eşbütünleşme Testi Bulguları

Yapısal kırılmaları birim kök testinin uygulanması ve birim kök sürecin varlığının tespitinden sonra, tutarlılık açısından uygulanacak eşbütünleşme testlerinin de yapısal kırılmalı olması önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmada, Westerlund ve Edgerton (2008)'un yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi tercih edilmektedir. Westerlund ve Edgerton tarafından önerilen bu test, Lagrange Multiplier (LM) temelli, Schmidt ve Phillips (1992), Ahn (1993) ve Amsler ve Lee (1995) birim kök testlerinin geliştirilmiş hali olmakla birlikte değişen varyans, serisel korelasyona da izin vermektedir. Diğer yandan bu test sabit terimde ve eğimde (trend) her bir ülke için farklı tarihlerdeki kırılmalara da olanak vermektedir. Tablo 6'da kesitler arası bağımlılığı ve yapısal kırılmaları göz önüne alan yapısal kırılmalı eşbütünleşme test sonuçları rapor edilmektedir.

Elde edilen Z_r(N) istatistik sonuçlarına göre eşbütünleşmenin olmadığı üzerine kurulu H₀ hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla Z_r(N) istatistik sonuçlarına göre faiz oranı ile enflasyon oranı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 6: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Test Bulguları (Westerlund&Edgerton, 2008)

<i>Model</i>	<i>Z_τ(N)</i>		<i>Z_φ(N)</i>	
	<i>İst. Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>İst. Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
Kırılmasız	-1.54391*	0.06131	-0.24179	0.40447
Sabitte Kırılma	-1.63397*	0.05113	-0.45170	0.32574
Rejim Kırılması	-1.91198**	0.02794	-0.51130	0.30457
<i>Kırılma Tarihleri</i>				
	<i>Sabitte Kırılma</i>		<i>Rejim Kırılması</i>	
Şili	2009-Q1		2009-Q1	
Endonezya	2005-Q3		2005-Q4	
Hindistan	2008-Q4		2008-Q4	
Rusya	2014-Q3		2014-Q3	
Güney Afrika	2009-Q1		2009-Q1	
Türkiye	2013-Q4		2013-Q4	
Brezilya	2017-Q3		2017-Q3	
Çin	2008-Q3		2008-Q3	
Polonya	2008-Q4		2008-Q4	
Malezya	2004-Q1		2004-Q1	
Filipinler	2007-Q2		2007-Q2	
Tayland	2008-Q4		2008-Q4	

Not: “*” , “**” işaretleri sırasıyla %10, %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre 6 ülkede (Şili, Hindistan, Güney Afrika, Çin, Polonya, Tayland) 2008 küresel finans krizinin etkisi görülmektedir.

3.3.5. Panel Eşbütünleşme Katsayı Tahmin Bulguları

Tablo 6’da $Z_{\tau}(N)$ istatistik sonuçlarına göre uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Böylece eşbütünleşme katsayılarının tespiti mümkün olmaktadır. Bunun için yatay kesit bağımlılığı altında, katsayıların heterojenliği varsayımında da kullanılabilen Pesaran (2006) tarafından ileri sürülen Common Correlated Effects (CCE) yöntemi kullanılmaktadır. CCE tahmincisi, bağımsız değişkenlerin seviyede birim kök içermediği ya da birinci dereceden eşbütünleşik olduğu durumlarda tutarlılık göstermektedir (Gazel, 2016: 48; Pesaran vd., 2008: 50).

Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCEMG yöntemi ile panelin tümü adına geçerli olan uzun dönem eşbütünleşme katsayıları hesaplanmaktadır (Pesaran, 2006: 967-1012). Eşbütünleşme, CCE ile tahmin edilmekte ve değişkenlerin eşbütünleşme katsayılarının tahmin bulguları Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7’de analize dahil edilen yükselen piyasa ülkelerindeki enflasyon oranının (LCP), faiz oranı (LİR) üzerindeki etkisi tek tek incelenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre Çin ve Tayland dışındaki tüm ülkelerde enflasyonun, faiz oranları üzerindeki etkisi %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Ülkeler tek tek incelendiğinde ise Türkiye, Brezilya ve Endonezya’da enflasyonun, faiz oranları üzerindeki etkisi diğer ülkelere göre çok daha yüksek iken, Filipinler ve Malezya’da enflasyonun, faiz oranları üzerindeki etkisi daha düşük ve pozitifdir. Çin ve Tayland haricinde, analize dahi edilen 10 ülkede enflasyon oranı arttıkça faiz oranı da artmaktadır.

Tablo 7: Panel Eşbütünleşme Katsayı Tahmin Bulguları (CCE)

	$L\dot{I}R=f(LCP)$		
	<i>Katsayı</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>p-değeri</i>
CCE	0.2089***	0.0503	0.0000
Ülke Sonuçları			
Şili	0.2415***	0.0622	0.0000
Endonezya	0.2956***	0.0447	0.0000
Hindistan	0.0850***	0.0339	0.0012
Rusya	0.1948***	0.0511	0.0000
Güney Afrika	0.1174***	0.0390	0.0030
Türkiye	0.6233***	0.9795	0.0000
Brezilya	0.4127***	0.0615	0.0000
Çin	0.0276	0.0247	0.2710
Polonya	0.2810***	0.0401	0.0000
Malezya	0.0690**	0.0310	0.0260
Filipinler	0.0627***	0.0217	0.0040
Tayland	0.1002	0.0848	0.2370

Not: CCE tahmininde Newey-West varyans-kovaryans tahmincisi kullanılmıştır. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Eşbütünleşme testi sonucunda 12 yükselen piyasa ekonomisini içeren panel genelinde elde edilen sonuç;

$$L\dot{I}R=\alpha + 0.208 LCP + \varepsilon \quad (6)$$

biçimindedir. Yani enflasyon oranındaki %1'lik bir artış, faiz oranını yaklaşık %0.21 artırmaktadır. Dolayısıyla Fisher etkisi zayıf formda geçerlidir.

4. Sonuç

Seçilmiş yükselen piyasa ekonomileri için Fisher Etkisinin test edildiği çalışmada, kısa vadeli faiz oranları ile tüketici fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. 2002:Q1-2019:Q2 dönemi çeyreklik veriler ile Fisher hipotezi testi yapılmıştır. Güncel veriler ile güncel ekonometrik testlerin kullanıldığı çalışmada öncelikle homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. İlgili dönemde, kesitler arası bağımlılık bulunmuş ve heterojenlik bilgisine erişilmiştir. Böylece 2. nesil birim kök testlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Fourier LM Birim Kök Testi uygulanmış ve hem faiz haddi değişkeni hem de enflasyon haddi değişkeninin I(1) olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında yapılan yapısal kırılmalı eşbütünleşme bulgularına göre faiz haddi ile enflasyon haddi değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür. Son olarak yapılan Panel Eşbütünleşme Katsayı Tahminci testi (CCE) bulgularına göre ise enflasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artışın, faiz oranını %0.20 artıracığı sonucu elde edilmiş ve zayıf Fisher etkisinin geçerliliği elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, Telçeken (2018), Lebe ve Özalp (2016), Özcan ve Arı (2015), Herwatz ve Reimers (2006), Westerlund (2005) çalışmalarındaki sonuçlara benzerdir.

Ampirik analiz bulguları, incelenen dönemde seçilmiş yükselen piyasa ekonomilerinde uygulanan para politikalarının, uzun dönemde reel faiz hadleri üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Bir diğer deyişle, nominal faiz oranlarındaki değişimler parasal politikalardan ziyade

kısmen enflasyondan etkilenmektedir. Dolayısıyla ilgili ülkelerde reel faiz oranını aşağıya indirmek amaçlı olarak sadece para politikasına yönelik politika araçlarının kullanılmamasının gerektiği söylenebilmektedir. Yani, faiz hadlerini kontrol etmek amacıyla para politikası yanında mali disiplinin de ciddi bir şekilde uygulanması sonucuna varılmaktadır. Diğer yandan, yüksek enflasyonun sebep olduğu negatif durumları en aza indirerek fiyat istikrarını sağlamak için; üretim faktörlerinin dağılım yapısını bozan unsurların normalize edilmesine öncelik verilmelidir. Böylece kaynakların daha etkin kullanılabilmesi sağlanarak toplam arzın artırılması sağlanabilecektir. Ayrıca toplam arzın teşvik edilmesi adına düşük faiz ortamının desteklenmesi gerekmektedir. Bundan sonra enflasyon ve faiz oranları arasında yapılacak olan çalışmalarda, politika faiz oranı yerine diğer faiz oranları (mevduat faiz oranı, gecelik borç alma-borç verme faiz oranı) ile söz konusu ilişki incelenebilir. Ayrıca faiz oranlarının farklı vadeleri kullanılarak yapılacak analizler konunun derinleşmesini sağlayabilir. Diğer taraftan, özellikle 2008 küresel krizinden sonra ABD ve Avrupa ülkelerinde sıkça tartışılan neofisher etkisi kapsamında enflasyon-faiz oranı ilişkisi ele alınabilir. Kısa vade de, düşük faiz oranlarının düşük enflasyona sebep olacağını ifade eden neofisher etkisi, Fisher etkisi ile birlikte ülke/ülke grupları açısından karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Kaynakça

- Ahn, S. K. (1993). Some Tests for Unit Roots in Autoregressive-Integrated-Moving Average Models with Deterministic Trends, *Biometrika*, 80(4): 855-868.
- Altunöz, U. (2018). Investigating the Presence of Fisher Effect for the China Economy, *Sosyoekonomi*, 26(35): 27-40.
- Amsler, C. & Lee, J. (1995). An LM Test for a UnitRoot in thePresence of a Structural Change". *Econometric Theory*, 11(2): 359-368.
- Barsky, R.B. (1987). The Fisher Hypothesis and The Forecastability and Persistence of Inflation, *Journal of Monetary Economics*, 19(1987): 3-24.
- Bayat, T. (2011). Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünlüşme Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38: 47-60.
- Booth, G.G. & Ciner, C. (2001). The Relationship Between Nominal Interest Rates And Inflation: International Evidence, *Journal of Multinational Financial Management*, 11(3): 269-280.
- Breusch, T.S. & Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test Andİts Applications to Model Specificationin *Econometrics*, *The Review of Economic Studies*, 47(1): 239-253.
- Coppock, L. & Poitras, M. (2000). Evaluating The Fisher Effect in Long Term Cross-Country Averages, *International Review of Economics and Finance*, 9(2): 181-192.
- Çınar, S. (2010). OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 29(2): 591-601.
- Evans, M.D. & Lewis, K.K. (1995). Do Expected Shifts in Inflation Affect Estimates of The Long-Run Fisher Relation?, *The Journal of Finance*, 50(1): 225-253.
- Fama, E.F. (1975). Short Term Interest Rates as Predictors of Inflation, *American Economic Review*, 65: 269-282.
- Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest*, The Macmillan Company, New York.
- Gazel, S. (2016). The Relationship Between Financial Development and Economic Growth: An Analysis on Troubled Ten Countries 1990-2014, *Business and Economics Research Journal*, 7(3): 39-52.
- Herwatz, H. & Reimers, H.E. (2006). Panel Nonstationary Tests of The Fisher Hypothesis: An Analysis of 114 Economies During The Period 1960-2004, *Applied Econometrics and International Development*, 6(3): 37-53.
- Kar, M., Ağır, H. & Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3): 37-48.
- Lebe, F. & Özalp, L.F A. (2016). Fisher Hipotezinin Alternatif Faiz Oranları ile Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1): 95-122.

- Mishkin, F.S. (1991). Is Fisher Effect for Real: A Re-Examination of The Relationship Between Inflation and Interest Rates, NBER Working Papers Series, No. 3632.
- Mitchell-Innes, H., Aziakpono, M.J. & Faure, A.P. (2007). Inflation Targeting and The Fisher Effect in South Africa: An Empirical Investigation, South African Journal of Economics 75(4): 693-707.
- Nazlıoğlu, S. & Karul, C. (2017). Panel LM Unit Root Test with Gradual Structural Shifts, 40th International Panel Data Conference, July 7-8, Thessaloniki-Greece, 1-26.
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). “Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Örnek, İ. & Türkmen, S. (2019). Gelişmiş ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Sürdürülebilir Enerji: Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28(3): 109-129.
- Özcan, B. & Arı, A. (2015). Does The Fisher Hypothesis Hold For The G7? Evidence From The Panel Cointegration Test, Economic Research, 28(1): 271-283.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure, Econometrica, 74(4): 967-1012.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, Journal of Econometrics, 142: 50-93.
- Pesaran, H.M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. Discussion Paper, No. 1240 August, p. 5.
- Schmidt, P. & Phillips, P.C. (1992). LM Tests for a Unit Root in the Presence of Deterministic Trends, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 54(3): 257-287.
- Şimşek, M. & Kadılar, C. (2006). Fisher Etkisinin Türkiye Verileri İle Testi, Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(1): 99-111.
- Uğur, B. (2019). G-7 Ülkelerinde Enflasyon ve Faiz Haddi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Fisher Etkisi, Sakarya İktisat Dergisi, 8(2): 85-99.
- Telçeken, H. (2018). “Enflasyon ve Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması (2002-2017)”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Türkmen, S. & Ağır, H. (2020). Enflasyon ile Finansal Gelişme İlişkisi: Yüksek ve Düşük Enflasyonlu Ülkeler Üzerine Ampirik Kanıtlar, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3): 577-592.
- Westerlund, J. (2005). Panel Cointegration Tests of The Fisher Hypothesis, Lund University, Department of Economics Working Papers, 10: 1-35.
- Westerlund, J. & Edgerton, D. L. (2008). A Simple Test for Cointegration in Dependent Panels with Structural Breaks, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 70(5): 665-704.
- Yılcı, V. (2009). Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4): 205-213.

HINDUTVA AS AN INFORMAL INSTITUTION

Hayati ÜNLÜ¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 30.05.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 10.10.2020

Abstract

In this article, Hindu nationalism has been considered as an informal institution through an institutionalist perspective. The purpose of the article is to identify how Hindutva functions as an informal institution. In this context, Hindutva has been evaluated based on three basic features of an institution: setting rules, shaping behavior and effecting the result. The rule-making feature has been studied through the ideas of ideologists such as Savarkar and Golwalkar with reference to the Hindu social order. Subsequently, it has been argued that these socio-political rules have been accepted by the huge social segments in the country and influenced the behaviors of the social base. Finally, it has been emphasized how Hindutva has influenced the result and brought the Hindu nationalists to power. Accordingly, it will be concluded how Hindutva has become the mainstream of politics in the country. However, with reference to the recent Citizenship Law protests in the country, it has been noted how other informal institutions, particularly secularism, threaten the future of Hindutva.

Keywords: Hindutva, Informal Institutions, Rules, Behaviors, Results.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, unluhayati@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2645-5930>

1. Introduction

The return of institutions has been discussed in global politics these days. Increasing social mobilizations, the inability of public institutions to respond to citizen demands and decreased socio-political trust have caused a need for a regulator and rule-maker. These facts increase the debate on political and institutional disruption and decay in global and local politics (King, 2016: 217). Institutions are also presented as antidotes by social scientists with all their rules, norms and values. The reason why institutions are so important is their characteristics. In particular, if the issue is on instability, mobilization and chaos, three main characteristics of institutions come to mind: 1-) Setting rules, 2-) shaping behaviors, 3-) effecting the result (Hickey, 2015). Institutions have been seen as a veto player that sets rules, shapes or limits behavior, and results in order and stability against the mobilization of the masses. In this context, it can be envisioned that the most important instrument for policy makers will be the institutions in the age of uncertainty we live.

In addition to the functional importance of institutions, the institutionalists have drawn attention to the importance of informal institutions as well as formal institutions lately. According to them, politics and governance can be determined not only by formal rules, but also by informal rules, norms and values. In this respect, informal institutions can emerge as tools that set rules, shape behaviors and influence the outcome, just like formal institutions. In other words, informal institutions can change the rules of the game. The capacities of informal institutions can be used to manage change in this age of global and local socio-political transformation. Informal institutions not only emerge as customs, traditions, cultural and regional habits; it can also rise as an idea and ideology (Helmke & Levitsky, 2004: 725-734). In this study, we will consider Hindutva as an idea and examine its informal capacity.

These days, Hindutva, whose origins go back to the early 1900s, has been an idea at the center of Indian politics. Hindutva, a rising idea with Modi government since 2014, has dictated its rules to all Indian citizens like an official ideology, forced them to a certain behavior and ultimately tried to drag them towards the desired result. Even it has made secular nationalism semi-dysfunctional, which was previously in the formal ideology position. In this study, we will examine Hindutva's capacity to set rules, shape behaviors and influence the outcome as an informal institution. Our goal is to discuss whether Hindutva, which motivates Hindu masses in a certain direction through Hindu nationalism today, can ensure a permanent loyalty, trust and solidarity. Where do the Anti-Citizenship Act Protests, especially in recent times, fit in this context? Will the Hindutva idea be consolidated, or will a new informal institution replace it?

2. Rising Hindutwa Politics in India

The rising Hindu nationalism in India can be addressed in both historical (colonial-post-colonial), ideological (Savarkar-Golwalkar) and institutional (Hindu Muhasabha-RSS-BJP) contexts. However, the idea of Hindutva will be examined by putting Savarkar, RSS and BJP in the center. In our opinion, firstly Savarkar has introduced the idea as a rule, and then RSS played an important role in shaping the behavior of Hindu masses. Finally, BJP has institutionalized the idea and brought it to the center of politics.

The emergence of Hindu nationalism in contemporary India must be located in colonial India. But the idea of Hindutva was conceptualized by Savarkar in the 1920s. Savarkar has explained the content of the concept in his work "Essentials of Hindutva" and the names like Golwalkar strengthened the concept (Savarkar, 1923). The main claim of the study is that India belongs to Hindus. In the book, Hinduism is culturally defined rather than belief, and while Sikhs and Buddhists were included in the nation; Muslims and Christians were pointed out as the other of the idea. Hindutva's ultimate goal is to unite Hindus, revive Hindu society and make India a "Hindu Rashtra" (Savarkar, 1923).

Golwalkar has been the main contributor to the Hindutva idea in the post-Savarkar period. Golwalkar has claimed that the Hindus belong to a unique race (Aryan). According to him, the Aryans had come to this land from the North of India and were the main owners of this land. In addition to these scientifically impossible claims, the most important contribution made by Golwalkar is related to the fact that it has framed the Hindu community. It has embarked on building a homogeneous Hindu society with a strong social engineering. As a result, they have laid the foundations of the idea of Hindutva and determined the rules that Hindus should follow in socio-political life (Golwalkar, 1939).

While Golwalkar has contributed to the theoretical development of the Hindutva idea; his RSS has played a critical role in the implementation of the Hindutva idea and its reach to the masses. The founder of RSS, Hedgewar and his successor, Golwalkar, have accepted the ideas of Savarkar and made RSS the locomotive organization of Hindu nationalism. Although their leaders have always been upper castes, RSS has trained Hindu children and youth through the Hindu discipline. In addition to this pedagogical function, the organisation promotes the ideals of upholding Indian culture and the values of a civil society and spreads the ideology of Hindutva, to strengthen the Hindu community (Golwalkar, 1966). In this context, the main purpose is to unite the Hindu community to form a Hindu Rashtra (Hindu nation). In short, RSS has taught them the rules that the Hindu community should follow and shaped their behavior in line with Hindutva goals (Sharma, 2007: 1-33).

RSS has made the Hindutva idea a movement, but the institutionalization of the idea and the movement has realized with BJP. Although many RSS-supported parties that adopted the Hindutva idea were established in the pre-BJP period, BJP was extra successful due to the collapse period of the Congress. If the Congress System did not collapse, the idea of secularism, the informal institution of Congress, could survive. However, the disruption of the idea of secularism along with the Congress system led to the strengthening of Hindutva as a new informal institution. The most important equivalent of this in politics has been Modi's BJP (Jaffrelot, 2007: 189). Today, it is necessary to say that Modi is also effective in mobilizing Hindu masses with its charismatic personality, although the debate continues whether RSS manages BJP or BJP manages RSS. However, this does not change the fact that BJP is a result of Hindutva idea and RSS mobilization. Savarkar has set the rule, RSS has shaped behaviors, and Modi power has emerged as a result (Jaffrelot, 2012: 92).

3. Hindutva Rules

Above all, Hindutva has emerged as an informal institution that sets the rules. In this context, it has glorified the rules, norms and values of the Hindu social order. The most important feature of the Hindu social order is that traditional professions related to caste, religion, society and birth has built society unequally. The society, which is categorized unequally, has been divided into upper and lower classes. These days, this social inequality has been able to reveal lower classes with different income levels. Another dark side of the Hindu social order is related to a Brahmanical system of inequality (Ambedkar, 1992: 91). This unequal system, known as the caste system, emphasizes the interests of the upper castes and grants lower social rights to the lower casts. Inequalities in education, employment and marriages can be given as examples here. In this respect, it can be claimed that Hindutva is actually an informal institution that defends the interests of its upper classes. In addition, Dalits who fall outside the four-fold caste system are crushed more than the lower casts. Today, Dalits corresponds to one of the most violent sections within the socio-political system (Louis, 2020: 111-115). The Indian state has struggled with the idea of secularism until today. Secularism, which has encouraged the coexistence of different segments, has been regressed by Hindutva and Hindu nationalism has sat in the center of politics (Jaffrelot, 2010: 3-170).

It can be said that Hindutva, which promotes Hindu social order, glorifies Hindus in terms of social identities and promotes Hindu superiority. Hindus, who have constituted the majority of the

society, have been thought to be the owners of the society. Therefore, sections other than Hindus are regarded as second-class citizens and have to adapt to Hindus (Jaffrelot, 2010: 170). All Hindus should reconstruct their nations and create a Hindu Rashtra with this awareness. The historical collective consciousness owned has been built by Hindus. This idea, which sees Hindus as the main component of the nation, accepts India as the homeland of Hindus in this context and ignores other groups and identities. Sections outside the nation should be expelled from India, the homeland of Hindus (Puniyani, 2006: 199-205). In this context, it can be said that the Hindu superiority approach that Hindutva predicted has a very social Darwinist attitude. So the big one will destroy the small one.

According to Hindutva, the owners of society are Hindus, while Muslims are seen as others. Muslims have been historically seen as the continuation of the Mughal people and defined as invaders. Pakistan's departure from the country and its establishment as a separate state supported this view. It can be said that Savarkar, who is seen as the founder of the Hindutva idea, has been inspired by Zionism. Just as Israel has remained alone among Islamic countries and has had no choice but to fight, the same logic has been advocated for Hindu nationalists. These views of Savarkar can be seen in his works on "The Fraternity of India-Zionism". According to this logic, Hindus should fight against the Muslims who occupy India and want to destroy themselves and throw them out of their physical sphere. This logic has been mobilized in social life as well as in elections in India. While Hindu votes are mobilized; The anti-Muslim wave has been raised. Thus, Hindu votes have been mobilized and the anti-Muslim wave has been raised. As a result, Hindutva, as a rule, has glorified Hindus, marginalized Muslims and continued the inequalities of the Hindu social order (Sen, 2015: 690-711).

4. Hindutva as a Way of Behaviour

Hindutva has produced behavioral mobilization as well as mental mobilization. It has shaped the behavior of the masses in accordance with the new mental paradigm. It has caused irrational behavior models as well as rational behaviors. However, a strong collective action has been built, in which the Hindu majority joins the caravan every day. However, a strong collective action has been built in which the Hindu majority increases its support day by day. This has led to the emergence of numerous militant or political organizations such as RSS, VHP and BJP. These Hindu nationalist organizations, Sangh Parivar, have used Hindutva in line with their goals. By creating a Hindutva agenda, they constantly updated the idea in parallel with the need and conjuncture. They reproduced the idea of Hindutva and developed the largest massive voluntary political organizations in the world. Currently, the BJP claims to be the most political party in the world. While BJP constitutes the political wing of Sangh Parivar; there are many organizations that represent Hindutva in every segment of the society. Organizations such as Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), Vishva Hindu Parishad (VHP), Bajrang Dal, Bharatiya Kishan Sangh (BKS) are some of these (Andersen & Damle, 2019: 214).

Besides the mechanical political organizations, the idea of Hindutva also encouraged the masses to numerous violent acts. 1992 Ayodhya Events is one of these examples (BBC News, 2003). It has essentially targeted the most important symbol of Muslims in South Asia. Tensions has been initiated using purely non-scientific evidence, and the debates has been interpreted as a just cause for Hindus. In fact, the anti-Babri Mosque movement in Ayodhya had been initiated by the VHP in the 1980s. According to Hindu radicals, the place where the Babri Mosque was located was the location of the temple of Ram, which was holy for Hindus. Accordingly, the Babri Mosque had to be demolished and the Ram temple should be built instead of it. BJP has launched a major campaign through VHP and leaders such as Advani. They traveled all over the country and mobilized the Hindu population against the Babri Mosque. As a result, the Hindus made a great rebellion against the Babri Mosque in the country and destroyed the mosque built by Babur Shah, the founder of the Baburites (Sharma, 2003: 127-137). With reference to this event, Hindu radicals have mobilized Hindu nationalism and marginalized

Muslims since the 1990s. In 2019, the Supreme Court in the country ruled in favor of the Hindus in the Ayodhya Case and allowed the construction of the Ram temple. Therefore, the discussions are still ongoing and the idea of Hindutva shapes the behavior of not only the masses but also the institutions (Avari, 2013: 231-247).

Another example that mobilized Hindu masses is the Gujarat Events that rose in 2002 (Jaffrelet, 2003: 16). The violence here has also been remembered as the Gujarat Massacres. In Gujarat, Hindu crowds have been mobilized and Muslims have been massacred by them. On the morning of February 27, 2002, returning from Ayodhya to Ahmedabad, Sabarmati Express stopped near the Godhra Train Station. The passengers were mostly Hindus who returned from Ayodhya. A debate has begun between the Hindus and the sellers on the railway platform. The debate has intensified and the train has been set on fire under uncertain conditions. 59 people, including women and children, have been killed. According to Hindu nationalists, the responsible for the events was completely Muslims. In the post-Godhra period, a massive campaign of violence against Muslims has been launched in Gujarat. The actors have been again workers from VHP and BJP. VHP has called for a state-wide bandh or strike. Although the Supreme Court declared that such strikes were unconstitutional and illegal; Hindu crowds targeted and massacred many Muslims. As the events were soothed, 1044 people had died and 2500 people had been injured. What is interesting here is that in the state of Gujarat, where Modi is Prime Minister, the government did not try to prevent the violence that erupted across the state. This has once again revealed that the idea of Hindutva guides not only the Hindu crowds but the behavior of the institutions (Berenschot, 2014: 18-37).

We can choose the latest example for Hindu mobilization from recent times. The new Citizenship Law, which the Modi administration has put into practice in India for a while, has caused a great reaction of Muslims and a huge wave of protest emerged. Hindu violence, which coincided with Trump's visit on the same day, has targeted both protesters and Muslims. In fact, Modi had taken many steps for the Hindutva agenda it promised after the 2019 Elections. Before the Citizenship Act Amendment, he has changed the status of Kashmir, influenced the Babri Masjid case in favor of Hindu nationalists and launched the National Citizenship Registration (NCR) record, which would leave thousands of Muslims stateless in Assam (Saha, 2019). The Citizenship Amendment Act has been the last practice that has made Muslims second-class citizens. The Muslims' protests have been supported by all identities of the country and the Modi government has softened its discourse. However, anti-Muslim violence that was initiated by Hindu crowds in Delhi has once again caused a great crime against humanity. Muslims who have been subjected to violence in the streets, the residents of Delhi whose houses have been damaged and the Mosques burned are some examples reflected by this violence (Tripathi, 2019). As can be clearly seen, the idea of Hindutva has shaped the irrational behavior of radical Hindus since the 1980s and has been able to cause different acts of violence (TRT World, 2020).

5. The Results of Hindutva

Whether it is a formal or informal institution, the most important feature of the institutions is that it affects a certain result. Hindutva, which sets rules and shapes behavior, has been able to influence many outcomes as an informal institution. In this respect, mobilization of massive Hindu masses during election periods and election victories of BJP have corresponded to the most important result of Hindutva. Hindutva has been the biggest lever of success in the establishment of BJP governments in the 1970s and 1990s. Likewise, Hindutva has also played the leading role in the massive victories of Modi in the 2014 and 2019 Lok Sabha Elections. Although a developmental agenda was observed in 2014, it could be said that the Hindutva agenda was dominant in the 2019 elections. Election victories of Hindutva has affected not only general elections but also state and local elections. As a matter of fact, the rise of BJP, which took power in many states after 2014, was called the Saffron Wave (Hansen,

1999). On the other hand, the counter-wave of BJP's rise in the provinces has come quickly. BJP has recently lost the elections in Delhi to the Aam Aadami Party (AAP) in February 2020 (Times of India, 2020). Now, it has anti-BJP governments in 12 states. Despite the massive Hindu support of the BJP, why it declines will be addressed in the conclusion (Maps of India, 2020).

Another result of Hindutva mobilization is related to the fact that the RSS-BJP duo is increasing its power within the statemechanism day by day. Since the day Hindutva came to the center of country politics, one of the leading agendas of the RSS-BJP partnership has been that they describe citizens who do not support them as anti-nationalists. This process has been particularly effective in bureaucracy. The most striking examples are the Army and the Supreme Court. The Supreme Court is one of the most important institutions for justice and democracy, but it has been the subject of controversy in the country where Judges are influenced by politics. The powers and decisions used by the Supreme Court Presidents in some cases have caused a great judicial crisis in the country (Dev, 2018). Many Supreme Court Judges have voiced the illegal relationship between the President and the BJP. Although BJP dismissed the allegations, Supreme Court President Ranjan Gogoi was nominated by BJP as a candidate for Rajya Sabha after his retirement (Vaidyanathan, 2020). Another example is the Army, and the design of the army has been widely debated in terms of the relationship between soldiers and politics. Due to the unique structure of the Army in India, no coup has taken place. However, in the past years, the Kashmir policy of BJP has raised some objections by the soldiers. The soldier has stated that the Kashmir Problem should be resolved through politics rather than hard security policy. A few years later, the same military elites has supported the same Kashmir policy. The reason for this has been the restructuring of Army under the leadership of BJP. As a matter of fact, General Bagwad, who previously criticized BJP, has become the Chief of General Staff after design (Tewari, 2019).

In the context of the results contributed by Hindutva, the transformation in economy and foreign policy can also be addressed. The country, which has previously followed a social democratic and developmental agenda in Congress, has started a process of integration into the global economy by transitioning to a neo-liberal policy in BJP government. Similar neoliberal policies has also been visible at the end of the Congress period, but the vote of anti-incumbency against Congress caused the party to be defeated in 2014. On the other hand, Modi's developmental agenda has supported Hindutva from its 2014 victory. Modi has asked for permission to spread the Gujarat Model to the whole country, and voters have approved it (India Talking, 2006). However, India, which has some weaknesses in integrating with the global economy, has increased its dependence on some actors, particularly the USA. The side effects of the free market, on the other hand, have led to the mobilization of farmers and peasants with a major agricultural crisis inside. In foreign policy, the Hindu nationalist elites has been able to incorporate the Hindutva agenda very quickly into the foreign policy agenda. All peace possibilities with Pakistan have been suspended and cultural capacity has been tried to be used in foreign policy within the scope of the "Act East" initiative (Modi Govt to, 2014). However, the most important development that shows how active Hindutva is in foreign policy has been the choice of BJP elites to the agenda of the country again with the concept of "Akhand Bharat" (Chitkara, 2004: 262). The concept that can be defined as "Undivided India" has revealed an expansionary foreign policy imagination of India. The desire to re-include all geographies from Pakistan to Bangladesh, which used to be the land of India, has been determined. As a result, the influence of Hindutva on political desires and results has been able to prove by these behaviors (Erdman, 2007: 55).

6. Conclusion: The limits of Hindutva

As analyzed in the study, Hindutva has the characteristics of an informal institution and has the capacity to set rules, shape behavior, and influence the outcome. Hindu nationalist elites in the country have been able to provide the collective action that brought them to power. Hindu has also been able to

generate a certain amount of social capital among voters. They have also been able to generate a certain amount of social capital among Hindu voters. Hindutva can be evaluated as a positive informal institution with this feature. On the other hand, it has been able to reveal the sections excluded from the country, especially Muslims and Dalits. This reveals the negative informal capacity of Hindutva. In other words, Hindutva has been able to evolve towards a problematic institution as well as a problem solving institution. The most important indicator of this is anti-Citizenship Protests. Protests can function in favor of BJP government in the short term. However, in the medium and long term, the process may not continue as BJP wants. Because the protests has broken the relationship between the BJP government and the younger generations. Instead of Hindutva, the youth began to chant the return of Gandhi ideas. This signals that Hindutva may be replaced by secular values as an informal institution in the future. As a result, it can be claimed that the idea of Hindutva has certain limits.

References

- Ambedkar, B.R. (1992). Dr. Babasaheb Ambedkar, Writings and Speeches: The Buddha and his Dhamma. Maharashtra: Education Department. Government of Maharashtra.
- Andersen, W. & Damle, S.D. (2019). Messengers of Hindu Nationalism: How the RSS Reshaped India. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Avari, B. (2013). Islamic Civilization in South Asia: A History of Muslim Power and Presence in the Indian Subcontinent (pp. 231- 247). New Delhi: Routledge.
- Berenschot, W. (11 June 2014). "Rioting as Maintaining Relations: Hindu-Muslim Violence and Political Mediation in Gujarat, India" (pp. 18–37). In Jutta Bakonyi; Berit Bliesemann de Guevara (eds.). A Micro-Sociology of Violence: Deciphering Patterns and Dynamics of Collective Violence. Routledge.
- Chitkara, M. G. (1 January 2004). Rashtriya Swayamsevak Sangh. New Delhi: APH Publishing.
- "Delhi Election Date 2020 announced: Delhi elections 2020 to be held on Feb 8; Results on Feb 11". (6 January 2020). The Times of India.
- Dev, A. (2018). "Dipak Misra's shadow over the Supreme Court". The Caravan.
- Erdman, H. L. (17 December 2007). The Swatantra Party and Indian Conservatism. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golwalkar, M.S. (1939). We Or Our Nationhood Defined. Nagpur: Bharat Publications.
- Golwalkar, M.S. (1966). Bunch Of Thoughts. Bangalore: Vikrama Prakashan.
- Hansen T. B. (1999). The Saffron Wave: Democracy and Hindu Nationalism in Modern India. New Jersey: Princeton University Press.
- Helmke, G. and Levitsky, S. (2004). "Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda", Perspectives on Politics, Vol 2, No 4, December 2004.
- Hickey, S. (2015). Inclusive Institutions. GSDRC Professional Development Reading Pack no. 29. Birmingham, UK: University of Birmingham.
- "India talking of Gujarat's SEZ model: Narendra Modi". (2006). Domain-b. Web Site: https://www.domain-b.com/industry/general/20061102_Narendra_Modi.html.
- "India's New Year Eve — the night of resolution or revolution?". (1 January 2020). TRT World.
- Jaffrelot, C. (July 2003). "Communal Riots in Gujarat: The State at Risk?", Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics: pp.16.
- Jaffrelot, C. (2007). Hindu Nationalism: A Reader. Princeton: Princeton University Press.
- Jaffrelot, C. (2010). Religion, Caste and Politics in India. New Delhi: Primus Books.

Jaffrelot, C. (2012). "The Political Guru", ed. Copeman J. & Ikegame A. *The Guru in South Asia: New Interdisciplinary Perspectives*, Routledge.

King, B.G. (2016). "Raputation, Risk And Anti-Corporate Activism: How Social Movements Influence Corporate Outcomes" (pp. 215-236). *The Consequences of Social Movements*, Bosi L. & Giugni M. & Uba K. Cambridge: Cambridge University Press.

Louis, P. (2020). "Hindutva: Historicity of Dalit Connection", ed. Teltumbde A. *Hindutva and Dalits: Perspectives for Understanding Communal Praxis*. New Delhi: Sage Publications.

"Modi govt to give greater push to India's Look East Policy, says Sushma Swaraj". (2014). Firstpost. Web Site: <https://web.archive.org/web/20140910195033/http://firstbiz.firstpost.com/economy/modi-govt-give-greater-push-indias-look-east-policy-says-sushma-swaraj-94718.html>.

Puniyani, R. (2006). *Contours of Hindu Rashtra: Hindutva, Sangh Parivar, and Contemporary Politics*. New Delhi: Kalpaz Publizations.

"Ruling Parties in Different States of India" (2020). Maps of India. Web Site: <https://www.mapsofindia.com/maps/india/states-political-parties.html>.

Saha, A. (20 January 2019). "Explained: Why Assam, Northeast are angry". *Hindustan Times*.

Savarkar, V.D. (1923). *Essentials of Hindutva*. Kindle Edition.

Sen, S. (2015). "Fascism Without Fascists? A Comparative Look at Hindutva and Zionism". *South Asia: Journal of South Asian Studies*. 38 (4): 690–711.

Sharma, J. (2007). *Terrifying Vision: M. S. Golwalkar, the RSS, and India*. New Delhi: Penguin Books.

Sharma, R. S. (2003). "The Ayodhya Issue". (pp. 127–137) .In Layton, Robert; Thomas, Julian (eds.). *Destruction and Conservation of Cultural Property*. Routledge.

Tewari, M. (2019). "BJP Govt Created Chief Of Defence Staff Post Without Addressing Several Fundamental Questions". *Outlook Magazine*. Web Site: <https://www.outlookindia.com/website/story/opinion-bjp-govt-created-chief-of-defence-staff-post-without-caring-for-these-fundamental-questions/344930>.

"Timeline: Ayodhya Holy Site Crisis". (17 October 2003). *BBC News*.

Tripathi, R. (17 December 2019). "Citizenship Amendment Act decoded: What it holds for India". *The Economic Times*.

Vaidyanathan, A. (2020). "Former Chief Justice Ranjan Gogoi Nominated To Rajya Sabha By President", *NDTV*. Web Site: <https://www.ndtv.com/india-news/former-chief-justice-ranjan-gogoi-nominated-to-rajya-sabha-by-president-kovind-2195802>.

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ (2005-2019)¹

Özge KORKMAZ², Barış DAŞTAN³

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 12.06.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 10.10.2020

Özet

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülke ekonomilerini sosyal ve ekonomik açıdan etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye teknoloji transferi sağlama, girişimcilik becerisini artırma, piyasayı daha rekabetçi hale getirme ve ekonomik büyüme pozitif katkı sağlayarak istihdam artışı sağlama gibi etkileri vardır. Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların iş gücü piyasası üzerinde bir etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile Türkiye’deki işsizlik oranı arasındaki ilişki 2005:Q4-2019:Q1 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişki yapısal kırılmaları dikkate alan Maki eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı gözlenmiştir. Ardından çalışmada değişkenler arasındaki nedensel bağın varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla Toda-Yamamoto nedensellik testinden yararlanılmıştır. Nedensellik analizi sonucuna göre, tek yönlü bir nedenselliğin varlığı gözlenmiştir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’de işsizlik oranından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedensel bağın var olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İşsizlik Oranı, Maki Eşbütünleşme Testi, Türkiye, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

JEL Kodu: C5, E24, F21

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND UNEMPLOYMENT ON TURKEY (2005-2019)

Abstract

Foreign direct investment (FDI) affects socially and economically the economies of host countries. Foreign direct investments can have positive effects such as providing technology transfer, increasing entrepreneurship skills, making the market more competitive, increasing employment and economic growth. In this study, whether foreign direct investment have a significant effect on labor market is investigated. In this perspective, the relationship between foreign direct investment and labor market in Turkey is examined over the period of 2005:Q4-2019:Q1 in Turkey. We used Maki cointegration test which takes into account structural breaks to analyze the relationship between foreign direct investment and unemployment rate. From the cointegration result of the study, it follows that there is no long-term relationship between foreign direct investment and unemployment rate in Turkey. Then, the study investigated the existence of a causal link between the variables. For this purpose, Toda-Yamamoto causality test was used. According to the causality analysis result, the existence of a one-way causality was observed. According to the results of the causality analysis, it was found one direction causality that unemployment rate towards foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investment, Unemployment Rate, Maki Cointegration Test, Turkey, Toda-Yamamoto Causality Test

JEL Codes: C5, E24, F21

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu “International Conference on Applied Economy and Finance Extended with Social Science” adlı sempozyumda 16-17 Kasım 2019 tarihinde Balıkesir’de sunulmuştur.

² Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ozgekorkmaz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9275-1271>

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, barisdastann@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8540-8459>

1. Giriş

1980’lerden itibaren ekonomilerdeki serbestleşme hareketi ile ülkeler arası sermaye hareketliliği ülke ekonomilerini birçok açıdan etkileyecek duruma gelmiştir. 1980’lerin başlarında serbest ekonomi politikalarının işlenmesi, piyasadaki değişimler ve uluslararası ticareti etkileyecek boyuttaki üretim artışları, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına yol açmıştır. Genel olarak literatürde sermaye yatırımları, firmanın üretimini, bulunduğu ülkenin sınırları dışına yaymak için gittiği ülkelerde var olan üretim tesisini satın alması veya yeni bir üretim tesisi kurması olarak ifade edilir (Bal vd., 2016: 2). Sermaye yatırımlarının, bulunduğu ülkenin dışına çıkma nedenleri arasında kar elde etmek, ucuz hammaddeye ulaşma kolaylığı, nitelikli ve ucuz iş gücü sağlamak ve kendine yeni pazarlar oluşturmak yer almaktadır (Bal vd., 2016: 2). Vergi istisnalarının ve muafiyetlerin varlığı, hukuksal güvenin sağlanması, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının yatırım için uygun hale getirilmesi, ülkedeki diğer firmalara karşı rekabet edebilir hale gelmek için rekabet düzenlemeleri, gelişmiş ulaşım ve sanayi bölgesinin olması sermaye yatırımları ülkelere çeken önemli faktörlerdir (Sandalcılar, 2012: 275). Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve büyüme hedeflerini gerçekleştirme konusunda yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri yetersiz sermaye birikimidir. Bu nedenle küreselleşmeyle beraber ülkeler yabancı sermayeyi kendilerine çekmek için rekabet etmeye başlamışlardır (Ayhan vd, 2020:535). Çünkü küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY), ihtiyaç duyulan sermayenin karşılanması noktasında ülkeler için bir kaynak olmuştur (Ekinci, 2011: 72).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittiği ülkeye girişimcilik ve piyasa mekanizmasına uygun şekilde teknoloji transferi, risk taşıma ve organizasyon aktarımını sağlar. Ayrıca, doğrudan yabancı sermaye yatırımcıları, girdiği piyasalarda rekabet koşullarını sağlamasının yanı sıra işletmecilik bilgisini de götürmektedir. Bu özellikleri nedeniyle sermaye yatırımları sadece finansman kaynağı olarak görülmemektedir (Yapraklı, 2006: 24) ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının makro ekonomik etkileri de dikkate alınmaktadır. Örneğin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yetersiz ekonomik büyüme sermaye yatırımı aracılığıyla azaltılmak istenmekte ve yurt içi yatırımlarda sağlanacak artışla birlikte tasarrufların da artırılması hedeflenmektedir. Ülkeler daha fazla sermaye yatırımının kendi ülkelerine gelmesi için hukuksal alanda iyileştirmeler yapmakta ve yatırım teşvikleri ile sermaye yatırımları kendilerine çekmeye çalışmaktadır. Bu makroekonomik etkileri dikkate alındığında, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye için doğrudan yabancı sermaye yatırımlardaki artış oldukça önemlidir. Bu nedenle, son on yılda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik birçok politika geliştirilmiş ve bunun sonucunda Türkiye yatırım çeken bir ülke haline gelmiştir. Örneğin, Türkiye 2006 yılında en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan 20 ülke içinde 17. sıradayken, 2007 yılına gelindiğinde 23. sıraya düşmüştür (Bulut ve Coşkun, 2015: 5). 2018’de ise Türkiye dünyada en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler içerisinde 21. ülke olmuştur. Benzer şekilde gelişen ekonomiler arasında 10. ülke, Asya bölgesinde 8. ve Batı Asya bölgesinde ise en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülke olmuştur (UNCTAD, 2019). Sektör bazında yatırımlar incelendiğinde, Türkiye için 2003-2013 döneminde imalat sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, toplam yabancı yatırımlar içindeki payı %25 olmuştur. Hizmetler sektöründe bu yıllardaki payı %72 olmuştur. Tarım sektöründe ise yatırımların payı %0,36 olurken, madencilik sektöründe %2 olarak gerçekleşmiştir (Bulut ve Coşkun, 2015: 6). 2013 sonrası dönemde de bu trend devam etmiş ve en fazla yatırım hizmetler sektörüne yapılmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları iş gücü piyasasını da etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ile birlikte yeni yatırımlar, istihdam artışına yol açmaktadır. Aynı zamanda, iyi işlemeyen firmalarda yeni düzenlemeler ile var olan istihdamı korumaktadır. Son olarak, sermaye yatırımının ülkeyi terk etmesi durumunda istihdamı olumsuz etkilemesidir (Moosa, 2002: 77). Bu

bağlamda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştiği ülke için istihdam artışı gözlenirken, yatırımı veren ülke için istihdam kaybı yaşanmaktadır (Vergil ve Ayaş, 2009: 3). İşgücünün maliyetine bağlı olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki istihdamın dağılımı farklı olmaktadır. Benzer şekilde sermaye yatırımının istihdam yaratma durumu, ülkeye giriş miktarına, yatırımın gerçekleştiği sektöre, hangi ülkeden geldiğine ve amacına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde yatırımın ne tür olduğu önemliyen gelişmemiş ülkelerde yatırımın gerçekleşmesiyle beraber ülkeye aktarılan üretim tekniği de önemlidir. Yerli firmaların rekabet gücü çok uluslu şirket ile rekabet edebilecek düzeyde olduğunda, sermaye yatırımları istihdamı artırıcı yönde etki yapmaktadır (Ülgen, 2005: 42-43). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenen bir sonuçtur (Bülbül ve Emirmahmutoglu, 2010:208). İşsizliğin çok yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir büyüme tarım sektöründen imalat sanayi ve hizmet sektörüne geçiş yapan işgücüne bağlıdır. Bu nedenle önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları çeken ülkelerde yatırım yapan firmanın istihdama etkisi toplam istihdam içinde önemli yer kaplamaktadır (UNCTAD, 2006; Karagöz, 2007: 101). Dolayısıyla, doğrudan yabancı sermaye yatırımının gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin işgücü piyasaları için sağladığı en büyük kazanç, istihdam yaratması ve işgücünün niteliğini artırmasıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin istihdamın niceliği, niteliği ve konumu üzerindeki potansiyel etkileri doğrudan olumlu / olumsuz ve dolaylı olumlu / olumsuz şeklinde iki türlü olabilmektedir. Bu etkiler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: DYY Girişlerinin İstihdam Üzerine Etkileri

Etki Alanı	DOĞRUDAN		DOLAYLI	
	OLUMLU	OLUMSUZ	OLUMLU	OLUMSUZ
Nicelik	Net sermayeye katkıda bulunur ve genişleyen sektörlerde istihdam yaratır.	Şirket satın almaları sonucu firmanın üretimde rasyonelleşmesi iş kayıplarına neden olabilir.	Yerel ekonomide ileri ve geri bağlantılar çarpan etkileri ile yeni istihdam yaratır.	Mevcut firmaların ithalatı veya yer değiştirmeleri iş kaybına neden olabilir.
Nitelik	Yüksek ücret ödeyerek daha yüksek verimliliğe sahip olur.	Kiralama ve tanıtımda istenmeyen uygulamalara neden olur.	Yerli firmalara en iyi çalışma organizasyonu üzerine aktarımlarda bulunur.	Yerli firmalar rekabet etmeye çalışırken ücret seviyesini aşındırır.
Konum	Yüksek işsizlik oranına sahip bölgelerde yeni ve daha iyi iş olanakları sağlar.	Nüfusu kalabalık olan bölgelerde daha fazla artışa neden olabilir ve bölgesel dengesizliklerde yükselişe neden olabilir.	Tedarikçi firmaların mevcut işgücü arzının uygun olduğu bölgelere kurulmasını teşvik eder.	Yabancı firmalar yerli üretimin yerini alırsa veya ithalata bağlı kalırsa yerli üreticileri yerinden ederek işsizliğe yol açar.

Kaynak: UNCTAD, 1994: 167.

Tablo 1’den görüldüğü üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımının istihdam yaratıcı etkileri doğrudan-dolaylı ve olumlu-olumsuz olarak gerçekleşebilmektedir. Yatırımın gerçekleştiği ülkede sermaye tasarrufu yetersiz olduğundan yabancı yatırımcı yatırımı yapmış olduğu ülkenin net sermayesini artırmakta ve büyüyen sektörlerde yeni iş imkânları oluşturmaktadır. Nitelik üzerinde doğrudan olumsuz etki olarak yüksek ücretler daha çok iş imkânı yaratırken bölgesel dengesizliklere yol açmakta ve kiralama ile tanıtımda istenmeyen uygulamalar oluşturmaktadır (Kılıç Görmezöz, 2007:

31). Nicelik üzerinde doğrudan olumsuz etkileri ise, şirket satın almalarında yeni yatırımların yarattığı istihdam yaratma potansiyeli gerçekleşmemekte ve iş kaybına neden olmaktadır. Ayrıca teknoloji transferi ile birlikte verimlilik artışı sağlanırken, mevcut istihdamda kayıplar gözlenebilmektedir.

Türkiye için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerinin farklı alanlarda araştırıldığı gözlenmekle birlikte istihdama etkisini doğrudan araştıran bir çalışmanın var olmadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada 2005:Q4-2019:Q1 döneminde Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişki ve söz konusu değişkenler arasındaki nedensel bağın varlığı araştırılmak istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Maki eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. İlk olarak konuya ilişkin teori sunulmuş ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörler ele alınmıştır. Ardından doğrudan yabancı sermaye yatırımları Türkiye özelinde incelenmiş, akabinde ampirik literatür sunulmuştur. Sonrasında çalışmada kullanılan veri setine ve yöntemine kısaca değinilmiş ve bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise, çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorileri ve Belirleyicileri

Bilindiği üzere klasik iktisatçılar, mükemmel piyasaların varlığından ve bilginin serbest mal olduğu varsayımlarından hareketle teorilerini geliştirmişlerdir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili teorilerin, geleneksel teorilerde ele alınmadığı söylenebilmektedir. Aynı zamanda II. Dünya savaşı sonrasında çokuluslu şirketlerin var olması ve değişen ekonomik koşullarla birlikte (Soydal, 2007:15), doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili teorileri geliştirmek modern iktisatçıların ilgi alanına dahil olmuştur. Modern iktisatçılar tarafından geliştirilen bu teoriler, Ürün Yaşam Devreleri Teorisi, Tekelci Rekabet Teorisi, Eklektik Kuramı (O.L.I. Paradigması) Teorisi, Hirsh Modeli, Farklı Para Bölgeleri Yaklaşımı, Genel Denge Yaklaşımı, Dikey ve Yatay Örgütlenme Teorisi ve Firma Kuramı Yaklaşımı’dır. Bu başlık altında söz edilen teorilere kısaca değinilecektir.

Ürün dönemleri teorisine göre yeni bir ürünün ilk icadından itibaren üretim aşamasına gelinceye kadar ürün geliştirme, olgunlaşma ve standartlaşma aşamalarından geçmektedir. İlk aşamada ürünün eksiklikleri ve sorunları belirlenir. İkinci aşamada ürün artık diğer ülkeler tarafından da kopya edilebilir hale geldiğinden yenilikçi firma düşük işgücü ile taşıma maliyetleri ve tarifelerden kurtulmak için diğer ülkelerde üretim yapmak ister. Son aşamada ise o malın üretimi ucuz işgücü olan ülkeye kaymaktadır (Atik ve Türker, 2011: 111-118). Tekelci rekabet teorisine göre, çok uluslu şirketin sahip olduğu monopolistik avantajları ev sahibi firmalara karşı kullanarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına gidilmektedir ve farklı bir ülkede yatırım yapmak isteyen firma sadece kendi ülkesinden daha fazla kazanması durumunda doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılabilmektedir (Cantwell, 1991:18). Oligopolistik Tepki teorisine göre, Oligopolistik piyasada firmalar az sayıda olduğundan karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdırlar (Knickerbocker, 1973:44; Kurtaran, 2007: 370-371).

Dunning tarafından geliştirilen Eklektik Kuramı doğrudan yabancı sermaye yatırım teorileri arasında en kapsamlı olanıdır. Bu teorinin işleyişi mülkiyet, yerleşim/konum ve içselleştirme avantajlarına bağlıdır. Dunning’e göre, bir işletmenin doğrudan yabancı sermaye yatırım faaliyetine girebilmesi için bahsedilen bileşenleri yerine getirmelidir (Kaymaz, 2013: 37). Bu avantajlardan mülkiyet avantajı diğer firmaların sahip olamadığı tek bir firmanın elinde bulunan patent, ticari sırlar, teknoloji üstünlüğü ya da nitelikli işgücü, etkin bir yönetim yeteneğine sahip olunmasına imkan sağlar. Benzer şekilde ucuz girdi temini gibi bazı avantajlar firmaya yerli işletmeler karşısında pazar gücü ya da maliyet avantajı sağlar (Dönmez, 2009: 18). Konum avantajı yatırımın gerçekleşeceği ülkedeki hammaddeye olan mesafenin durumu, ucuz işgücü, pazar büyüklüğü tarife ve kotalar veya vergi avantajının varlığı gibi durumları kapsamaktadır (Uzgören ve Akalin, 2016: 65). İçselleştirme avantajı ise firma kendi elinde bulundurduğu özel bir ürünü ya da sahip olduğu özel üretim tekniği avantajını kullanarak bazı maliyetler açısından yabancı bir ülkede üretmek daha karlı olmak koşuluyla elinde

bulundurduğu avantajları satmak ya da kiralamak yerine yerel piyasada faaliyet göstermesidir (Dönmez, 2009: 18).

Hirsh Modeli, firmaların bilgi birikimi ve teknoloji düzeylerine bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırım stratejilerinin belirlenmesini açıklamaktadır (Hirsh,1976). Farklı Para Bölgeleri Yaklaşımı’na göre, bir ülkenin yatırımcı ya da yatırım alan ülke olarak belirlenmesinde yerel para biriminin istikrarlı ve güvenilir olması önem arz etmektedir (Aliber,1970). Örneğin, yerel para birimi istikrarlı ve güvenilir olan ülkelerdeki yatırımcılar, kur oynaklığı yüksek olan yerel para birimine sahip ülkeye yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Genel Denge Yaklaşımı’na göre, uluslararası piyasalarda kazanç oranları kur kaynaklı, emek maliyetleri ve/veya yüksek teknoloji nedeniyle dengede değildir. Böyle bir durumda firmalar başlangıçta farklı ülkelerde yatırım yapmakta ancak değişen koşullara bağlı olarak ilerleyen aşamalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkeye geri döneceğini ileri sürmektedir (Calvet, 1981:45). Dikey ve Yatay Örgütlenme Teorisi’ne göre, firmaların çok uluslu olmasında ulusal piyasada kaliteli hizmet sunmak ve üretimi daha ucuza mal etmek etkilidir. Ulusal piyasalara hizmet verildiğinde yatay DYY, daha düşük maliyet ile çıktı arayışında dikey DYY gözlenmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 39). Firma Kuramı Yaklaşımı ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını firmanın davranışları, yapısı ve yönetim kadrosu ile ilişkilendirerek açıklamaktadır ve bu teoriye göre, firmanın büyüme maksimizasyonu hedeflenmektedir (Soydal, 2007:24).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede ne şekilde gerçekleşmesi gerektiğine karar verilirken bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterler ile ilgili literatürde farklı görüşler mevcut olsa da ülkenin mevcut ekonomik koşullarının durumu genel geçer bir kriterdir. Tablo 2’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekici ve itici güçleri özetlenmiştir.

Tablo 2: DYY Çekici ve İtici Güçleri

Yatırımcı Ülkenin İtici Güçleri	Ev Sahibi Ülkenin Çekici Güçleri
<ul style="list-style-type: none">✓ İç piyasanın yetersiz kalması✓ Üretim yapılan pazarları koruma endişesi✓ Üretilen malların uluslararası niteliği✓ Yatırım yapılan ülkede ücretlerin fazla olması, diğer sosyal hakların (toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt vb.) gelişmiş olması✓ Yatırımın yapıldığı ülkede vergi mevzuatının yatırımcı için uygun olmaması✓ Yatırımcı ülkede ithalatın önünü açan uygulamaların olması✓ Yatırımcı ülkede üretimin daha rasyonel işletmecilik uygulamasına imkan vermemesi✓ Yeni teknolojinin keşfi, markalaşmanın avantajı veya üretim yönteminin avantajı gibi firmaya has avantajların var olması✓ İçselleştirme avantajları✓ Oligopolcü tepki✓ Dış ticaret politikası	<ul style="list-style-type: none">✓ Talep yaratan büyük bir piyasanın varlığı✓ Ev sahibi ülkenin ithalata karşı korumacı politikaları✓ Ülkede ucuz ve bol emek arzının olması✓ Kamunun vergi muafiyeti, arazi tahsisi vb. avantajlar sağlaması✓ Ev sahibi ülkenin coğrafi konumu, ucuz enerji, hammadde gibi benzeri avantajları✓ Yatırım, vergi, altyapı teşviklerinin ve bazı politik bölgesel avantajların varlığı/ sağlanması✓

Kaynak: Batmaz ve Tekeli (2009:19).

Tablo 2’den görüldüğü üzere, ev sahibi ülkenin çekici güçleri arasında ülkede yeni yatırım yapılabilecek geniş bir pazarın olması, ucuz işgücü, kamunun sağladığı avantajlar ve ucuz girdiye sahip olunması bulunmaktadır. Mevcut pazarın korunması, firmaya özgü avantajların varlığı, iç piyasadaki yetersizlikler ve vergi mevzuatının etkisi yatırımcı ülkenin itici güçleri arasındadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede gerçekleşeceğine karar verilirken hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep yönlü faktörler hem de kaynak ülkeye ilişkin arz yönlü faktörleri dikkate alınması gerekir. Kaynak ülkede yatırımcı için en önemli itici faktör yatırımın gerçekleşmesi durumunda karlılık durumunun ne

olacaktır. Ancak yatırım kararı verilirken sadece karlılık seviyesine bakılmaz, karın dışındaki diğer itici faktörlerde dikkate alınmaktadır. Bu faktörler; maliyetin düşürülmesi, ticaret yapılan ülkelerdeki tarife ve kotalardan kaçınma, yeni piyasalar yaratılması / mevcut piyasaların korunması, monopolcü güç yaratılması, rekabetçi gücün artırılması / korunması, yatırımları uluslararası çeşitlendirme ve de üretim esnekliğinden faydalanma isteğidir. Bunun dışında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede yapılacağı ev sahibi ülkenin çekici faktörleri olarak nitelendirilen politik ve ekonomik koşullarına bağlıdır (Candemir, 2009: 660-661). Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri olarak farklı değişkenleri ele alan çalışmalar da mevcuttur. Çalışmalarda genellikle ele alınan değişkenler beklenen kar, pazar büyüklüğü, alt yapı, döviz kuru, iş gücü maliyeti, dışa açıklık, yatırım teşvikleri, siyasi ve ekonomik istikrar, vergi politikası, özelleştirmeler, tarife ve kotalar, dış ticaret açığı, ekonomik entegrasyonlara üyelik, coğrafi ve kültürel yakınlık ve politik risk değişkenleridir:

- Yabancı yatırımcı için yatırım yapılacak ülkede karın sürdürülebilir olması ve ülkede istikrarın devamlılığı şarttır (Candemir, 2009: 661).
- Ülkenin pazar büyüklüğüne bağlı olarak talep olacağından, tatmin edici bir satış rakamına sahip ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımları kayar (Emir ve Kurtaran, 2005).
- Teknolojik altyapısı güçlü olan ülkelerde üretim kapasitesi daha verimli kullanılabilir. Bu ülkelerde daha az maliyetle üretim kapasitesi ve ürün çeşitlendirmesi sağlanabilir. Benzer şekilde taşıma ve ulaşım altyapısı bakımından güçlü olan ülkelerde, sağlam bir lojistik ortamının varlığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmektedir (Bayraktutan ve Tarı Özgür, 2016: 91).
- İç pazarın talebini karşılamak amacıyla üretim yapan yabancı yatırımcı için döviz kurları yatırım ve kar transferini gerçekleştirmek istediğinde önemli bir faktör olacaktır. Fakat ihracat amacıyla üretim yapan firma ürünlerin satışında kar seviyesini gözeteyeceği için döviz kurlarına dikkat etmek zorunda kalacaktır (Özağ, 1994: 66).
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları temel makroekonomik göstergelerdeki dalgalanmanın fazla olması, politik ve sosyal sorunların artması halinde çekingen bir tavır sergileyebilir. Ampirik bulgular göstermektedir ki yabancı sermaye girişini etkileyen temel belirleyicilerin başında politik ve ekonomik istikrar yer almaktadır (Çinko, 2009: 121).
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nereye yapılacağı konusunda araştırma yapılırken, vergi oranları belirleyici olmaktadır. Örneğin düşük vergi oranına sahip ülkelere yatırımlar yapılmaktadır (Ayhan, 2019: 56).
- Özelleştirmeler ile yabancı yatırımcılar sabit olan yatırımı satın alabilir ya da yatırıma ait menkul değerlere yatırım yaparak o kuruma sermaye katarak ortak olabilirler (Kar ve Tatlısöz, 2008: 447).
- Çoğu ülke kendi yerli üretimini artırmak veya üreticisini korumak amacıyla ithalat kısıtlamaları koyabilir bu durumda ihracat yapan firmalar o ülkedeki piyasayı kaybetme riskiyle karşılaşır. Böyle bir durum karşısında firmalar tarife ve kotalardan ya da yeni korumacı politikalardan kaçınma için, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile o ülkede üretime başlayarak piyasada varlığını koruyabilmektedir (Candemir, 2009: 662).
- Dış ticaret açığı, telafi edici bir akış olarak yabancı sermaye girişlerini teşvik edebilir. Genellikle ihracatın çeşitlendirilmesi ve ithalat ikame politikalarına doğru kayma isteği olması durumunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını uyarabilir. Diğer yandan, ticaret fazlası olması dinamik ve sağlıklı bir ekonominin göstergesi olabilir ve yeni doğrudan yabancı sermaye yatırımını veya mevcut yabancı sermayeli tesislerin genişlemesini teşvik edebilir (Torissi, 1985: 35).

- Ekonomik entegrasyon, üye ülkeler arasında ticaret bölgesini genişleterek piyasa hacminin genişlemesine ve bölgeye büyük oranda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesine imkan sağlamaktadır (Çeştepe ve Mıstakçıoğlu, 2010: 94).
- Yatırım yapan ülke ile yatırım yapıldığı ülke arasında coğrafi yakınlığın olması taşıma maliyetlerinde azalmaya neden olmakta ve böylelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları akışlarında pozitif bir etki gözlenmektedir. Aynı şekilde yatırım yapılacak ülkeler arasında kültürel yakınlığın olması ticari işlemleri kolaylaştırarak ve belirsizliğin derecesini azaltarak doğrudan yabancı sermaye yatırım akışlarını artırmaktadır (Emir ve Kurtaran, 2005).
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri arasında yatırımları nasıl etkilediği konusunda görüş birliği sağlanamayan değişkenlerden bir diğeri de işgücü maliyetidir. Emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmektedir (Yapraklı, 2006: 28).
- Yatırım yapılması düşünülen ülkede ithalat ve ihracat serbestliğinin olması yabancı yatırımcının ihtiyacı olan ara mallarını ithal etme veya ürettiklerini ihraç etmesi durumunda önünde bir engelin olmaması yatırımcıya hareket kolaylığı sağlayacaktır. Yatırımların ticaret edilebilir alanlara yöneleceği varsayımı altında, dışa açık olan ülkeler daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmektedir (Karagöz, 2007: 938-939).

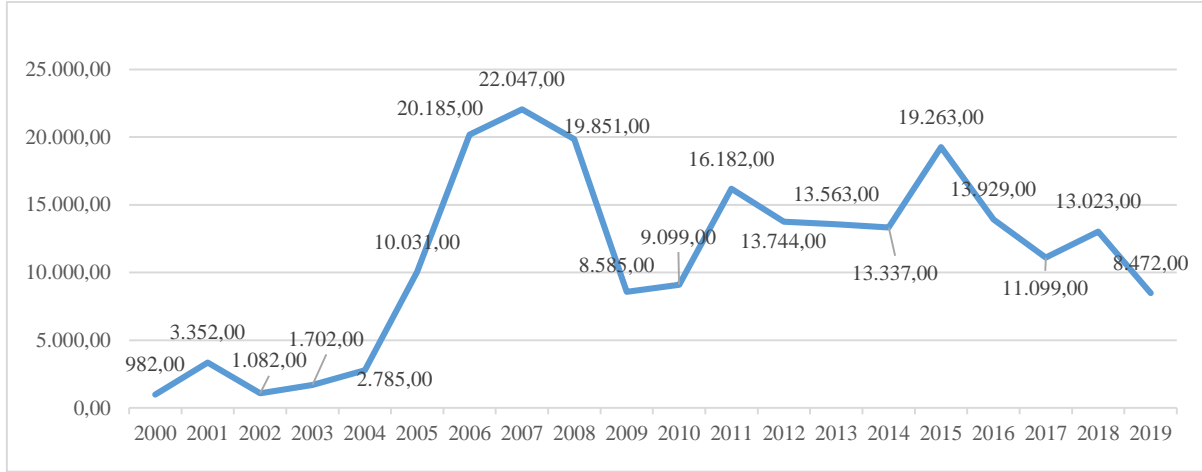
3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için yapılan hukuksal iyileştirmelere bakıldığında 1954 yılında “Yabancı Sermaye Kanunu” yürürlüğe konularak ülkenin ihtiyaç duyduğu sermayeyi çekmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak istenilen düzeyde sermaye girişi sağlanamadığı için yeni tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir. Türkiye 1980’de başlattığı liberizasyon hareketi, kambiyo mevzuatındaki düzenlemeler ve yabancı sermaye kararlarıyla beraber en liberal düzenlemeye sahip ülkelere biri haline gelmiştir. “24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri” kapsamında uluslararası sermayeyi ilgilendiren bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlar çerçevesinde yabancı ve yerli yatırımcılar aynı hakları kazanmıştır. Tekel oluşturmamak kaydıyla Türk girişimcinin yatırım yapabildiği her alanda yatırım yapma hakkına sahip olmuştur (DPT, 2000: 8). Türkiye’de 1980-2001 yılları arasında onaylanan yabancı sermaye izinlerinin önemli bir kısmı ilk yıllarda diğer ekonomilerde olduğu gibi imalat sektöründe yer almıştır. Sonraki yıllarda verilen bu izinler daraltılmış ve ağırlıklı olarak imalat sanayinde deri ve ilgili ürünlerin imalatı, ağaç ve ağaç ürünleri imalatı, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı, kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı sanayileri dışında yabancı sermayeye izin verilmiştir. Hizmetler sektöründe ise bilgi ve iletişim, gayrimenkul, faaliyetleri, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, idari ve destek hizmet faaliyetleri, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, kültür, sanat eğlence dinlenme ve spor alt sektörleri dışındaki sektörlerde yoğunlaşmıştır (Bayraktar, 2003: 54).

1990’lı yıllarda, Türkiye ile diğer gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarları kıyaslandığında, gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye’nin aldığı yatırım miktarı çok düşük düzeyde kalmıştır. 1993-2004 döneminde Türkiye’ye yapılan yatırımların payı gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiştir (Karahana ve İpek, 2013: 310). 2003 yılında Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından almış olduğu pay dünya genelinde %0,28, gelişmekte olan ülkeler arasında %0,86 olmuştur. Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekme potansiyelinin artırılmasına yönelik olarak, 17 Haziran 2003 tarihinde 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile birlikte yatırım için gerekli izin ve onay uygulamasından vazgeçilerek, bilgilendirme uygulamasına geçilmiştir. Bu kanunla yabancı sermaye yatırımı yapmak isteyen çok uluslu şirketlerin önündeki bürokrasi engeli kaldırılmıştır (Lebe ve Ersungur, 2011: 323). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday olması ve siyasi istikrardaki devamlılığını sağlaması ülkeyi yatırım

için güvenilir kılınmıştır. 2003 yılından sonra, Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması ve ekonomideki olumlu gelişmelere bağlı olarak Türkiye’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış yaşanmıştır. Bu bağlamda 2005 yılında 10,03 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım payı ile dünyada %1 ve gelişmekte olan ülkeler içinde %2,93 paya sahip olmuştur (Bulut ve Coşkun, 2015: 5). Türkiye’ye yönelik net doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler içindeki payı 2006 yılında %6’lık oran ile ekonomideki serbestleşme sonrası dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Karahana ve İpek, 2013: 310). Şekil 1’de Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımların 2000-2019 dönemine ilişkin seyri sunulmuştur.

Şekil 1: Türkiye’de DYY (2000-2019) Milyon ABD Doları

Kaynak: T.C.M.B.’nin EVDS’den elde edilmiştir. (03.05.2020)

Şekil 1’den görüldüğü üzere, Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2000 yılında 982 milyon dolar düzeyindeyken bu oran 2003 yılında 1 milyar 702 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003’ten itibaren artış eğilimine giren yatırımlarda en yüksek miktar 2017 yılında 11 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006-2019 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri dalgalı bir seyir izlemiştir. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ise yatırımların miktarını düşürmüştür. Özellikle son dönemlerde dünyada ekonomik gelişmelerde yaşanan istikrarsızlığın ve ticaret savaşlarının başlaması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılacak ülkeyi belirleme kriterleri de ekonomik gerekçelerin dışında farklı boyutlara taşınmıştır.

4. Ampirik Literatür

Küreselleşmeyle beraber doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili literatür araştırılırken, çoğu çalışmanın uluslararası ticarete odaklandığı gözlenmektedir (Bakınız Pflüger vd. (2010). Ancak şaşırtıcı bir şekilde az sayıda makale istihdamda doğrudan yabancı sermaye yatırımının neden olduğu değişiklikleri ele almaktadır. Örneğin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işgücü piyasasına etkileriyle ilgili çalışmalar verimlilik ve ücrete odaklanmaktadır (Aitken ve Harisson, 1999; Girma vd., 2002) ya da istihdam konusu özelinde sadece marjinal etkileri ele almaktadır. Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırım girişini etkileyen unsurlar üzerine yapılan çalışmalarda ise birçok değişkenin etkili olduğu gözlenmiştir. Örneğin çalışmalarda piyasa büyüklüğü, işgücü maliyetleri, ticaret engelleri, döviz kuru ve enflasyon, açıklık oranı, vergiler, yatırım teşvikleri, politik istikrar, altyapı durumu, eğitim düzeyi gibi değişkenlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilediği saptanmıştır.

Literatür incelemesinde bir sınırlamaya gidilmiş ve sadece Türkiye için DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelenmiştir. Türkiye özelinde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi ile istihdam ilişkisini araştıran çalışmalar sınırlı sayıdadır. Mevcut çalışmalar çoğunlukla DYY ile büyüme arasındaki ilişkiye bakarak istihdama etkisini dolaylı ortaya koymaktadırlar

(Sandalcılar, 2012:277). DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara bakıldığında ise farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Çalışmalarda iki değişken arasında pozitif ya da negatif ilişki olduğu ya da hiçbir ilişkinin var olmadığı ortaya konulmuştur.

Örneğin Karagöz (2007) çalışmasında, Türkiye için doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi, GSYH'nin etkisini de hesaba katarak 1970-2005 dönemi için Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri aracılığıyla araştırmıştır. Çalışmada DYY ile gayri safi yurtiçi hasıla ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu gözlenirken, DYY ile istihdam arasında nedensel bir bağ bulunamamıştır. Koyuncu ve Çınar (2009) çalışmalarında, Türkiye özelinde 1980-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanarak ticari dışa açıklığın ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iş gücü verimliliği üzerindeki etkisini Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla incelemişlerdir. Çalışmada ticari dışa açıklık ve DYY ile işgücü verimliliği arasında aynı yönde uzun dönemli bir ilişki olduğu bulunmuştur. Vergil ve Ayaş (2009) çalışmalarında, 1992-2006 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak, imalat sanayi, mali aracı kuruluşlar, toptan ve perakende ticaret ve madencilik ve taş ocakçılığı sektörlerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkisini panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada sektörler bazında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdamı negatif yönde etkilediği gözlenmiştir.

Bülbül ve Emirmahmutoğlu (2010) çalışmalarında, Türk bankacılık sektörüne yatırım yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam yaratma durumunu araştırmıştır. Çalışmada panel regresyon analizinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, şube sayısı yıllık büyüme oranındaki artışın yabancı ve Türk sermayeli bankalarda istihdamda yıllık büyüme oranını artırdığı görülmüştür. Benzer şekilde çalışmada aktiflerdeki yıllık büyümedeki artışın yabancı ve Türk bankalardaki toplam istihdamı artırdığı saptanmıştır. Saray (2011) çalışmasında, Türkiye’ye 1970-2009 döneminde giriş yapan DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile incelemiştir. Söz konusu dönemde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını tespit etmiştir. Çalışmasında Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genellikle istihdam yaratma kapasitesi sınırlı olan finans, haberleşme, ulaştırma sektörlerine yöneldiği saptanmıştır. Ekinci (2011) çalışmasında 1980-2010 yıllarını kapsayan verileri kullanarak Türkiye’de DYY ile ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Sandalcılar (2012) ise çalışmasında, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişinin istihdam üzerindeki etkisini 1980-2011 dönemine ait verileri kullanarak Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile analiz etmiştir. Çalışmada, Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bakkalcı ve Argın (2013) çalışmalarında, DYY ile ücretler, gayri safi yurtiçi hasıla, büyüme, verimlilik ve istihdam arasındaki ilişkileri 1991-2011 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak incelemişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır ve DYY ile istihdam düzeyi arasında nedensel bir bağın var olmadığı gözlenmiştir. Üçler vd. (2013) çalışmalarında, 1989:Q1-2011Q1 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’deki istihdama etkisini ARDL sınır testi aracılığıyla araştırmışlardır. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdam arasında uzun ve kısa dönemde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Dalgıç ve Fazlıoğlu (2015) çalışmalarında 2003-2012 dönemine ait sanayi ve hizmet istatistiklerine dayanan Türk imalat firmalarını ele almışlardır. Firmaların doğrudan yabancı sermaye yatırımı alma durumunu gösteren uygulama modelleri oluşturularak bu modellere Eğilim Skoru Eşleştirmesi (Propensity Score Matching) ile birlikte Fark-İçinde-Fark (Difference-in-Difference) teknikleri uygulanmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam düzeyini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan ve Can (2016) çalışmalarında, Türkiye’de 1970-2011 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini ARDL sınır testi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda Türkiye’ye gelen DYY ile istihdam oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Şahin (2016) çalışmasında, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdam arasındaki ilişkiyi 1992-2013 yıllarını kapsayan veriler ile Panel Dinamik En Küçük Kareler yöntemi ile araştırmıştır. Çalışmada işsizlik oranı ile DYY arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çolak ve Alakbarov (2017) çalışmalarında 9 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri için 1995-2013 yıllarını kapsayan veriler ile Pedroni’nin (1999, 2004) ve Kao’nun (1999) eş bütünleşme testlerini uygulayarak DYY ile istihdam oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada DYY ile istihdam arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Noyan Yalman ve Koşaroğlu (2017) yapmış oldukları çalışmada 1988-2016 verilerini kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme ve istihdama etkisini Toda-Yamamoto testi aracılığıyla araştırmışlardır. Çalışmada, Türkiye için 1988-2016 döneminde DYY, ekonomik büyüme ve işsizlik arasında nedensel bir bağın var olmadığı saptanmıştır.

Oğuz (2018) çalışmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini 1990-2016 yılları için araştırmıştır. Çalışmada kısa vadede DYY ile istihdam arasında ilişki bulunamazken, uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir. Erçakar ve Güvenoğlu (2018) çalışmalarında 1980-2016 yıllarına ait verileri kullanarak Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırım girişinin işsizlik üzerindeki etkisini Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla incelemişlerdir. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu gözlenmiştir. Ayrıca uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımındaki artışın işsizlik oranını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ümit ve Karataş (2018) çalışmalarında Türkiye’de 2000: Q1-2013: Q4 dönemi için enflasyon, büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, reel efektif döviz kuru ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi vektör otoregresif regresyon (VAR) modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik testi aracılığıyla incelemişlerdir. Çalışmada işsizlik oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasında bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Ünsal (2019) ise çalışmasında, Türkiye özelinde 1987-2017 dönemine ait veriler kullanılarak finansal kalkınma ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri aracılığıyla incelemiştir. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensel bağın olmadığı gözlenmiştir.

5. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Türkiye için 2005Q4-2019Q1 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerden doğrudan yabancı sermaye yatırımları verisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’nden dolar cinsinden, işsizlik oranı verisi ise St. Louis Federal Economic Data’dan alınmıştır. Çalışmada değişkenler TRAMO-SEATS yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış ve değişkenlerin logaritmik formları kullanılmıştır. Çalışmada serilerin durağanlıkları geleneksel birim kök testlerinden Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (1979,1981) (ADF), Phillips-Perron (1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) (2002) testleri ile araştırılmıştır. ADF birim kök testi için regresyonlar aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_t = \alpha + \beta T + \phi_1 y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_j \Delta y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \phi_1 y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_j \Delta y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

(1) numaralı denklemde T deterministik trendi ifade etmektedir ve bu denklemde y_t değişkeninin trend durağan olduğu alternatifine karşı birim kökün olduğu temel hipotezi test edilmektedir. (2) numaralı denklem ise y_t değişkeninin ortalama etrafında durağan olduğu alternatifine karşı birim kökün varlığını sınamaktadır. Phillips-Perron (1988) birim kök testi ise ADF testinin

genişletilmiş halidir. Philips-Perron birim kök testi özellikle küçük örnekler için ADF testine göre daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Hallam ve Zanoli, 1993). Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) (2002) serilerin trend durağan veya düzey durağan olduğu sıfır hipotezine sahip olan LM testini önermişlerdir. KPSS testi temel hipotez altında bir limit teorisi vermektedir ve fark durağan alternatif hipotezi altında asimtotik gücü incelemektedir (Phillips ve Jin, 2002: 239). KPSS testinde, diğer geleneksel birim kök testlerinden farklı olarak temel hipotez ile alternatif hipotez yer değiştirmektedir. Bir diğer ifadeyle, KPSS testinde temel hipotez “seri durağandır”, alternatif hipotez ise “seri birim kök içermektedir” şeklindedir.

Çalışmada ayrıca yapısal kırılmaları dikkate alan Perron (1989) birim kök testinden yararlanılmıştır. Perron yapısal değişimin tarihinin bilindiği varsayımı altında bu kırılmanın modele dahil edilerek birim kökün araştırılabileceğini ileri sürmüş ve temel hipotez altında aşağıdaki üç modeli ele almıştır (Perron,1989: 1364):

$$\text{Model A: } y_t = \mu + y_{t-1} + dD(TB)_t + e_t \quad (3)$$

$$\text{Model B: } y_t = \mu_1 + y_{t-1} + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t \quad (4)$$

$$\text{Model C: } y_t = \mu_1 + y_{t-1} + dD(TB)_t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t \quad (5)$$

(3), (4) ve (5) numaralı denklemlerde $D(TB)_t$ ve DU_t kukla değişkenleri ifade etmektedir. Model A düzey değişimli yapısal kırılmayı içermektedir ve bu modelde $D(TB)_t$ kukla değişkeni $t=T_B+1$ zamanında $D(TB)_t = 1$ değeri alırken, aksi durumda 0 değerini almaktadır. Model A’da temel hipotez “düzeyde meydana gelen bir değişimle beraber seri birim köklüdür”, alternatif hipotez ise “seri düzeyde bir değişimle birlikte trend durağandır”. Model B eğim değişimli yapısal kırılmayı içermektedir ve bu modelde DU_t kukla değişkeni $t>T_B$ zamanında $DU_t = 1$ değeri alırken, aksi durumda 0 değerini almaktadır. Model B’de temel hipotez eğimde bir kırılmayla birlikte serinin birim köklü olduğunu, alternatif hipotez ise eğimde bir değişimle birlikte seri trend durağan olduğunu ifade etmektedir. Model C hem düzeydeki hem de eğimdeki değişimi içermektedir ve düzey ile eğimde meydana gelen değişimde birim kökün varlığı, serinin düzey ve eğimdeki değişimle birlikte trend durağanlığına karşı sınanmaktadır (Perron,1989: 1364).

Eşbütünleşme testi, ilgili değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında kullanılmaktadır ve eşbütünleşme testine yönelik geleneksel yaklaşımlar, örneğin, Engle ve Granger (1987), Johansen ve Juselius (1990) ve Johansen (1991) bazı önemli sınırlamalara sahiptir. Bu geleneksel eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmalar dikkate alınmamaktadır. Oysa ki ekonomik verilerde genellikle yapısal kırılmaların var olduğu gözlenilmektedir ve bu kırılmaları göz ardı etmek yanlış sonuçlara yol açabilmektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007). Bu nedenle yeni nesil eşbütünleşme yaklaşımlarında, yapısal kırılmalar dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri olan Maki (2012) tarafından önerilen eşbütünleşme testinde, temel hipotez değişkenler arasında eşbütünleşmenin var olmadığını, alternatif hipotez ise sayısı model tarafından endojen olarak belirlenen yapısal bir kırılma ile eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Maki eşbütünleşme testi aşağıda yer alan dört farklı modele dayanmaktadır:

Model 0: Sabit Terimde Kırılmanın Olduğu Trendsiz Model

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \alpha_i D_{i,t} + \delta' x_t + e_t \quad (6)$$

Model 1: Sabit Terimde ve Eğimde Kırılmanın Olduğu Trendsiz Model

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \alpha_i D_{i,t} + \delta' x_t + \sum_{i=1}^m \delta' x_t D_{i,t} + e_t \quad (7)$$

Model 2: Sabit Terimde Kırılmanın Olduğu Trendli Model

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \alpha_i D_{i,t} + \gamma t + \delta' x_t + \sum_{i=1}^m \delta' x_t D_{i,t} + e_t \quad (8)$$

Model 3: Sabit Terimde ve Eğimde Kırılmanın Olduğu Trendli Model

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \alpha_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^m \gamma t D_{i,t} + \delta' x_t + \sum_{i=1}^m \delta' x_t D_{i,t} + e_t \quad (9)$$

Burada D_i, t kukla değişkenleri göstermekte ve $t > TBi$ iken 1 değerini almakta diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Yapısal kırımlar altında seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmek için gerekli olan kritik değerler Monte Carlo simülasyonu ile türetilmektedir (Maki, 2012). Çalışmada sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Bu amaçla, uzun dönemli ilişki (10) nolu denklem çerçevesinde Maki (2012) yapısal kırımlı eşbütünleşme testiyle araştırılmıştır.

$$LNUNEMP=f(LNFDI) \quad (10)$$

Çalışmada nedensel ilişkilerin varlığı ise, Toda-Yamamoto nedensellik testi aracılığıyla incelenmiştir. Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen yöntemle değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olma ve bu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olma koşulu aranmamaktadır. Bu testte, gecikme uzunluğu k olan VAR modelinin kısıtlanan parametrelerine ki-kare dağılımı gösteren genişletilmiş Wald testi (MWALD) uygulanır. LNFDI ve LNUNEMP gibi iki değişkenli nedensellik ilişkisinin varlığı denklem (11) ve (12) ile aracılığıyla araştırılmaktadır.

$$LNUNEMP = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} LNUNEMP_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{2j} LNUNEMP_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} LNFDI_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{2j} LNFDI_{t-j} + e_t \quad (11)$$

$$LNFDI = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} LNFDI_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{2j} LNFDI_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} LNUNEMP_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \delta_{2j} LNUNEMP_{t-j} + u_t \quad (12)$$

Değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı araştırılırken temel hipotezler şu şekildedir: $H_0: \alpha_{1i} = 0$ ve $H_0: \gamma_{1i} = 0$. Bu hipotezler MWALD test istatistiği kullanılarak sınanır. Her iki hesaplanan test istatistiği tablo değerinden büyük olması durumunda temel hipotezler reddedilir. Bir diğer ifadeyle, işsizlik oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedeni olduğu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işsizlik oranının nedeni olduğuna karar verilir.

6. Bulgular

Çalışmada ilk olarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmak istenmiştir. Bu amaçla değişkenlerin durağan oldukları seviye/farklar belirlenmelidir. Çalışmada geleneksel birim kök testlerinden ADF, Philips-Perron, KPSS testlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’te raporlanmıştır.

Tablo 3: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		Philips-Perron Testi		KPSS Testi	
	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli
LNFDI	-1.2561	-3.1637	-1.2513	-2.2884	0.9853	0.0642***
ΔLNFDI	-7.6451***	-7.5986***	-7.6429***	-7.5968***	0.0618***	0.0345***
LNUNEMP	0.8385	-3.0999	-0.7602	-2.2884	0.8908	0.1387**
ΔLNUNEMP	-4.0394**	-3.9982**	-4.0745**	-4.0402**	0.0547***	0.0567***
Perron (1989) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları						
Değişkenler	MODEL A		MODEL B		MODEL C	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
LNFDI	-3.8866	2009:Q1	-3.4264	2007:Q1	-3.7012	2007:Q4
ΔLNFDI	-8.4508***	2008:Q1	-7.6891***	2008:Q2	-8.6860***	2009:Q2
LNUNEMP	-4.5397	2015:Q2	4.5688	2016:Q4	-4.0386	2011:Q1
ΔLNUNEMP	-9.4736***	2016:Q4	-9.2221***	2017:Q1	-9.6643***	2016:Q4

Not: *, ** ve *** sırasıyla; %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

ADF ile Philips-Perron sabit terimli birim kök testlerinde %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla -2.5972; -2.9187 ve -3.5636’dır. ADF ile Philips-Perron sabit terimli ve trendli birim kök testlerinde %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla -3.1785; -3.4986 ve -4.1335’tir.

KPSS sabit terimli birim kök testinde %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla, 0.347; 0.463 ve 0.739’dur. KPSS sabit terimli ve trendli birim kök testinde %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla, 0.119; 0.146 ve 0.216’dır.

Perron (1989) birim kök testinde Model A için %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla, -4.6073; -4.8598 ve -5.3475’tir

Perron (1989) birim kök testinde Model B için %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla, -4.2610; -4.5248 ve -5.0674’tür

Perron (1989) birim kök testinde Model C için %10, %5 ve %1 için kritik değerler sırasıyla, -4.8939; -5.1757 ve -5.7191’dır.

KPSS testinin sabit terimli ve trendli birim kök testi sonuçlarına göre, işsizlik ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının düzey değerinde durağan olduğu saptanırken, ADF ve Philips-Perron birim kök testine göre düzey değerinde durağan olmadığı belirlenmiştir. Söz konusu testlerin farklı sonuçlar sunması, değişkenlerin yapısal şokları dikkate alan birim kök testi ile araştırılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu amaçla çalışmada Perron (1989) birim kök testinden de yararlanmıştır. Perron (1989) test sonucuna göre, işsizlik oranı ve doğrudan yabancı sermaye yatırım değişkenlerinin birinci farkında durağan oldukları söylenebilmektedir. Birim kök analizinin ardından, yapısal kırılmalı eşbütünlük testi olan Maki eşbütünlük testine geçilmiş ve eşbütünlük testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Maki Eşbütünlük Testi Sonuçları

	Test istatistiği	%5 için Kritik değer	Kırılma tarihi
Model 0	-5.3632	-5.426	2007:Q2 ; 2008:Q1 ; 2011:Q4 ; 2015:Q1 ; 2016:Q2
Model 1	-4.9462	-5.196	2005:Q4 ; 2008:Q1
Model 2	-5.8778	-6.357	2007:Q3 ; 2008:Q4 ; 2010:Q2 ; 2011:Q4 ; 2013:Q3
Model 3	-5.6635	-6.524	2012:Q2 ; 2014:Q3 ; 2016:Q4

Not: Kritik değerler Maki (2012:2013)’den alınmıştır.

Tablo 4’teki sonuçlara göre, Türkiye’de 2015-2019 dönemi için işsizlik oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı söylenebilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgudan hareketle, doğrudan yabancı sermaye yatırımların reel sektörde istenilen düzeyde istihdam yaratmadığı söylenebilmektedir. Bilindiği üzere doğrudan yabancı sermaye yatırım teorilerine göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdamı anlamlı olarak etkilemesi için gittiği ülkede yeni bir üretim tesisi kurması gerekmektedir. Çalışmada daha önce bahsedildiği üzere,

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımının girişini belirleyen etmenler (piyasa büyüklüğü, işgücü maliyetleri vs.) üzerine yapılacak düzenlemeler reel sektöre yatırımı çekerek istihdamı artırıcı etki oluşturacaktır. Oysaki, Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımların büyük bir çoğunluğunun satın alma ve birleşme şeklinde gerçekleşmiş olması istihdam oranlarına etkisini sınırlı düzeyde bırakmaktadır. Örneğin Deloitte’un Türkiye’de “2018 Yılı Birleşme ve Satın Almalar” Raporu’na göre; değeri 12 milyar dolar olan 256 adet işlem yapılmıştır. Buna göre 2017’ye kıyasla %17’lik bir artış yaşanmıştır. Uluslararası yatırımcıların toplam işlem hacmindeki payı %63’tür. 2015 yılından bu zamana kadar yapılmış en yüksek işlem hacmi olarak gerçekleşmiştir. Özelleştirmeler hariç, uluslararası yatırımcıların işlem miktarı 2017 yılına kıyasla, 2018’de %38’lik bir yükseliş yaşanarak 7,6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2016’dan beri bu oranda 2 kat artış yaşanmıştır (YASED, 2018: 9). Dolayısıyla çalışmadan elde edilen uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlar ile işsizlik oranı arasında ilişkinin olmaması sonucu, beklenen bir durumdur.

Çalışmanın bu aşamasında işsizlik oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki nedensel bağ araştırılmak istenmiştir. Bu amaçla Toda-Yamamoto nedensellik testinden yararlanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi iki aşamalı bir yöntemdir. İlk olarak gecikme uzunluğuna oldukça duyarlı sonuçlar veren VAR modelinin birinci aşamasında, bilgi kriterleriyle uygun gecikme uzunluğu (k) belirlenir ve ardından modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme seviyeleri (dmax) birim kök testleriyle belirlenir. Çalışmada daha önce belirlendiği üzere, tüm değişkenler birinci farklarında durağandır (Bakınız Tablo 3). Bu nedenle çalışmanın bu aşamasında VAR modeli için uygun gecikme sayısının belirlenmesine geçilmiş ve ilgili bilgiler Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Uygun Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Gecikme sayısı	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
1	16.12921	0.000134	-3.243513	-3.084500	-3.183946
2	14.82573	0.000112	-3.422593	-3.104569*	-3.303459
3	11.34647*	0.000101*	-3.532342*	-3.055305	-3.353641*
4	0.456888	0.000119	-3.370452	-2.734403	-3.132184
5	4.123600	0.000127	-3.311084	-2.516022	-3.013249
6	3.868664	0.000136	-3.250955	-2.296881	-2.893553
7	9.175150	0.000123	-3.363765	-2.250679	-2.946797
8	0.400875	0.000148	-3.203215	-1.931116	-2.726679

Not: * İlgili kriterlere göre belirlenen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Olabilirlik Oranı FPE: Son Öngörü Hatası Kriteri
AIC: Akaike Bilgi Kriteri SIC: Schwarz Bilgi Kriteri
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

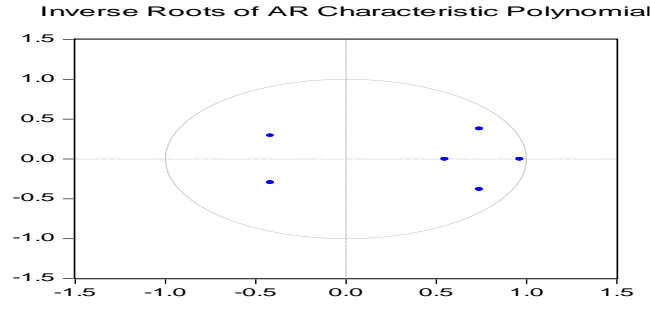
Tablo 5’ten görüldüğü üzere, Schwarz bilgi kriteri hariç tüm bilgi kriterlerine göre uygun gecikme sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda çalışmada 3 gecikme için VAR modelinin diagnostik varsayımları sağlayıp sağlamadığı ve AR karakteristik köklerin birim çember içerisinde yer alıp almadığı araştırılmıştır. Sırasıyla elde edilen bulgular Tablo 6’da ve Şekil 2’de verilmiştir.

Tablo 6: Uygun Gecikme Sayısı İçin Diagnostik Test Sonuçları

Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Breusch-Godfrey LM Test	4.1145	0.4282
Jarque-Bera Test	0.2832	0.8679
Breusch-Pagan Godfrey Test	5.0341	0.2838

Not: Burada 3 gecikme için VAR modeline ait diagnostik test sonuçları verilmiştir. Breusch-Godfrey LM testi, otokorelasyon testidir. Breusch-Pagan Godfrey testi farklı varyans testidir. Jarque-Bera testi hata terimlerinin normal dağılım varsayımını araştırmaktadır.

Şekil 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Tablo 6’den görüldüğü üzere, VAR modelinde otokorelasyon ve farklı varyans sorunlarının olmadığı, söz konusu testlerin olasılık değerlerinin %5 önem düzeyinden büyük olması nedeniyle, söylenebilmektedir. Aynı zamanda bu modelde, hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Benzer şekilde, VAR analizinden elde edilen AR karakteristik kökleri (Şekil 2) birim çember içerisinde yer aldığından, VAR analizinin istikrarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo 5, Tablo 6 ve Şekil 2’den görüldüğü üzere Toda-Yamamoto nedensellik analizi için kullanılacak olan VAR modeli için uygun gecikme sayısı 3’tür. Bu bağlamda çalışmanın bu aşamasında değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi ($d_{max}=1$) ve optimal gecikme uzunluğu ($k=3$) belirlenmiş ve gecikmesi $k+d_{max}=4$ olan geliştirilmiş VAR modeli seviyesinde tahmin edilmiştir. Ardından ise 3 gecikmeli VAR modelinin kısıtlamalarına MWALD testi uygulanmıştır. Elde edilen Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 7’de raporlanmıştır.

Tablo 7: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Temel Hipotez	MWald İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Karar
LNFDI \neq LNUNEMP	3.7269	0.2925	LNFDI \neq LNUNEMP
LNUNEMP \neq LNFDI	11.1863	0.0108**	LNUNEMP \Rightarrow LNFDI

Not: \Rightarrow nedenselliğin varlığını; \neq ise nedenselliğin olmadığını göstermektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasında tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu Tablo 7’den görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, işsizlik oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımlara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Türkiye ekonomisinde 2005:Q4-2019:Q1 döneminde işsizlik oranını azaltmaya yönelik teşvik edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının varlığına işaret etmektedir.

7. Sonuç

1980’ler itibarıyla dünyada yaşanan ekonomik anlayışın değişmesi sonucu serbestleşme hareketleri başlamış ve ülkelerarası serbest sermaye dolaşımı hız kazanmıştır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye ihtiyacı için doğrudan yabancı sermaye yatırımları zamanla önem kazanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülkelere sermaye ile teknoloji transferlerini ve yeni yönetim anlayışını götürmektedir. Dolayısıyla ülke ekonomisini birçok açıdan etkilemektedir. Özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için işsizlikle mücadelede bir çözüm aracı olarak görülmektedir. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranları arasında kabul görmüş bir ilişkiden bahsedilememektedir. Bu bağlamda çalışmada 2005:Q4-2019:Q1 dönemi Türkiye’inde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki ilişki araştırılmak istenmiştir. Bu amaçla Maki eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı tespit edilmiştir. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan birçok çalışma mevcuttur (Bakınız Ekinci (2011), Saray (2011), Sandalcılar (2012), Üçler vd., Erçakar ve Güvenoğlu (2018)). Bu

sonuç beklenen bir bulgudur. Çünkü Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının reel sektörden ziyade hizmet sektörüne yapıldığı bilinmektedir. Benzer şekilde, Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hizmet sektörü içinde daha çok finans alt sektörüne yöneldiği görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımların istihdam üzerindeki sınırlı etkisi, İçselleştirme Teorisi’nin hakim olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Bilindiği üzere, bu teori şubeleşme yoluyla sınırlı istihdam yaratmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımların reel sektör üzerindeki etkisinin istenilen düzeyde olmamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’ye gelen yabancı yatırımcıların teşviklerden yararlanılmasını sağlamak için yeni yatırım yapmaları koşulu getirilmelidir. Böylelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının reel sektör üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olması sağlanabilecektir. Türkiye’de gerçekleşen yatırımların hizmetler alt sektörüne (finans gibi) yapıldığı ve istihdama etkisinin sınırlı kaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, politika yapıcıların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının reel sektörde yapılmasına imkân sağlayan ve buna teşvik eden yeni politikaları geliştirmeleri önerilmektedir. Çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu, işsizlik oranından doğrudan yabancı sermaye yatırımlara doğru nedensel bir bağın var olduğudur. Bu sonuç, Türkiye’de istihdam politikalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımların artırılmasına yönelik politikaların etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Dolayısıyla çalışma sonuçları birlikte ele alındığında, politika yapıcıların hem doğrudan yabancı sermaye yatırımları hem de istihdamı artırmaya yönelik politikalar geliştirmesi gerektiği söylenebilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının reel sektörde gerçekleşmesi için bazı avantajların olması gerektiği bilinmektedir. Örneğin bir yabancı yatırımcının iş yapabilme kolaylığı önemli bir etkidir. Basitçe iş yapabilme kolaylığı, yatırımcının sıfırdan üretim tesisini kurma aşamasının ne kadar hızlı olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle iş ile ilgili düzenlemeleri izlemek için geliştirilen iş yapma kolaylığıdır ve bu endeks yatırımcı için önemli bir göstergedir. TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye 2019 yılında 190 ülke arasında işe başlamada 77’nci, inşaat izinleri ile uğraşmada 53’üncü, elektrik bağlamada 41’nci, mülk kaydında 27’nci, azımlık yatırımcıların korunmasında 21’inci, vergilerin ödenmesinde 26’ncı, sınır dışı ticarete 44’üncü ve sözleşmelerin uygulanmasında 24’üncü sırada yer almıştır. Bu bilgilere göre, inşaat izinleri, işe başlama ve mülk kaydındaki sıralama yüksek görünmektedir ki bu durum yatırımcının sıfırdan üretim tesisini kurmadan ya da vakit kaybetmeden kar elde edebileceği alanlara kaymasına imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla yapılacak düzenlemeler ile yabancı yatırımcı için gerekli şartlar sağlanmasında iş yapabilme kolaylığı endeksi temel alınarak, politika yapıcıları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasına yönelik yeni politikalar geliştirmelidir. Böylelikle reel sektörde istihdam artıcı etki gözlenebileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, yabancı yatırımcının ihtiyaç duyduğu düzenlemeler ile daha fazla istihdam yaratabilecek sektörlere yatırımlar kaydırılmalıdır. Bir diğer ifadeyle, yabancı yatırımcının ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliğine yönelik politikalar geliştirilmeli ve yatırımcının emek talepleri karşılanabilir hale gelmelidir. İstihdamı arttırmaya yönelik yapılacak olan çalışmalarda ise, ulus ötesi yatırımların kontrol edilebilir bir seviyede tutulması önem arz etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’deki yerli yatırımcıların ulus ötesi yatırımları da politika yapıcılarının gözünden kaçmamalıdır. Ülke içerisindeki yatırımların arttırılması ile birlikte, istihdam artışı sağlanmış olunacaktır. Ayrıca ülkenin rekabet gücünü etkileyebilecek yerli yatırımcılara buldukları faaliyet alanlarına göre korumacı politikalarla da destek sağlanmalıdır. Son olarak, ulus ötesi yatırımların istihdam üzerindeki etkisinin de araştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

Aitken, B.J. & Harrison, A.E. (1999). Do Domestic Firms Benefit From Direct Foreign Investment? Evidence From Venezuela. *American Economic Review*, 89(3), 605-618.

Aliber, R. Z. (1970). A Theory of Direct Foreign Investment, in the *International Firm* (ed. C. P. Kindleberger), pp. 17–34. Cambridge, MA: MIT Press

- Atik, H. ve Türker, O. (2011). Modern Dış Ticaret Kuramları. (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Ayhan, F. (2019). The Effects of Political and Economic Risk on FDI: A Theoretical Survey (Ed. Denis Ushakov), Global Trends of Modernization in Budgeting and Finance, ss.44-63, Published by IGI Global, United States of America.
- Ayhan, F., Balan, F., & Ünvan, Y. A. (2020). A Panel Analysis for Determining the Variables Affect FDI Inflows Towards Fragile Five Countries, Business Management Studies: An International Journal, 8(1), 519–540.
- Bakkalcı, A. C. ve Arın, N. (2013). Yabancı Yatırımların İşgücü Piyasalarını Uyarma Süreci Kapsamında Dış Ticaretin İçselleştirilmesi. Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(1), 71-97.
- Bal, H., Algan, N., Akça, E.E. ve Fidangül, D. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İktisadi Gelişme: Türkiye Örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(1), 1-16.
- Batmaz, N. ve Tekeli, S. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006). (1. Baskı). Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bayraktar, F. (2003). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Ankara.
- Bayraktutan, Y. ve Tarı Özgür, M. (2016). Politik Riskler, İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları ve Uyuşmazlıklar Bağlamında Doğrudan Yabancı Yatırımlar. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2(4), 87-104.
- Bulut, E. ve Coşkun, Ç. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yerli Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(4), 1-27.
- Bülbül, O.G. & Emirmahmutoğlu, F. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1), 205-238.
- Calvet, A.L. (1981). A Synthesis of Foreign Direct Investment Theories and Theories of The Multinational Firm, Journal of International Business Studies.
- Candemir, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. Ege Akademik Bakış Dergisi, 9(2), 659-675.
- Cantwell, A. (1991). Survey of Theories of Inetnationl Production, Ed. C.N. Pitelis ve R. Sugden, The Nature of Transnationl Firm, New York.
- Çeştepe, H. ve Mıstaçoğlu, T. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon: Asean ve Mercosur Örneği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 17(2), 93-106.
- Çinko, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 117-131.
- Çolak, O. & Alakbarov, N. (2017). Does Foreign Direct Investments Contribute to Employment? Empirical Approach for The Commonwealth of Independent States. Bilig Dergisi, 83, 147-169.
- Dalgıç, B. & Fazlıoğlu B. (2015). Foreign Affiliated Firms And Employment: Evidence From Turkey. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13(2), 365-374.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1979). Distributions of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of the American Statistical Association 74,427-431.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1981). Likelihood ration statistics for autoregressive time series with a unit root. Econometrica, 49,1057-1072.
- Doğan, B. ve Can, M. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdamı Etkiliyor mu? Türkiye Örneğinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 53(614), 9-20.
- Dönmez, A. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- DPT. (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

- Ekinci, A. (2011). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 71-96.
- Emir, M. ve Kurtaran, A. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politik Risk Unsuru. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (28):1-11.
- Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2): 251-276.
- Erçakar M.E. ve Güvenoğlu, H. (2018) Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016), Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(ICEESS’18), 349-356.
- Girma, S., Thompson, S. & Wright, P.W. (2002). Why are Productivity and Wages Higher in Foreign Firms?. *The Economic and Social Review*, 33(1), 93-100.
- Hallam, D. & Zanoli, R. (1993), Error-correction models and agricultural supply response, *European Review of Agricultural Economics* 20 (2), 151-166.
- Hirsh, S. (1976). An International Trade and Investment Theory of the Firm. *Oxford Economic Papers*, 28:258–270.
- Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models. *Econometrica*, 59(6): 1551-1580.
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2): 169-210.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 436-458.
- Karagöz, K. (2007). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi, *Sosyoloji Konferansları*, 0(36), 99-116.
- Karahan, Ö. ve İpek, E. (2013). Türkiye’ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacmi ve Kompozisyonundaki Gelişmeler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21, 299-316.
- Kaymaz, Y. S. (2013). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç Görmezöz, K. (2007). Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri, *Uzmanlık Tezi*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı/Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Knickerbocker, F.T. (1973). *Oligopolistic Resction and Multinational Enterprise*, Division of Research Graduate School of Business Administration, Harvard University, Boston.
- Koyuncu, C. ve Çınar İ. T. (2009). Ticari Dışa Açıklık ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Verimliliğine Etkisi: 1980-2005 Türkiye Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 309-326.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kwiatkowski, D.; Philips, P.C.B.; Schmidt, P. & Shin, Y.(2002). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Aganist The Alternative Of A Unit Root. How Sure Are We That Economic Time Series Have A Unit Root? *Journal of Econometrics*, sayı: 54, 159-178.
- Lebe, F. ve Ersungur, Ş. M. (2011). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 25(0), 321-339.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.

- Moosa, I.A. (2002). Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice, New York USA: Palgrave.
- Noyan Yalman, İ. ve Koşaroğlu Ş. M. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik ve Büyüme İşsizlik Üzerindeki Etkisi. Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi, 1(2), 191-205.
- Oğuz, A. (2018). Makro Ekonomi Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(2), 671-683.
- Özağ, F.E. (1994). Ev Sahibi Ülke Açısından Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 5 (12), 63-77.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, Econometrica, 57(6):1361-1401.
- Pflüger, M., Blien, U., Möller, J. ve Moritz, M. (2010). Labor Market Effects of Trade and FDI: Recent Advances and Research Gaps, IZA Institute of Labor Economics, Discussion Paper No: 5385.
- Phillips, P. & Jin, S. (2002). The KPSS Test With Seasonal Dummies. Econometrics Letters, sayı: 77, 239-243.
- Phillips, P.C. B & Perron, P. (1988), Testing for a Unit Root in Time Series Regression, Biometrika, 75(2), 335-346.
- Sandalcılar, A.R. (2012). Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(3-4), 273-285.
- Saray, M.O. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği, Maliye Dergisi, 161, 381-403.
- Soydal, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye ve Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya.
- St. Louis Federal Economic Data (2019). 27.10.2019, <https://fred.stlouisfed.org/series/LMUNRLTTTRQ647S>
- Şahin, L. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisinin Ampirik Analizi: SADC Ülkeleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 103-118.
- TCMB. (2019), https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/#collapse_18, (27.10.2019)
- Toda, H. Y. & Yamamoto T. (1995). Statistical Inferences In Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes. Journal of Econometrics, 66,225-250.
- Torrisi, C.R. (1985). The Determinants of Direct Foreign Investment in a Small LDC, Journal of Economic Development, 10(2), 29-45.
- TÜİK (2020). 01.04.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/metaVeriEkle.do?durum=metaGetir&menu No=111>,
- UNCTAD (1994). World Investment Report Transnational Corporations, Employment and the Workplace, 29.10.2019, <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
- UNCTAD (2006). World Investment Report FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development, 29.10.2019, <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
- UNCTAD (2019). World Investment Report Special Economic Zones, 29.10.2019, <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
- Uzgören, E. ve Akalin, G. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Sosyal Bilimler Dergisi, 49, 63-77.
- Üçler, G., Kızılkaya O. ve Bulut Ü. (2013). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile İstihdam Arasındaki İlişki: 1989-2011 Dönemi İçin Türkiye Örneği. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 5(2), 17-30.

- Ülgen, G. (2005). Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerindeki Etkileri, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 35-48.
- Ümit, Ö. ve Karataş, Ö. (2018). Türkiye’de İşsizlik ve İşsizliği Etkileyen Makroekonomik Faktörlerin Ekonometrik Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(2), 311-333.
- Ünsal, M. E. (2019). The Relation Between Financial Development, Foreign Direct Investments And Employment: Granger Causality Test For Turkish Economy, Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(3), 227-236.
- Vergil, H. ve Ayaş, N. (2009). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 24(275), 89-114.
- Westerlund, J. & Edgerton, D.L. (2007). New Improved Tests for Cointegration With Structural Breaks, Journal of Time Series Analysis, 28(2), 188-224.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 23-48.
- YASED. (2018). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2018 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu, <https://www.yased.org.tr/yayinlar-ve-raporlar/yased-uluslararasi-dogrudan-yatirim-raporlari> (17.12. 2019).

KLASİK CUMHURİYETÇİ ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA NİCCOLO MACHIAVELLİ'Yİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Mehmet KANATLI¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 15.06.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 01.10.2020

Özet

Özgürlük konusunda bireyin mi yoksa toplumun mu öncelikli olacağına dair günümüzde yürütülen modern özgürlük kavramına yönelik tartışmaların teorik zeminde önemli referanslarından biri de kuşkusuz Niccolo Machiavelli'dir. Modern dönem siyaset biliminin kurucuları arasında değerlendirilen Niccolo Machiavelli'nin siyaset düşüncesinde özgürlük kavramına yönelik eleştiriler iki zıt kutupta toplanmaktadır. Bir tarafta Machiavelli'nin Prens adlı eseriyle zorbayı bireysel özgürlüklerin karşısına konumlandığı iddia edilirken, diğer tarafta Machiavelli'nin özgürlük savunucusu olduğu tezi ileri sürülür. Machiavelli'nin özgürlük savunucusu olduğu yönünde geliştirilen argümanlar Machiavelli'yi klasik cumhuriyetçi özgürlük geleneğinin modern temsilcisi olarak kodlar. Machiavelli'yi klasik cumhuriyetçi özgürlük bağlamında değerlendiren bu çalışmada ise iki argüman öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi; Prens ve Söylevler adlı eserlerde ortaya çıkan tiran- yurttaş özgürlüğü geriliminin Machiavelli'de son kertede cumhuriyetçi özgürlüğe evrildiğidir. İkinci olarak ise; Machiavelli'nin içinde yaşadığı dönemdeki toplumsal çatışmaların Machiavelli tarafından geliştirilen Virtu kavramına içerilemeyeceği özellikle tartışılarak, bütün çabalarına rağmen Machiavelli'nin tiranlık-yurttaş özgürlüğü gerilimini aşamadığı ve her defasında yurttaş özgürlüğü karşısında tirana ihtiyaç duymak zorunda kalacağı yönünde bir argüman geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Machiavelli, Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük, Virtu, Fortuna

RETHINKING NICCOLO MACHIAVELLI WITHIN THE CONTEXT OF CLASSICAL REPUBLICAN FREEDOM

Abstract

Niccolo Machiavelli is undoubtedly one of the important references in the theoretical grounds of the discussions on the concept of modern freedom, which are carried out today about whether the individual or society will have priority in the issue of freedom. Criticisms of the concept of freedom in the political thought of Niccolo Machiavelli, who is considered among the founders of modern term political science, gather at two opposite poles. On the one hand, it is claimed that Machiavelli in his masterpieces, Prince, formulates a tyrant as an obstacle in exercising individual liberties, while on the other hand, it is hypothesized that Machiavelli is a defender of individual freedom. Arguments that regard Machiavelli as a defender of freedom encode Machiavelli as a modern representative of the classical republican tradition of freedom. In this study by assessing Machiavelli in the context of classical republican freedom, two arguments are put forward. The first of these is that; the tension of the tyrant-citizen freedom that emerged in the works named Prince and Discourses has evolved into Republican freedom in Machiavelli in the last instance. Secondly, it is argued that once social conflicts during the period Machiavelli has lived is taken into account, the concept of Virtue developed by Machiavelli cannot overcome the tyranny-citizen freedom tension and will have to need a permanent tyrant against individual freedoms.

Keywords: Machiavelli, Classical Republican Freedom, Virtue, Fortune

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmet.kanatli@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2215-4038>

1. Giriş

Niccolo Machiavelli'nin siyaset teorisi Machiavelli'nin yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal bağlamına bakıldığında o tarihten günümüze değin genel anlamda sosyal bilimler, özel anlamda ise modern siyaset bilimi alanlarına son derece önemli açılımlar getirmiştir. Machiavelli'nin siyasal teorisi hakkında literatürde yer alan tartışmalarda ya Machiavelli'nin amaca ulaşmak için her şeyi mubah gördüğü gerekçesiyle ahlakı ayaklar altına aldığı iddia edilerek Machiavelli yadırganır, ya da politik teorisinde toplumsal gerçekliği insanın doğasındaki gerçekliklerden türettiği için Machiavelli reel politiğin gerçek temsilcisi olarak alkışlanır. Machiavelli hakkındaki bu ikircikli tutum düşünürün özgürlük kavramsallaştırması için de geçerliğini korumaktadır. Kimi büyük düşünürler Machiavelli'nin Prens adlı eseriyle tiranlığı ve zorbalığı bireysel özgürlük karşısına konumlandığı için onu özgürlük düşmanı bir düşünür olarak ifade eder. Öte taraftan, bazı düşünürler ise; Machiavelli'nin temel amacının klasik cumhuriyetçi gelenekte yer alan özgürlük idealini gerçekleştirmek olduğunun altını özellikle çizer ve Machiavelli'nin Söylevler adlı eserine vurgu yaparak Machiavelli'nin esasında özgürlük savunucusu bir düşünür olduğunu iddia eder. Bu bağlamda, Rousseau Toplum Sözleşmesi adlı eserinde Machiavelli'yi krallara ders vermiş gibi görünen fakat esasında halklara büyük dersler vermeye çalışan bir düşünür olarak tasvir eder (Rousseau (1999), aktaran Yaşlı, 2016: 5). Hegel ise Machiavelli'nin asıl amacının İtalya'nın siyasi birliğini sağlamak olduğunu ve dolayısıyla da İtalyan birliğinin sağlanmasının Machiavelli açısından bireysel özgürlüklerden daha önemli olduğunu belirtir (Hegel (1975), aktaran; Yaşlı, 2016: 6).

Machiavelli'nin Prens ve Söylevler adlı eserlerinin özgürlükler bağlamında birbirine karşıt eserlermiş gibi konumlandırılması, Machiavelli'nin özgürlük savunucusu mu yoksa tiranlık savunucusu mu olduğu yönünde bir hayli tartışmaya yol açmıştır. Marcia Colish bu türden tartışmaların devam etmesinin temel sebebini siyasi düşünceler tarihi yazımında uygulanan saf metinsel tarihçilik yöntemden kaynaklandığını ve dolayısıyla Machiavelli'nin her iki eserinin de dilsel, toplumsal ve tarihsel bağlamda birlikte ele alınması gerektiğini iddia eder (Colish, 1971: 325). Bu türden yöntemi benimsemiş olan araştırmacıların genelde vardıkları kanı; Machiavelli'nin cumhuriyetçi özgürlük fikrini hayata geçirirken Prens adlı eserinde tirana veya prene yönelik söylemlerin araçsal bir özelliğe sahip olduğudur. Bir başka deyişle, her iki eseri birbiriyle bağlantılı ele alan araştırmacıların temel tezi; Machiavelli'nin Prens adlı eserindeki temel amaç, cumhuriyetçi özgürlük idealinin gerçekleşebilmesi için tiranı araçsal bir özelliğe kavuşturmadır (Vatter, 2000: 16). Bu doğrultuda, Armağan Öztürk, cumhuriyetçi özgürlük ve kurucu lider temalarını işlediği 'Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi' adlı makalesinde "kurucu lider imgesinde kristalize olan güçlü prens özleminin Machiavelli felsefesi içerisinde araçsal bir değere sahip olduğu" sonucuna ulaşır (Öztürk, 2013: 181). Benzer şekilde, Machiavelli'nin iki eserini birden ele alan Michael Sandel de Machiavelli'nin siyaset felsefesinde özgürlük cumhuriyetçi öz-yönetime, öz-yönetim de yurttaşlık erdemine dayandırıldığı için Machiavelli'nin temel amacının İtalyan siyasal birliğini sağlayarak yurttaş özgürlüklerini güvence altına almak olduğunu ifade eder (Sandel, 1996: 126). Daha da önemlisi, Michael Sandel'in Machiavelli'de özgürlük anlayışına dair görüşlerini destekleyen Richard Dagger'a göre ise; cumhuriyetçi gelenek içindeki özgürlük anlayışının özünü modern dönem teorisyeni olan Machiavelli'de görmek pekâlâ mümkündür (Dagger (2004), aktaran Şahin, 2008: 28).

Machiavelli'yi klasik cumhuriyetçi özgürlük bağlamında değerlendiren bu çalışmada ise iki argüman öne sürülecektir. Bunlardan birincisi; Prens ve Söylevler adlı eserlerde ortaya çıkan tiranlık-özgürlük geriliminin Machiavelli'de son kertede cumhuriyetçi özgürlüğe evirildiğidir. İkinci olarak ise; Machiavelli'nin içinde yaşadığı dönemdeki toplumsal çatışmaların Machiavelli tarafından geliştirilen Virtu kavramıyla ifade edilemeyeceği özellikle tartışılarak, bütün çabalarına rağmen Machiavelli'nin tiranlık-yurttaş özgürlüğü gerilimini aşamadığı ve her defasında yurttaş özgürlüğü karşısında tirana ihtiyaç duymak zorunda kalacağı yönünde bir argüman geliştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda makale

iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Machiavelli'deki özgürlük kavramı ile klasik cumhuriyetçi özgürlük arasındaki ilişki ele alınarak Machiavelli'nin özgürlüğe dair argümanlarının klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışındaki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. İkinci ana bölümde ise Machiavelli'deki insan doğasına içkin tasvirin ve dönemin kapitalist toplumsal ilişkilerin kurucu iktidar-yurttaş özgürlüğü bağlamında ne tür paradokslara yol açtığı hususu tartışılarak Machiavelli'nin tiran-yurttaş özgürlüğü diyalektiğinde neden sürekli bir tirana ihtiyaç duyacağı açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Anlayışı ve Machiavelli

Klasik Cumhuriyetçi özgürlük anlayışının kökenlerini Aristoteles'in yurttaş tanımına kadar geri götürmek mümkündür. İnsanı 'ZoonPolitikon'² olarak ele alan Aristoteles'e göre kişi ancak kamusal meselelere katıldığı ölçüde toplumsal bir varlık olabilmektedir (Aristoteles, 1997: 42). Klasik cumhuriyetçi gelenek, kişilerin siyasete katılımında aktifleşmesi ve erdemli yurttaşlar olması bağlamında mükemmeliyetçi bir anlayıştan yola çıkarak yurttaş kimliğini tanımlar. Mesela Aristoteles bu doğrultuda erdemli yurttaş fikrini iyi yaşama sahip olmaya, iyi yaşama sahip olmayı da sivil erdeme indirgeyerek inşa etmeye çalışır (Lovett, 2018: 2). Sivil erdeme (*Civic Virtue*) sahip yurttaşların klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışında özgür olabilmeleri ise "ancak yurttaşın siyaseten aktif olabildiği bir siyasal sistemde mümkün olabilmektedir" (Oldfield, 1990: 52). Modern dönem cumhuriyetçi özgürlük anlayışının savunucularından biri olan Hannah Arendt'e göre ise; özgürlük özel alan-kamusal alan ayrımını aşmış yurttaşların kendilerini kamusal alanda toplumsal pratikler aracılığıyla var edebildiği durumlarda ortaya çıkar (Arendt (2016), aktaran: Kanatlı, 2017: 107). Bu doğrultuda kamusal alan merkeze alan klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışında bireysel özgürlükler yurttaş özgürlüğüne içkin kılınmaktadır. Dolayısıyla modern dönem özgürlük anlayışından farklı olarak klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışı bireysel özgürlükleri özel alana indirgemez, aksine bireyin ancak yurttaş olabildiği ve kamusal meselelere dâhil olabildiği ölçüde özgür olabileceğini iddia eder.³

Klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışının ilk açılımı olan 'kamusallığın' yanında ikinci bir özelliği de öz-yönetim anlayışıdır. Klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışında öz-yönetim ilkesinin önemine değinen Bican Şahin cumhuriyetçi eşitlik bağlamında öz-yönetimin önemini "vatandaşlar yasaya eşit saygı göstereceklerdir, çünkü bu yasayı kendileri eşit olarak yaratmışlardır" (Şahin, 2008: 37) şeklinde açıklar. Benzer şekilde William Blackstone da; klasik cumhuriyetçiler için özgürlüğün öz-yönetim ilkesi gereğince ortak yasalara riayet etmesi sonucunda ortaya çıkan bir eylem olduğunu "yurttaşlar tarafından oluşturulan yasaların olmadığı yerde özgürlüğün hiçbir veçhesi olamaz" sözüyle dile getirir (Blackstone, 1979: 122). Klasik cumhuriyetçi geleneğin modern dönem özgürlük savunucuları arasında gösterilebilecek olan Rousseau'ya göre de özgürlük tek tek iradelerin toplamından daha fazlası olan genel iradeye eşit yurttaşlar olarak itaat etmeyle sağlanabilecek bir özelliktir. Rousseau, öz yönetim ve özgürlük ilişkisinin önemini açığa çıkarmak için kişinin genel iradede somutlaşan yasalara uymasını yurttaşın özgürlüğe zorlanması gerektiği şeklinde özetler (Rousseau, 1999: 58).

Üçüncü özellik olarak; klasik cumhuriyetçi anlayışta özgürlüğün herhangi bir keyfi tahakküm olmadığı koşullarda ortaya çıkabilecek bir durum olduğu söylenebilir. Yurttaşların hem kamusal meselelere hem de yasa yapım sürecine katılım süreçlerinde herhangi bir keyfi tahakküme maruz kalmamaları cumhuriyetçi özgürlük anlayışında bireyin özgürlüğünü icra edebilmesi için zorunlu bir koşuldur (Pettit, 1989: 57). Keyfi tahakkümden muaf olma hali olarak tanımlanabilecek cumhuriyetçi

²Aristoteles Zoon Politikon kavramı ile insanı siyasi bir hayvan olarak tanımlar. Bu kavramı; Eski Yunan site devletlerinde 'insan ancak kamusal meselelere katıldığı ölçüde kendisini diğer canlılardan ayırabilir' anlayışının Aristoteles'teki yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Detaylı bilgi için bkz. Aristotle. (1997). *The Politics*. (Çev) Peter L. Phillips Simpson, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

³Antik Yunan Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Anlayışı ve Modern Özgürlük Anlayışı arasındaki detaylı farklar için bkz. Constant, Benjamin. (1997). *The Liberty of Ancients Compared with that of Moderns*, London: Palgrave Publication.

özgürlük anlayışı (*freedom as non-domination*) bir anlamda genel iradenin yansıması olan yasaları uygulayacak olan devletin meşru müdahalesini özgürlüğe bir tehdit olarak değerlendirmez. Bu bağlamda, Frank Lovett “Cumhuriyetçi özgürlük savunucularına göre yasalar ve devletin yasal müdahaleleri özgürlüğü kısıtlayan özellikler taşımadığı gibi keyfi tahakküm olmadıkça devletin yasal çerçevesi içerisindeki her bir müdahalesi özgürlüğe müdahale değil aksine kamusal özgürlüğün yaşanması için elzem olduğunu” belirtir. (Lovett, 2018: 3).

Klasik cumhuriyetçi düşünce ile modern cumhuriyetçi düşünceyi ‘Philip Pettit’in Cumhuriyetçilik Anlayışına Eleştiri’ adlı makalesinde karşılaştıran Charles Larmore keyfi tahakkümün neler olabileceği yönünde yürüttüğü tartışmasında “cumhuriyetçilik ve liberalizmin birbirine anayasacılık ve hukuk devleti savunusu üzerinden eklenildiğini ve cumhuriyetçiliğin zorunlu olarak liberalizme dönüşmek zorunda kaldığını” iddia eder (Larmore, 2001: 236). Cumhuriyetçi özgürlük ve liberal özgürlük arasında bireysel özgürlükleri toplumsal özgürlüklere önceleyen modern negatif özgürlük anlayışının ister istemez cumhuriyetçi özgürlük anlayışını kapsayacağını iddia eden Larmore’ın ileri sürdüğü tezi eleştiren Cumhuriyetçi düşünür Philip Pettit’e göre ise cumhuriyetçi özgürlük (*freedom as non-domination*) liberal ‘Negatif Özgürlük (*freedom to*)’⁴ anlayışından tamamen farklıdır. Çünkü liberal negatif özgürlük hiçbir şekilde bireye özgürlüğünü gerçekleştirme adına herhangi bir devlet müdahaleciliğini onaylamazken cumhuriyetçi özgürlük anlayışı yasal çerçevedeki devlet müdahaleciliğini çoğu zaman yurttaş özgürlüğü için gerekli görür (Pettit, 1989: 72). Daha da önemlisi, klasik cumhuriyetçi gelenekte yurttaş özgürlüğünün somut dünyada bir anlamının olabilmesi için devletin ekonomi alanındaki- ‘gelirin adil dağıtımı ile ilişkilendirilse de’⁵- müdahalesi, herhangi bir tahakküm veya kısıtlama altında kalmadan yurttaşların özgürlüğü için elzem olarak değerlendirilir (Lovett, 2018: 9). Bu bağlamda, klasik cumhuriyetçi anlayışta özgürlük ve eşitlik arasındaki formülasyonun nasıl kurulduğunu araştıran Barry Holden’e göre; yurttaşların eşit özneler olarak siyasal eşitliği/siyasal katılımı gerçekleştirebilmeleri için yurttaşların ekonomik imkânlarla da sahip olması gerektiğini “her bireyin kendi hayat planlarını özgürce takip edebileceği adil bir çerçeve sunmayı hedefleyen liberal fırsat eşitliği kavramından farklı olarak, cumhuriyetçi eşitlik en azından kaynakların kabaca eşit dağılımını hedeflemektedir”(Holden, 2007: 17) sözleriyle dile getirir. Yurttaş özgürlüğünü bireysel temel ihtiyaçlar üzerinden analiz eden Jean-Fabien Spitz’e göre “bazı yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı bir toplumda cumhuriyetçi özgürlük ideali gerçekleşemez (Spitz, 1993: 342). Benzer şekilde, Richard Dagger da “hukuk önünde eşitliğin, ancak zenginlik ve mülkiyet bazı kimselerin hukuku kendi çıkarlarına eğmesini engelleyecek bir şekilde dağıtıldığı zaman mümkün olacaktır” ifade eder (Dagger, 2004: 169). Keyfi tahakkümün olmadığı bir duruma indirgenen klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışının somut dünyada biçimsel özgürlükler alanından kurtulabilmesi için ekonomik imkânlarla yapılan vurgular yerli yerindedir denebilir. Yurttaşın refah durumu ile özgürlüğünü gerçekleştirme ihtimali arasındaki ilişkiye değinen Rousseau’nun bu bağlamda “zenginlikler söz konusu

⁴Bireyi yönetsel olarak araştırma nesnesi bağlamına yerleştiren Isaiah Berlin, modern dönem özgürlük anlayışını Negatif Özgürlük ve Pozitif Özgürlük başlığı altında iki kategoriye ayırarak ele almaktadır. Bu bağlamda, Berlin negatif özgürlüğün kişi kendisini gerçekleştirmek için eylemlerinde dışarıdan herhangi bir engelle karşılaşmadığı durumlarda gerçekleşeceğini iddia ederek devletin birey yaşamına herhangi bir müdahalesini negatif özgürlüğün gerçekleşmesi önündeki en büyük engellerden biri olarak tanımlar. Pozitif özgürlük ise, Berlin’e göre, kişinin kendini gerçekleştirmesi için bir dizi dışsal faktörün varlığını koşullandırma girişimidir ki; Berlin, devletin bu yöndeki herhangi bir müdahalesinin özgürlüğün önünde bir engel teşkil edeceği öngörüsünden hareketle pozitif özgürlüğü olumsuz bir özgürlük durumu olarak betimler. Detaylı bilgi için bkz. Berlin, I. (1969). “Two Concepts of Liberty”, In *Four Essays on Liberty*, Oxford: Oxford University Press, 118-172

⁵Bu çerçevede, cumhuriyetçi düşüncede toplumda zenginlerin fakirler üzerindeki kurabilecekleri tahakkümü engellemek üzere, toplumsal zenginlik sosyal adalet temelinde “sınırlı” bir yeniden dağıtıma tabi tutulabilir. Pettit’e göre, devlet eliyle yapılacak yeniden dağıtım sınırlı olmalıdır; çünkü cumhuriyetçi düşünce geleneğinde sadece bireylerin başka bireyler üzerinde kurabileceği tahakkümden değil, fakat aynı zamanda devletin kurabileceği tahakkümden de korkulur. Bu nedenle devletin eline bireylere “keyfi müdahale”de bulunma kapasitesi verilmemelidir” (Şahin, 2008). Detaylı tartışma için bkz.Şahin, Bican (2008). “Özgürlük Ekseninde Liberalizm ve Cumhuriyetçiliğin İlişkisi” içinde Nafiz TOK (Ed.) Antik Bir Düşünce Geleneği Üzerine Çağdaş Yorumlar: Cumhuriyetçilik, Ankara: Orion Yayınları, 2008.

Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Bağlamında Niccolo Machiavelli'yi Yeniden Düşünmek

olduğunda hiç bir vatandaş bir başka vatandaşı satın alabilecek kadar zengin ve hiçbir vatandaş da kendisini satmak zorunda kalacak kadar fakir olmayacaktır” (Rousseau, 1999: 127) sözü, cumhuriyetçi özgürlüğün en önemli özelliklerinden birinin keyfi tahakkümün yurttaşın refah durumuna içkin kılındığını ansitan einstendir.

Son olarak klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışında kamusal ortak çıkarların bireysel çıkarlardan daha öncelikli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, “ortak iyiyi düşünmeden hareket eden ve dolayısıyla bir anlamda erdemsiz davranacak olan yurttaşların varlığı her zaman cumhuriyetçi özgürlük idealine tehdit oluşturur” (Lovett, 2018: 4) iddiası cumhuriyetçiler arasında yaygın görmüş bir kabuldür. Klasik cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışında birey, yurttaş olduğu ölçüde özgürlüğünü yaşayabilir argümanı dolaylı olarak sivil erdem kavramını yurttaşla ilişkilendirerek kişisel çıkarı yerine ortak çıkarı benimseyen yurttaş ideal erdemli birey olarak değerlendirilir. Her ne kadar Don Herzog bu durumu tersten okuyarak bireysel çıkarını ortak çıkara veya kamusal çıkara tercih etmesi durumunu “kişinin ortak çıkar için kendisini feda etmek zorunda kalacağı bir tutsaklığa yol açacağını” (Herzog, 1986: 481) iddia etse de; Lovett’e göre cumhuriyetçi özgürlüğü liberal özgürlükten ayıran en önemli parametrenin bireyin erdem üzerinden yurttaşlık kimliğine sahip olması ve kendi çıkarı yerine ortak çıkarı/ortak iyiyi düşünmesi olduğunu açıkça ifade eder (Lovett, 2018: 4). Çünkü klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışı, ancak ve ancak bencil bireyin erdemli yurttaşa dönüşebildiği toplumsal formasyonlarda kendisine varlık bulabilir (Lovett, 2018: 5).

Yukarıda kabaca ana hatları verilen argümanları özetlediğimizde klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışının dört temel özelliği olduğu söylenebilir: Kamusalılık, öz-yönetim, keyfi tahakkümün olmaması ve bireyin yurttaş olarak erdem üzerinden ortak iyiyeye içkin kılınması. Şimdi bu dört özellik üzerinden Machiavelli’nin özgürlük anlayışını analiz etmeye çalışacağız.

Her şeyden evvel; Machiavelli’de özgürlük kavramının kullanımı eserlerin her ikisinde de (*Prens ve Söylevler*) çoğunlukla “fiziksel tutsaklığa ve keyfi müdahaleye maruz kalmama anlamında” kullanılmaktadır (Colish, 1971: 324). Buradaki özgürlüğü fiziksel tutsaklığa ve keyfi müdahaleye maruz kalmama anlamında ele aldığımızda, Şahin’in de belirttiği üzere, Machiavelli’de özgürlük anlayışı politik ve bireysel formlar olmak üzere iki özellik taşır (Şahin, 2008:33). Bu bağlamda “politik özgürlük, bir yönüyle, bir ülkenin başka bir ülkenin boyunduruğu altında olmaması, bir başka ifadeyle bağımsız olmasıdır. Bir diğer yönüyle, politik özgürlük ülke içinde istikrarın sağlanması, kaos ve keyfi uygulamanın bulunmamasına işaret etmektedir” (Şahin, 2008: 34). Diğer taraftan, yurttaş özgürlüğü, sadece özgür bir şekilde kendi kendini yönetip yasaya itaat eden yurttaş için değil aynı zamanda yasaların sürdürülebilir olup olmadığını veya değişmesi gerekip gerekmediğini de inceleyen sorumlu yurttaşlar içindir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 159). Machiavelli’nin düşüncesinde özgürlüğü keyfi müdahalelerden ve fiziksel tutsaklıktan arındırılmış bir alana konumlandırmasının birinci yansıması Machiavelli’nin “özgürlüğün tirandan muaf olma ile ortaya çıkabilecek bir durumdur” (Machiavelli (2009), aktaran; Colish, 1971: 334) sözünde açığa çıkmaktadır. Daha da önemlisi Machiavelli, “Prens yönetiminde olan insanlar basitçe nasıl özgürce yaşayacaklarını bilmemektedir (*Vivereliberononsanno*)” sözüyle tek bir kişinin yönetiminin öyle ya da böyle despotik ve tiranlığa meyilli olacağını ifade eder (Colish, 1971: 334). Özgürlüğü, prens veya monarşinin olmadığı durumlarda ortaya çıkacak bir durum olarak betimleyen Machiavelli, *Söylevler* adlı kitabında Genoa şehir devletinin özgürlük ve tiranlığını bir potada eritmelerini açık bir şekilde yadırgamaktadır (Machiavelli, 2009: 37). Dolayısıyla Machiavelli açısından özgürlüğün konumlandırıldığı ilk nokta, keyfi tahakküme yol açma ihtimali yüksek olan monarşi yönetimi ile yurttaş özgürlüğünün uyumsuz olacağı fikriyle kesişmektedir.

Machiavelli de özgürlük kavramının içeriğini açıklayacak unsurlardan biri de Machiavelli’nin kişinin özgür olabilmesi için özgürlüğü icra edebilecek derece ekonomik imkânlarla sahip olunması gerektiğinin altını çizmesidir. Bu bağlamda, Floransa’da soylu bir kesimin Floransa iktidarına olan borçlarından kurtulmak için Yunan Dükünü desteklemesi olayını özgürlükler açısından irrite edici bulan Machiavelli’ye göre “yurttaş özgürlüğü ancak ekonomik imkânlar dâhilinde icra edilebilecek bir

özelliğe sahiptir".⁶ Çünkü Machiavelli'ye göre fiziksel tutsaklığın aşılması tek başına yeterli bir koşul olamayacağı için yurttaşın erdemli bir hayat sürerek kendi hayat planlarını özgürce gerçekleştirebilmesi için ekonomik imkânlarla da sahip olması gerekir (Machiavelli, 2009: 41).

Özgürlüğün Machiavelli'deki izdüşümünü yansıtacak bir diğer özelliğe göre de; Machiavelli'nin geliştirmiş olduğu Virtu ve Fortuna kavramlarına içkin olan özgür iradenin toplumsal pratikler alanındaki yansımada kendisine vücut bulur. Kişinin Virtu sahibi olması demekaynı zamanda o kişide bilgelik, cesaret, özenetim, dürüstlük, cömertlik ve kurnazlık gibi yeteneklerin olacağı anlamına gelmektedir (Heater (2007), aktaran; Öztürk, 2013: 187). Kişi Virtu sayesinde insani şeylerin kayganlığını ya da belirsizliğini ifade eden Fortuna'yı kendi lehine değiştirmeye çalışır (Öztürk, 2013: 187). Dolayısıyla Virtu ile Fortuna arasındaki diyalektik ilişki insanın özgürce eyleyebilme durumunda açığa çıkarır ki; Machiavelli bu durumu "talih davranışlarımızın yarısını düzenler, diğer yarısı ise bize aittir" (Machiavelli, 1998: 218) sözüyle özetler. Burada üzerinde durulması gereken kavram hem kurucu lider imgesi olarak Prens hem de yurttaşların özgürlüğe dair temel özelliğini belirleyecek olan "özgür irade" (*Free Will*) kavramıdır. Machiavelli'deki özgür irade kavramı Giuseppe Prezzolini'nin de belirttiği üzere sadece zihinsel bir uğraş anlamına tekabül etmemektedir (Prezzolini, 1967: 54). Dolayısıyla, Machiavelli özgür irade kavramını 'Senacavari bir özgürlük bağlamında'⁷ ruhsal, dinsel tekerrür anlamlarına gelecek şekilde ele almamaktadır. Aksine; Machiavelli'ye göre özgür irade, Colish'in de belirttiği üzere, "insana bütünsel bir açıdan yaklaşan, ruhsal ve bedensel eyleme geçme hareketliliği olarak Virtunun Fortunaya galebe çalabilmesi anlamında insanda açığa çıkan" bir durumdur (Colish, 1971: 11). Burada dikkat edilmesi gereken nokta hem prens hem de erdemli yurttaşlar için özgür iradenin metafiziksel ve etik bağlamda değil de toplumsal pratikler bağlamında açığa çıkması gerektiği hususudur. Dolayısıyla Machiavelli, Virtu'ya ve toplumsal pratiklere endekslenen özgür irade kavramını, aynı zamanda politik öznelerin kamusal meselelere özgürce katılabilmesi anlamında Fortuna'ya eklenen reel politika alanıyla ilişkilendirmiş olur. Özneler bu durumda Virtu sayesinde hem öz-yönetime hem de kamusal alana erdemli özgür yurttaşlar olarak katılmış olacaklardır.

Son olarak Machiavelli'nin, birey-toplum-devlet ilişkisini insanın doğasına dair yapmış olduğu tanım üzerinden geliştirmesi Machiavelli'nin özgürlük anlayışının bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Machiavelli insanın doğasına dair görüşlerini "insanlar hakkında genel olarak nankör, hırslı, maymun iştahlı ve ikiyüzlü oldukları ve tehlikeden uzak dururken kazançlarının peşinden koştukları söylenebilir" (Machiavelli, 1998: 66) şeklinde açıklamaktadır. İnsanın bu şekilde nankör, bencil ve erdemsiz bireyler olarak tanımlanması Machiavelli'nin özgür yurttaşları yaratma adına tekrardan Virtu kavramına yönelmesine yol açar. Machiavelli, insana dair bu olumsuz tablonun ancak ideal cumhuriyet yönetiminde aşılabileceğini iddia eder (Machiavelli, 2009: 39-40). Bu doğrultuda Machiavelli, egoist bireylerin cumhuriyetin erdemli yurttaşı olmalarından dolayı ideal bir cumhuriyette bireysel çıkarları yerine kamu yararını veya ortak çıkarı düşünerek hareket edeceklerinin özellikle altını çizer (Machiavelli, 2009.: 74). Daha da önemlisi; Machiavelli'ye göre yurttaşlar özgür olabilmek için böyle davranmak zorundadırlar. Bu durumu Colish şu şekilde özetler: "Machiavelli'nin düşüncesinde kamu yararı doğrultusunda yönetilmeyen, halkın yasa yapım sürecine ve yönetime katılmadığı bir toplulukta cumhuriyetçi özgürlük ideali gerçekleştirilemez" (Colish, 1971: 341).

Klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışının temel özellikleri ile Machiavelli'nin özgürlüğe dair genel düşünceleriyle birlikte ele alındığında; Machiavelli'yi teorik olarak cumhuriyetçi özgürlük anlayışının savunucusu olarak değerlendirmek son derece mümkündür. Klasik cumhuriyetçi özgürlük anlayışının temel özellikleri olan 'kamusallık', 'öz-yönetim', 'keyfi tahakkümün olmaması' ve 'bireyin

⁶Ayrıntılı tartışma için bkz. Colish, Marcia, L. (1971) *Journal of the History of the Ideas*, Vol. 32, No. 3, s. 325.

⁷Lucius Annaeus Seneca, Özgür İrade durumunun insanın fiziksel olarak tahakküm altında olabileceği durumlarda bile gerçekleşebileceğini iddia eder. Dolayısıyla, Seneca'ya göre köle olan bir insan bile içsel özgürlüğe sahip olabilecektir ki kölelik bile bir insanın gerçek anlamda ruhunun özgürlüğünü engelleyemeyecektir. Detaylı bilgi için bkz. Lucius Annaeus, Seneca. (2017) *Bilgenin Sarsılmazlığı*, (Çev), Elif Burcu Özkan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

yurttaş olarak erdem üzerinden ortak iyiye içkin kılınması' gibi unsurların Machiavelli tarafından da savunulduğu görülmektedir. Fakat asıl mesele; Machiavelli'nin cumhuriyetçi özgürlük idealini gerçekleştirmek için özellikle Prens ve Söylevler adlı kitaplarında öne sürdüğü argümanların Machiavelli'nin beklentisi doğrultusunda uyumlu olduğu mu yoksa birbiriyle çeliştiği mi sorusuna cevap bulabilmektir. Makalenin bir sonraki bölümünde bu sorun tartışmaya açılacaktır.

3. Özgürlük Bağlamında Tiran-Yurttaş Paradoksu ve Tiranın Devamlılığı Sorunu

Machiavelli'nin siyasal düşüncesinde Prens'in kurucu lider rolünde araçsal bir değere sahip olduğunu ve dolayısıyla gerçekleştirmek istediği idealin cumhuriyetçi bir sistemde yurttaş özgürlüğü olduğu yönünde literatürde bir hayli argüman geliştirilmiştir⁸. Fakat Machiavelli'nin bu idealini gerçekleştirmesi yönünde öne sürdüğü argümanların dört önemli paradoksa yol açtığı ve bu paradoksların da tiran-yurttaş özgürlüğü diyalektiğinde tiranın devamlılığı sorununa evirildiği söylenebilir.

Tiran-yurttaş özgürlüğü diyalektiğinde açığa çıkan paradokslardan birincisi Machiavelli'nin insan doğasına dair yapmış olduğu tasvirden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Machiavelli Prens adlı kitabında kurucu lider rolünde olacak olan prence, kitlelerin erdemsiz, açgözlü, dar görüşlü ve kendilerini yönetmekten aciz olduğu yönünde öğütler vererek despotun halkı bir arada tutabilmek için gerektiğinde halka yalan söyleyebileceğini ve hileye başvurabileceğini söyler (Machiavelli, 1998:51). Hatta Machiavelli'ye göre klasik ahlaki bağların açgözlü ve nankör insanları bir araya getiremeyeceği için Prens rahatlıkla halkına yalanlar da söyleyebilecektir (Machiavelli (1998), aktaran; Şahin, 2008: 37). Gisela Bock ve Quentin Skinner'in deyiimiyle Machiavelli'nin Prensi kurucu iktidar aşamasında ülkenin siyasi birliğini sağlamak adına hem ikiyüzlü davranmak zorundadır hem de iktidarını sürdürmek için halkı aldatmak zorundadır (Bock ve Skinner, 1971: 68). Bir anlamda kurucu iktidar rolünde olan prensin istikrarlı bir devlet kurabilmesi için geleneksel ahlaki öğretilerden arınarak yeni bir başlangıç yapması gerekir. Bir başka deyişle, Prens yeni bir başlangıç yapmanın tek yolu olarak yeni bir yasa ve halkı o yasaya itaat etmeye zorlayacak yeni ve güçlü bir lider olmalıdır (McCormick, aktaran Öztürk, 2013: 192). Prense dair Machiavelli'nin sıraladığı bu özellikler kurucu lider rolünde olan Prens'in oluşturacağı yasaların ve kurumların nasıl erdemli yurttaşlar yetiştireceği sorusunu akla getirmektedir. Bu durumda iki ihtimal açığa çıkmaktadır ki her iki durumda da Machiavelli'nin beklentisi doğrultusunda bir sonuca ulaşamayacağı gerçeği yatmaktadır. Bu ihtimalleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

i-) Prens, halkını çok iyi tanıdığı için (halk, nankör, açgözlü, erdemsiz vs) siyasal birliği inşa ederken yalana ve hileye başvurarak halkını aldatacaktır.

ii-) Virtu kavramı sayesinde Prens erdemli davranarak halkına gerçekleri açıklayacak ve halkın erdemli yurttaşlar olabilmesi için yasalar ve kurumların dışında 'toplumsal normlara da başvurarak' halkı bir arada tutmaya çalışacaktır.

Birinci ihtimali ele aldığımızda; kurucu iktidar rolünde olan Prens halktan açıkça gerçeği görmemelerini istemekte ve aynı zamanda yalan üzerine inşa edilmiş bir devlette yalan ve hileyle donatılmış bir erdemi dayatacaktır ki bu durum Machiavelli'nin ideal özgür yurttaş yaratma düşüncesine uygun düşmeyecektir. Çünkü bir önceki bölümde de tartışıldığı gibi egoist insanı erdemli yurttaş kılabilecek en önemli unsur bireyin Virtu sayesinde gerçeğe uygun erdemli vatandaş olarak yapılacak yasalara katılması ve özgürlüğünü kamusal alanda bu şekilde erdemli yurttaş olarak icra edebilmesidir. Yine benzer mantıkla Prens Virtu sayesinde devletin ve halkın bekasını korumak için toplumsal normları ve kurumları yalan üzerine inşa etmek zorunda kalmışsa o zaman Virtu kavramının yurttaştaki yansıması

⁸Bu yöndeki tartışmalar için Bkz. Bock Gisela, Skinner, Quentin. (1971). *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Bağlamında Niccolo Machiavelli'yi Yeniden Düşünmek

ile prensteki yansıması tamamen birbirine zıt konumda olacak ve özgürlük açısından her iki durumda da erdemsizlik erdeme için kılınmaz zorunda olacaktır.

İkinci ihtimali değerlendirdiğimizde ise; Prens halkına geleneksel ahlaki öğretilerin reel dünya ile uyuşmadığını ve dolayısıyla bugüne kadar insanları bir arada tutan geleneksel toplumsal normların yalandan ibaret olduğunu açıklayarak insanları bir arada tutacak yeni yasalar, kurumlar ve normlar yaratma yoluna gidecektir. Bu aşamada Lovett'in de belirttiği üzere Prens oluşturacağı kurumlar ve yasalar tek başına sivil erdemi inşa etmede yetersiz kalacağı için toplumsal normlara başvurmak zorunda kalınacaktır (Lovett, 2018: 12). Bir anlamda bu durum kurucu liderin ülkenin birliğini bir kez sağladıktan sonra cumhuriyetçi bir düzene geçiş aşamasında Heater'ın da belirttiği üzere yurttaşlık eylemiyle donatılmış insanlara ihtiyaç duyulmasını önceler ki bu da erdemli yurttaşların elde edilmesi sürecinde Machiavelli'de Sivil Din kavramının devreye girmesine yol açacaktır (Heater (2007), aktaran Öztürk, 2013: 187). Fakat burada Machiavelli dinin araçsal yönü üzerinden birey-toplum ilişkisini inşa etmeye çalıştığı için Sivil Din kavramının erdemli yurttaşlar yetiştirip yetiştiremeyeceği yine birinci ihtimalde olduğu gibi Virtu kavramı üzerinden ele alınmayı gerektirir. Bu bağlamda, Şahin, Machiavelli'nin sivil din kavramına için Tanrı görüşünü şu şekilde açıklar: "Tanrı korkusu insanları ortak iyiye sevk etme ve halkı bir arada tutma nitelikleri bakımından son derece işlevseldir. Bu nedenle Machiavelli'nin Prensi dindar olmasa da dindar görünmeye çalışmalıdır" (Şahin, 2008: 72). Bu durumda ikinci ihtimaldeki Virtu kavramına için olan erdemli Prens veya erdemli Yurttaş ikilemi tekrardan bu kez sivil din üzerinden açığa çıkmaktadır.

Bir diğer paradoks ise Machiavelli'nin özgürlük bağlamında erdemli yurttaşı ortak çıkar veya kamusal çıkar doğrultusunda davranmasını istemesi durumunda açığa çıkmaktadır. Machiavelli'nin yaşadığı dönemde İtalya'nın toplumsal ve ekonomik bağlamını incelediğimizde İtalya'nın feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş aşamasında olduğunu söyleyebiliriz. Yaşlı, Machiavelli'nin yaşadığı dönemdeki İtalya'nın durumunu aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

"Machiavelli'nin yaşadığı dönemde İtalya ekonomik ve kültürel açıdan son derece ileri, fakat siyasi ve askeri açısından geri bir görünümdeydi. Mali kapitalizm, İtalyan şehir devletlerinde gelişmeye başlamış ve bu kentlerde bankacılık, sigortacılık gibi faaliyetler büyük yaygınlık kazanmıştır. Kapitalist üretim biçimine uygun bir şekilde kurulmuş tekstil atölyelerinin faaliyet gösterdiği Kuzey İtalya'da ise doğmakta olan proletaryanın ilk ayaklanmaları gerçekleşmektedir. Buna mukabil, siyasi açıdan tam bir parçalanmışlık söz konusudur ve İtalya beş büyük kent devleti (Floransa, Milano, Napoli, Roma ve Venedik) arasındaki iktidar mücadelelerine sahne olmaktadır" (Yaşlı, 2016: 2).

Machiavelli'nin insanı egoist, nankör ve sırf kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler olarak tasvir etmesinin en önemli nedenlerinden biri Ellen Meiksins Wood'un da belirttiği üzere kapitalist üretim ilişkilerinin insan üzerindeki etkileri olduğu söylenebilir (Wood, 2005: 197). Machiavelli'nin yaşadığı dönemde İtalya'da sınıfsal bir yapının olması ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin meşru sayılmasından kaynaklı sınıfsal eşitsizlikler Machiavelli'nin en azından ortak iyi kavramını öne sürmesine yol açmıştır (Wood, 2005: 197.). Fakat Machiavelli, Ronald Terchek'in de belirttiği üzere, özgürlüğün yaşanmasında üretim araçlarına sahip olmayan kitlelerin tutsaklığına yol açan özel mülkiyeti sadece doğal bir şey olarak görmemekte aynı zamanda onu lağvetmek yerine olası olumsuz etkilerini sınırlamaya çaba harcamaktadır (Terchek, 1997: 45). Machiavelli'nin Yurttaş Özgürlüğünü ekonomik imkânlarla için kıldığını yukarıda görmüştük. Dolayısıyla, Machiavelli kurucu lider konumunda olacak Prensten ekonomik eşitsizliklerin yol açacağı olumsuzlukları hafifletme adına yasalar yapmasını ve sonrasında da yurttaşların da bu yönde yasalara itaat etmelerini özgürlük olarak kodladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, hem Prens hem de yurttaşlar ortak iyi veya kamu çıkarı adına hareket etmek zorundadırlar. Öte taraftan kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmaya başladığı ve sınıfsal çatışmaların keskinleştiği bir dönemde tamamen birbirinden farklı ve zıt çıkarlara sahip

sınıfların ortak iyi ekseninde uzlaştırılmaya çalışılması Prens ile kitleler arasında bir gerilime yol açmaktadır. Prens üretim araçlarından yoksun fakat bireysel ihtiyaçlardan kaynaklı -ev vb.- mülk sahibi yurttaşların veya tamamen yoksul olan kitlelerin çıkarlarını ortak iyiye indirgemede ya yeniden yalana başvurmak zorunda kalacaktır ya da kitlelerin tutsaklığını meşrulaştırmak için siyasal birliği sağlama uğruna sınıfsal çıkar çatışmalarını despotik bir özellik göstererek yasalar, kurumlar ve toplumsal normlar aracılığıyla baskı altında tutmak zorunda kalacaktır.

Son olarak; Machiavelli'nin temel amacı olan İtalyan birliğini sağlama aşamasında tiran-yurttaş özgürlüğü bağlamında sürekli tirana ihtiyaç duymak zorunda kaldığı gerçeğinde yatan paradokstan bahsedilebilir. Machiavelli, Öztürk'ün de belirttiği üzere, “çok açık bir şekilde bozulmayı durduracak bir yasa, lider ya da bir rejimin olmadığını düşünür. Demekki yozlaşma uzun erimde kaçınılmazdır” (Machiavelli, 2009: 93). Benzer şekilde, Machiavelli insanların tutkuları aynı olduğu için tarihin sürekli bu bozulma ekseninde kendini tekrar edeceğini iddia eder (Machiavelli, 2009.: 148). Yozlaşmanın özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biri olduğunun altını çizen Machiavelli halkın erdemli dahi olsa her an yozlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını ve geçici bir süreliğine bu yozlaşmanın önlenmesi için tiranın tekrardan başa geçebileceğini ifade eder (Machiavelli, 2009: 154). Öte taraftan Machiavelli, Maurizio Viroli'nin de belirttiği üzere, reel politik alanda yurttaşlar arasında uyuşmanın değil de çatışmanın hâkim olduğunu iddia ederek önemli olanın ideal bir düzende bu çatışmayı sonlandırmak değil; aksine çatışmayı yozlaşmaya mahal vermeyecek şekilde mümkün olduğunca uzun süreye yaymaktır (Viroli, 1993: 155). Burada üzerinde durulması gereken nokta; İtalyan birliğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi durumunun yurttaş özgürlüğünden daha önemli olup olmadığı sorudur. Bu soruya Machiavelli'nin temel amacı olan İtalyan birliğini sağlamak argümanını hatırlayarak cevap vermek mümkündür. Hatırlanacağı üzere, Machiavelli için yurttaş özgürlüğü ülke birliğinden geçmekteydi. Dolayısıyla, reel politik alanda her an yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya olan ve ortak iyi ekseninde bir araya gelemeyen potansiyel yurttaşların özgürlük-ülke güvenliği diyalektiğinde Machiavelli'nin yurttaş-toplum-devlet formülasyonunda güvenliği sağlayacak ve yozlaşmayı geciktirecek bir tirana sürekli ihtiyaç duyacağını söylemek pekâlâ mümkün gözükmektedir. O halde, İtalyan birliğini sağlama kaygısı düzleminde Machiavelli'nin yurttaşların erdemli dahi olsalar yozlaşacağını ve bu yozlaşmanın ancak geçici bir despotun tekrardan iktidara gelerek önenebileceğini öne sürdüğü ve dolayısıyla İtalya'nın toplumsal ve ekonomik koşulları ile Machiavelli'nin halka dair yakıştırmaları hesaba katıldığında sürekli bir tirana ihtiyaç duyulacağı söylenebilir.

4. Sonuç

Batı siyaset felsefesi geleneğinde Machiavelli'nin politik kuramı tarihten günümüze kadar geniş anlamda sosyal bilimlerde dar anlamda ise siyaset biliminde birçok alanı etkileyebilmiştir. Machiavelli'nin yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal bağlamı hesaba katıldığında, günümüze değin süren bu etkinin temel nedeni onun yapıtlarının zengin bir çerçevede ele alınmış olmasıdır. Düşünürün tiranlık ve zorbalık savunucusu mu olduğu yoksa özgürlük savunucusu mu olduğu yönündeki tartışmalar aynı zamanda farklı entelektüel çevrelerin Machiavelli'nin çalışmalarını farklı perspektiften ele aldığını göstermektedir. Literatürde yoğun tartışmalara neden olan Machiavelli'nin özgürlüğe dair geliştirmiş olduğu argümanları analiz ederek Machiavelli'nin teorik olarak klasik cumhuriyetçi özgürlük savunucusu olduğu bu makalede etraflıca tartışıldı. Daha da önemlisi, Machiavelli'deki cumhuriyetçi özgürlük idealinin gerçekleşebilmesinin önündeki engellerin bir takım Machiavellist paradokslardan türediği de yine bu makalede tartışmaya açıldı. Benzer şekilde makalede Machiavelli'nin tiranlık-yurttaş özgürlüğü gerilimini aşmadığı ve her defasında yurttaş özgürlüğü karşısında tirana ihtiyaç duymak zorunda kalacağı yönünde bir hipotez test edilmeye çalışıldı. Bu bağlamda, özellikle, tiran-yurttaş özgürlüğü paradoksları olarak makalede dile getirilen argümanlar bizlere açıkça şunu gösterdi: Machiavelli'nin kurucu lider imgesi olarak tasarladığı araçsal Prens, ister istemez yurttaş özgürlüğünü güvence altına alacak, sınıfsal çıkarları klasik ortak çıkar kavramının dışına taşıyabilecek ve toplumu

bir arada tutacak yasaların ve kurumların en azından uzunca bir süre devamını sağlayacak bir düzene ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Fakat Makyavelli'nin siyasi düşüncesinin yol açtığı bu türden çelişkiler, tiran-yurttaş özgürlüğü diyalektiğinde Machiavelli'yi yeniden düşünmemize yol açmaktadır.

Kaynakça

- Arendt, H. (2016). *İnsanlık Durumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristotle. (1997). "The Politics", With Introduction, analysis, and notes, (Çev. Peter L. Philips) *Simpson as The Politics of Aristotle*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- Blackstone, W. (1979). *Commentaries on the Laws of England*, Chicago, University of Chicago Press.
- Bock G. ve Skinner, Q. (1971). *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Colish, Marcia, L. (1971). The Idea of Liberty in Machiavelli, *Journal of the History of the Ideas*, 32 (3): 323-350.
- Constant, B. (1997). *The Liberty of Ancients Compared with that of Moderns*, London, Palgrave Publication.
- Dagger, R. (2004). *Communitarianism and Republicanism*, (Ed. G. F. Gaus ve C. Kukathas), *Handbook of Political Theory*: 167-179, London, Sage Publications.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, (Çev. M. Delikara Üst), Ankara: İmge Yayınları
- Hegel, G.W. F. (1975). *Lectures on the Philosophy of World History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Herzog, D.(1986). Some Questions for Republicans, *Political Theory*, 14 (2): 473–93.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, (Çev. Hüseyin Bal), Ankara, Liberte.
- Kanatlı, M. (2017). The Concept of Freedom in Hannah Arendt's Political Thought, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (2): 101-112.
- Larmore, C.(2001). A Critique of Philip Pettit's Republicanism, *Philosophical Issues* 11 (2): 229–43.
- Lovet, F. (2018). Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2018). Republicanism, (Erişim Tarihi 29. 04. 2020): <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/republicanism/>
- Machiavelli, N. (1998). *Prince*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Machiavelli, N. (2009). *Söylevler*, (Çev: Alev Tolga), İstanbul, Say Yayınları.
- Oldfield, A. (1990). *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*, London, Routledge Press.
- Öztürk, A. (2013). Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68 (2): 181-204.
- Pettit, P.(1989). "The Freedom of the City: A Republican Ideal," (Ed. Alan Hamlin ve Philip Pettit), *The Good Polity*, Oxford, Blackwell Publishers.
- Prezzolini, G. (1967). *Machiavelli*, New York, Michigan University Press.
- Rousseau, J.J. (1999). *Discourse on Political Economy And The Social Contract*, (Ed. ve Çev. Betts, Christopher), Oxford, Oxford University Press.
- Sandel, M. (1996). *Democracy's Discontent America in a Search of a Public Philosophy*, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Spitz, Jean, F. (1993). The Concept of Liberty and A Theory of Justice and Its Republican Version, *Ratio Juris*, 7 (3): 331–47.
- Şahin, B. (2008). "Özgürlük Ekseninde Liberalizm ve Cumhuriyetçiliğin İlişkisi" içinde Nafiz TOK (Ed.) *Antik Bir Düşünce Geleneği Üzerine Çağdaş Yorumlar: Cumhuriyetçilik*, Ankara, Orion Yayınları.
- Tannenbaum, D., D. Schultz. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. Fatih Demirci, Ankara: Adres Yayınları
- Terchek, Ronald, J. (1997). *Republican Paradoxes and Liberal Anxieties*, Lanham, Rowman and Littlefield.
- Vatter, Miguel. E. (2000). *Between Form and Event: Machiavelli's Theory of Political Freedom*, New York: Springer Press.
- Viroli, M. (1993). "Machiavelli and Republican Idea of Politics", (Ed. Skinner Quentin), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge, Cambridge University Press.

Mehmet Kanatlı

Vol: 3 Issue: 4

Fall 2020

Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Bağlamında Niccolo Machiavelli'yi Yeniden Düşünmek

- Yaşlı F. (2020). Bilim ve Gelecek Dergisi. (2016) Machiavelli'yi Yeniden Okumak, (Erişim Tarihi: 07. 05. 2020): <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2016/03/01/machiavelliyi-yeniden-okumak/>
- Wood, E. M. (2005). *Property and Freedom*, Cambridge, MIT Press.

MARKA İMAJİ: GÖBEKLİTEPE İLE STONEHENGE ARKEOLOJİ ALANLARININ MARKA İMAJİ AÇISINDAN BETİMSSEL ANALİZİ

Nevin KARABIYIK YERDEN¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 01.09.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 10.10.2020

Özet

Rekabetin hızlı gelişimi birçok ekonomik alanı etkilediği gibi yeni ekonomik alanların oluşmasını da sağlamaktadır. İşletmeler arasındaki rekabet günümüz dünyasında kişiler, bölgeler, destinasyonlar hatta kültür mirasları gibi insanlık tarihini etkileyen diğer alanlarda da görülmektedir. Özellikle buldukları bölgeye ve ülkelerine yüksek katma değer sağlayan kültür miraslarının stratejik önemi tartışılmaz noktadadır. Bu durum ise her kültür mirasının bir marka olarak değerlendirilmesi ve imajlarının yönetilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple kültür miraslarının marka imajı kritik bir önem taşımaktadır. Bu gerekçeler ile yapılan çalışma, marka imajını ve boyutlarını açıklarken, Unesco tarafından kültür mirası olarak ilan edilen Göbeklitepe ve Stonehenge arkeolojik alanlarının marka imajı açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Her iki kültür mirasının marka imajları, insanlık tarihi için olduğu kadar buldukları ülkelere sosyal ve ekonomik katkı sağlamaları açısından da önemlidir. Araştırmanın sonucunda kültür mirası imaj algılamasının hedef kitleleri açısından önemli olduğu, Stonehenge'in imaj çalışmasının daha eski ve özerk bir yapıya bağlı olarak devam ettiği, bu sebep ile Göbeklitepe karşısında daha güçlü konumda olduğu ortaya çıkmakla beraber, Göbeklitepe arkeolojik alanının yeni fırsatlar sunduğu, yeni keşiflere olanak tanıdığı, bunun ise hedef kitlesi açısından cazibe potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka imajı, Göbeklitepe, Stonehenge, Kültür Mirası

BRAND IMAGE: DESCRIPTIVE ANALYSIS OF GOBEKLİTEPE AND STONEHENGE ARCHEOLOGY SITE IN TERMS OF BRAND IMAGE

Abstract

The rapid development of competition not only affects many economic areas, but also creates new economic areas. In today's world, competition between businesses is also seen in other areas that affect human history, such as individuals, regions, destinations, and even cultural heritage. The strategic importance of cultural heritages, which provide high added value to their region and countries, is undeniable. This situation makes it necessary to evaluate each cultural heritage as a brand and to manage their images. For this reason, the brand image of cultural heritage is of critical importance. While explaining the brand image and its dimensions, the study conducted for these reasons aims to examine Gobeklitepe and Stonehenge archaeological sites, which are declared as cultural heritage by Unesco, in terms of brand image. Descriptive analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The brand images of both cultural heritages are important for the history of humanity as well as for their social and economic contribution to the countries where they are located. As a result of the research, it was revealed that the perception of cultural heritage image is important for the target audiences, Stonehenge's image work continues depending on an older and autonomous structure, therefore it is in a stronger position against Gobeklitepe, but the Gobeklitepe archaeological site offers new opportunities, the possibilities, this shows that the potential of attraction for the target audience is high.

Keywords: Brand, Brand Image, Gobeklitepe, Stonehenge, Culture Heritage

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, nkarabiyik@marmara.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1114-2672>

1. Giriş

Günümüz rekabet koşullarının hızla artması, işletmelerin farklılaşmalarını, hatta çeşitli değerler yaratmalarını gerektirmektedir. Markalaşma, işletmeye ve tüketiciye değer yaratmak için önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat marka değeri, markanın doğru ve istenilen bir biçimde algılanması ile mümkün olmaktadır.

Markanın, tüketicilerin zihinlerindeki algılama biçimi olan marka imajı, başarılı olmak isteyen tüm kurum, kuruluş ve ülkelerin üzerinde çalışmaları gereken önemli bir konudur. Marka imajı, pazarlama açısından değerlendirildiğinde doğrudan işletmelerin imajları ile ilgili olsa da birçok alanda kullanılabilir. Özellikle ülkelerin uluslararası alanlarda elde edebilecekleri rekabet gücü bunlardan biri olarak görülmektedir. Bu rekabet gücüne hizmet eden önemli yapılardan biri de kültür mirasları olarak ortaya çıkmaktadır.

İnsanlık tarihinin başlangıç noktası olarak yeni keşfedilen Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile uzun süredir bilinirliği söz konusu olan Stonehenge yurtdışı gelen turist pazarında markalaşma ve pazarlama açısından önemli iki yapı olarak görülmektedir. Dolayısı ile buldukları bölgelere ve ülkelere sağlayacakları sosyal ve ekonomik getiri oldukça önemlidir. Tercih edilebilirlikleri ise hedef kitlelerinin her iki kültür mirasını algılamaları ile ilgilidir. Bu gerekçeler, her iki yapının marka imajı açısından incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

2. İmaj Kavramı

İmaj, günümüzde çok fazla kullanılan ve farklı araştırmacılar tarafından pek çok defa tanımlanmış bir kavramdır. İmaj ilk kez, bilimsel olarak 1922-1981 yılları arasında yaşamış olan sosyolog Erving Goffman tarafından ortaya koyulmuştur.

Goffman, sosyal yaşamı bir tiyatro sahnesi olarak ifade etmiştir. İnsanlar hem oyuncu hem seyirci oldukları dünyada varlıklarını sürdürmektedir. Goffman'ın bakış açısı ile sahne, dünyayı temsil etmektedir. Oyuncular rollerini yapmaktadırlar. Başka bir deyişle oyuncular, diğer insanların onlar ile nasıl ilişki kuracağını, verdikleri etki ile yönetmeye çalışmaktadır. Buna göre sosyal yaşam; sahnedeki yaşam ve sahne arkasındaki yaşam olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanlar, sahne arkasında daha güvende ve savunmasızlardır. Oysaki insanlar, sahnede daha belirgindir ve diğerlerinin görüşü ön plandadır (Dereli-Baykasoğlu, 2007:314). 1960'lı ve 1970'li yılların en etkili mikro sosyoloğu olan Goffman sosyoloji alanına dramaturjik bakış açısını getirmiş olup, sosyal yaşamı tiyatro metaforu ile açıklamaktadır. O, insanların, rollerini oynama biçimini ve farklı ortamlarda karşılıklı üzerindeki izlenimi analiz etmekte ve yorumlamaktadır. Pozitivist paradigmanın oluşturduğu geleneksel metodolojinin neredeyse tüm kurallarını değiştirmektedir. Goffman'ın bu çalışmaları, imaj kavramının temelini oluşturmaktadır.

Bununla birlikte pazarlama alanında imaj kavramını ise ilk kez 1955 yılında Sidney Levy kullanmış olup, imajı; *“bir olay ya da durumun bizim inancımızda ve anlayışımızda ifadesini bulması ya da duyularla alınan bir uyarıcı söz konusu olmaksızın, bilinçte beliren nesne ve olaylardır”* şeklinde tanımlamaktadır (Demir, 2006: 17-18) .

İmaj, çağrışımların, duyguların, tutumların ve izlenimlerin algılanma biçimleri olup, zihinde oluşturduğu olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler sonucunda oluşmaktadır. Bir başka deyiş ile akla gelen özet-resim ya da sembolik anlamların tümü şeklinde ifade edilebilir.

Pazarlama açısından imaj, tüketicilerin bir kurum, kuruluş, marka ya da ürün hakkında algılamaları olarak açıklanabilir. Tüketicinin algıladığı imaj, bilinçaltındaki beklentilerini elemeyen geçiren bir unsurdur (Örer, 2006: 4). İmaj, özellikle rekabet ortamında tüketicinin satın alma kararını

etkilemektedir. Bu durum ise marka tercihinin ve marka sadakatinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yamaç & Zengin, 2015: 57).

İmaj kavramı, olumlu ve olumsuz bakış açılarına göre farklı değerlendirilmektedir. Konuya olumlu yaklaşanlar, imajı başarılı olmanın kritik bir noktası olarak değerlendirirken, olumsuz olarak yaklaşanlar ise imajı, sahte, gerçekçilikten uzak, yapay özellikler ve davranış kalıplarının bir sonucu olarak açıklamaktadırlar (Örer, 2006: 4).

İmaj kavramı bakış açılarına göre çeşitlendirilebilmektedir.

2.1.İmaj Çeşitleri

İmajı çok farklı kategorilerde sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada imaj Peltekoğlu'nun sınıflandırılmasına göre şu şekilde aktarılmaktadır. (Balta Peltekoğlu, 2007: 569-570):

- **Şemsiye İmajı:** Üst imaj olarak geliştirilmiş olan, kurum ya da kuruluşun tüm marka ve alt kuruluşların üzerinde hissedilen, tüm faaliyet alanlarını etkileyen genel imajdır. Her kurum ya da kuruluş için ayrı imaj çalışması yerine, genel imajdan tüm kurum ve kuruluşlar etkilenir.
- **Kurum İmajı:** Kurumun dışa yansıyan görüntüsü olarak, kamuoyu ile olan ilişkilerde kurumun nasıl algılandığının ortaya koyulmasını sağlayan imaj türüdür.
- **Ürün İmajı:** Özellikle pazara yeni giren malların, tanıtımında etkilidir.
- **Marka İmajı:** En yaygın imaj türüdür. Olgunluğa ulaşmış bir pazarda, ürün ya da hizmetin diğerlerinden farklılaşması ve ön plana çıkmasına yardımcı olması açısından oluşturulan imaj türüdür. Bu imaj türü, ürünlerin kurumdan bağımsız ve kendilerine ait olan imajlarıdır. Marka imajı, kurum imajından bağımsız olarak geliştirileceğinden kurum doğrudan etkilenmemekte ve risk azaltılmış olmaktadır.
- **Kurumun Kendi Algıladığı İmaj:** Kurumun kendini görme biçimi ve değerlendirme şekli olarak ifade edilmektedir.
- **Yabancı İmaj:** Diğer kişilerin zihinlerindeki görüş ve izlenimdir.
- **Mevcut İmaj:** Bugünkü görüntüdür. Mevcut imajın anlaşılabilmesi için, imajın sabit değil, değişken bir yapıda olduğu ve algının pozitif ya da negatif olarak değişkenlik göstereceği bilinerek bilimsel analizler yapılmalıdır.
- **İstenen İmaj:** Hedeflenen imaj olarak da ifade edilebilir. Araştırmalar sonrasında oluşan imaj türüdür.
- **Transfer İmaj:** Kurumların, bilinen bir üründeki olumlu imajının, aynı markanın başka bir ürün kategorisine yansıtması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki marka imajı çeşitlerine bakıldığında farklı türde imajlar görülmekle birlikte hepsi de markanın algılanması ile ilgilidir. Marka algısı ise, marka imajının bir sonucudur.

2.2.Marka İmajı

Marka imajı, bir kişi veya bir grup insanın bir marka hakkında akılcı olduğu kadar duygusal değerlendirmeleridir. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde markanın kişiye çağrıştırdığı duygu ve düşüncelerin bütünü olduğu görülmektedir. (Balta Peltekoğlu, 2007: 583).

Aynı zamanda Keller (1993), marka imajını, tüketici bilincinde marka ile ilgili duygu ve düşüncelere dayalı algı olarak tanımlamaktadır (Keller, 1993,3). Marka imajı; markanın özelliklerini, markaya karşı tutumlarını, yararları konusundaki inanç ve çağrışımlarını da içermektedir (Kwon-Lennon: 2009).

Aaker ve Myers'a (1975) göre imaj, uzun vadeli satışları ve karlılığı artıran önemli bir kavramdır Pazarlamada imaj kavramının ilk kullanıldığı alanlar halkla ilişkiler ve reklam olmakla birlikte, Aaker

ve Myers (1975) imajın bu alanlarla sınırlı olmadığını belirterek, “Biz kimiz? Ne olmak istiyoruz? Ne iş yapıyoruz Rakiplerimiz nasıl olacak? ” sorularına verilen cevapları kapsadığını ileri sürmektedir(Aaker ve Myers, 1975: 138).

Kotler (2005)’e göre ise marka imajının biçimi değişmektedir. Mantıktan öte duygulara kaymaktadır. Artık, “Volvo en güvenli arabadır” ya da “Tide, diğer bütün deterjanlardan daha iyi temizler” gibi yararlar yerine duygulara hitap eden imajların oluşturulması gerekmektedir. Kotler’e göre, günümüzde daha çok işletme kafa yerine, kalbi harekete geçiren imajlar geliştirmektedir. (Kotler, 2005: 56–57).

Gruing’e göre pazarlama teorisyenlerinin ve pratisyenlerinin üzerinde anlaşabildiği net bir marka imajı tanımı olmasa da yapılan farklı tanımların içinde bulunan ve marka imajının olmazsa olmazı olan birtakım kavramlar vardır. Bu kavramları şu şekilde sıralamak mümkündür: (Balmer-Greyser, 2003: 210): Marka imajı, tutumlar, inançlar, bilişsel unsurlar, algılamalar ve bunların ölçümüdür.

Bir başka tanıma göre ise marka imajı, marka kişiliğinin tüketicilere çağrıştırdığı ve hatırlattığı anlamlar olarak görülmektedir. (Aaker ve Myers, 1975: 139). Örneğin Levi’s markasına bakıldığında pazarda rahat ve modern bir marka imajı yarattığı görülmektedir. Bu imaj, markanın kişiliği ile yakından ilgili olmaktadır (Keller, 2003:7)

Kısaca marka imajı, tüketicinin, marka hakkında sahip olduğu inançlar bütünü olarak tanımlanabilir. Marka imajı hem tüketici, hem de işletme açısından stratejik öneme sahiptir. Marka imajı, tüketicinin, bir markayla ilgili çeşitli kaynaklardan edindiği izlenimler sonucunda oluşmaktadır. (Ese, 2006:119).

2.3.Marka İmajının Gelişimi ve Öğeleri

Marka imajı kavramının gelişimine geçilmeden önce imaj kavramının gelişimine bakıldığında imaj kavramının, Goffman’ın yaşamı tiyatroya benzetmesiyle başlamış olduğu görülmektedir.

İmaj kavramının pazarlama literatüründe ilk kez kullanılması ise 1955 yılında Sidney Levy’nin Harward Business Review’da yayınlanan “The Product and The Brand” adlı makalesiyle gerçekleşmiştir (Gardner &Levy, 1955: 35). Levy imajı, ürünün imajı olarak nitelemekte ve ürünün imajının, markayı hatırlatan her şey olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte imajı, önemli bir sembol olarak nitelemekte ve imajın, markayı belirli ya da nispeten belirsiz, çeşitli/karmaşık ya da basit, yoğun ya da sade olarak hatırlatabileceğini belirtmektedir.(Gardner &Levy, 1955: 35). Yine tüketicinin tutum, duygu ve davranışlarını etkilediğine dikkat çekmekle birlikte, Levy, bu çalışmasında “Ne tür marka simgelerinin oluşturulması gerekir?” sorusuna imaj kavramı ile cevap aramaktadır.

1960’lı ve 1970’li yıllarda marka imajının özellikle reklam alanında kullanıldığı görülmektedir. Markanın mesajı özellikle reklam ile iletildiğinden imaj stratejilerinin hepsi, reklam üzerine odaklanmaktadır. Burada en önemli problem, marka imajının algılanması olarak görülmekte ve buna yönelik imaj çalışmaları yapılmaktadır. Bu dönemde yine imaj, psikolojik ya da sosyal simgeler ile örtüştürülmektedir. Geçmişte Marlboro sigaralarının tanıtımlarında kovboy imajı seçilmesinin sebebi de bu şekilde açıklanmaktadır (Aaker-Myers, 1975: 145-146).

1980’lere ve 1990’ların başına bakıldığında ise imajın, yoğun olarak halkla ilişkilerin konusu haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde imaj sosyal psikologların çalışma alanı olmuş, pazarlama ve halkla ilişkiler de sosyal psikolojiyi ilgilendiren alanlardan biri olması sebebiyle imaj, halkla ilişkilerde uzun yıllar ve günümüzde de kullanılan önemli bir unsur haline gelmiştir (Balmer- Greyser, 2003: 213-219).

Nevin Karabıyık Yerden
Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı
Açısından Betimsel Analizi

Geçmişte yapılan pazarlama araştırmaları, tüketici markası ve ürün tercihleri, marka imajı değerlendirmesine göre belirlendiğinden, marka imajını, bir tüketicinin markaya yönelik algılarını ve duygularını önemli bir kavram olarak belirlemiştir. Ayrıca, olumlu bir marka imajı, marka değerini arttırırken, marka sadakatini de sağlamaktadır. Bu nedenle, olumlu bir marka imajı oluşturmak, birçok işletme için başarılı bir marka yönetiminde birinci öncelik olmaya devam etmektedir (Cho vd., 2015).

Günümüzde imaj, marka kavramı ile birlikte anılan, markanın kişiliği ile paralellik oluşturan hedef kitle ve diğer ilgi gruplarının algılama biçimi olarak tanımlanmaktadır. Marka değişmeyen bir kavram olarak varlığını sürdürmekte olup, tüm kurum için imaj, yönetilen değerli bir pazarlama unsuru haline gelmiştir. Marka; ekonomilerin, ürünlerin, teknolojinin değişiminden etkilense de verdiği mesaj ve imaj anlamında uzun süreli olarak değişmemeyi ilke edinmektedir. (Vaid, 2003:14-15).

Marka imajı öğeleri, farklı yazarlara göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Yıldız(2002), marka imajı öğelerini aşağıdaki şekilde sınıflandırmaktadır (Yıldız, 2002:24-25) :

Görsel Öğeler

Görsel öğeler, doğrudan görme duyusuna yönelik öğelerdir. Berger'e göre "*Görme, konuşmadan önce gelmiştir. Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp öğrenir. Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız, nesnelere görüşümüzü etkiler*" (Berger, 1999, s.7-8). Görsel uyarılar, marka stratejisinin kritik bir parçasıdır. Araştırmalar, marka imajının görsel tasarımı ile işletmenin finansal performansı arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir (Henderson, 2003:298). Özellikle modern süreçte insanın dünyayı algılama biçimi, öncelikle göz sayesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle görme duyusu, imajların zihinde oluşma sürecinde oldukça etkili olmaktadır (Yıldız, 2002: 24).

Duygusal ve Bilişsel Öğeler

İmaj kavramının duygusal ve bilişsel öğeleri, somut olarak görülemez de varlığı alıcı tarafından bilinen, kabul edilen ve hissedilen soyut öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Duygusal öğeler; daha çok karizma, güven, tavır gibi olguları ifade etmektedir. Duygusal öğeler, kaynak ve alıcı arasında kendiliğinden oluşmaktadır (Yıldız, 2002: 29). Bu öğeler, gerçekte var olan bir obje ya da subje ile insan zihninde oluşan imaj arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu ise, , kişinin tüm geçmişi, deneyimleri, bilgileri, kişiliği, dünya görüşü gibi birçok farklı unsurdan etkilenmektedir.

Peltekoğlu'na göre ise marka imajı; nesnel öğeler ve öznel öğeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Balta Peltekoğlu, 2007:584):

Nesnel Öğeler

Ürünün türü, kurumun pazardaki konumu, teknoloji ile olan ilişkisi, coğrafi konumu, yerleşim, satış noktası, dağıtım kanalı, fiyatlandırma yapısı, satış sonrası hizmetler vb. unsurların tümü nesnel öğelerin kapsamındadır.

Öznel Öğeler

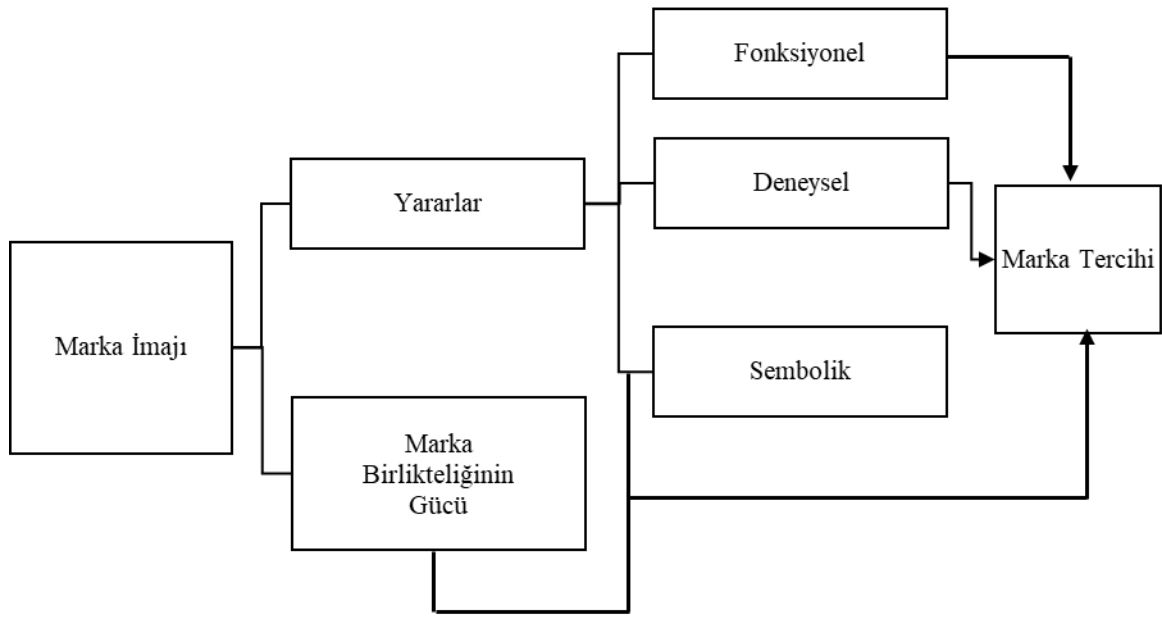
Bir kişilikte bulunabilecek tüm kavramlardır. Fiziksel özellikler, zihinsel özellikler, kişilik, yaşam tarzı vb. özelliklerdir.

2.4.Marka İmajının Boyutları

Marka imajı ile ilgili literatürde çok farklı çalışma ve tanım bulunmaktadır. Keller (1993)'e göre marka imajı, "*bir markanın tüketici hafızasında var olan marka öğelerinin yansıttığı algı*" dır (Keller, 1993:3). Diğer bir deyişle, marka imajı, işletmenin çabalarından etkilenen tüketici odaklı bir kavramdır (Correia Loureiro, vd., 2013: 251). Marka imajı, bir tüketicinin markayı kullanması ile ortaya çıkabileceği gibi, markayı hiç deneyimlememiş bir tüketicinin de zihninde markaya yönelik bir imaj

oluşabilmektedir (Bird vd., 1970, 307, Aktaran:Bengül, 2019: 258). Marka imajını etkileyen faktörlere bakıldığında tüketicilerin deneyimi, kişisel özellikleri, toplum ve markaya yönelik ticari unsurlar olduğu görülmektedir (Doyle, 2003, Bengül, 2019: 258). Marka imajı, müşterilerin markaya yönelik tutumlarını şekillendirdiği ve müşteri davranışını etkilediği için (Romaniuk ve Nenycz-Thiel, 2013) bir kuruluşun tanıtım faaliyetinin kalbi olarak değerlendirilmektedir (Bendapudi ve diğerleri, 1996, Kim vd, 2020: 293). Kapferer (1997)'ye göre marka imajı, tüketicilerin, markanın fiziksel özelliklerinden ve yararlarından söz etmesi ile ilgilidir (Kapferer,1997). Ancak Salciuviene vd.(2007)'ye göre bu tanımın en büyük eksikliği, markanın, fonksiyonel yararlarına odaklanması olarak belirtilmektedir. Oysaki aynı yazarlara göre, marka imajının duygusal boyutları da söz konusudur. Marka imajı fiziksel ve duygusal boyutlarıyla ele alınması gereken bir kavramdır. Marka imajının yararları ile marka tercihleri arasında da bir ilişki söz konusudur (Salciuviene, Lee,Yu, 2007).

Şekil 1 : Marka İmajının, Marka Tercihine Etkisi

Kaynak : Salciuviene, Laura- Lee, Kelvin – Yu, Chung-Chih, “The Impact Of Brand Image Dimensions On Brand Preference”, Economics And Management: 2007. 12

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere marka imajı, yarar ve marka çağrışımının gücü oranında; fonksiyonel, deneyimsel ve sembolik yararlar sağlamaktadır. Bu ise, marka tercihinin etkilemektedir.

Fonksiyonel Yararlar: Markanın kullanımından oluşan yararlar. Markanın ve markaya bağlı ürünün temel işlevi ne ise bunun sağladığı yarar olarak açıklanabilir.

Deneyimsel Yararlar: Ürünü veya hizmeti kullanmanın nasıl hissettirdiği ile ilişkili olup, teşvik ve çeşitlilik olarak tanımlanmaktadır (Park, 1986). Schmitt (1999), tüketimin bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır (Schmitt, 1999, 56-57). . Dolayısı ile marka imajının oluşturulabilmesi, tüketicilere marka deneyiminin olumlu olarak yaşattırılabilmesine bağlı olmaktadır. Özellikle hizmet gibi soyut ürünlerde tüketicilerin yaşadıkları marka deneyimi, marka imajının deneyimsel yarar boyutunu oluşturmaktadır.

Sembolik Yarar: Park vd.(1986)'ne göre sembolik yararlar, "markaların kendi sembolik veya dahili olarak üretilen ihtiyaç ve isteklerini karşılayıp karşılamadığına ilişkin müşteri algıları olarak tanımlanmaktadır. Lassar vd.(1995) “*imaj, markanın sosyal bir onayıdır ve dolayısıyla tüketicinin ait olduğu sosyal grup tarafından onaylanmak üzere markayla kurduğu sembolik ilişkileri temsil eder*”

Nevin Karabıyık Yerden
Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı
Açısından Betimsel Analizi

sonucunu ortaya koymaktadır (Lassar, 1995, 12) . Bununla birlikte sembolik ilişkilendirme, tüketicinin benlik kavramı ile büyük ölçüde bağlantılı olduğu için marka kişiliğini temsil etmektedir (Aaker, 1996).

Aaker (1996)’a göre marka imajının boyutları ise markanın nitelikleri, markanın yararları ve markanın kişiliğidir (Aaker, 1996).

2.4.1. Markanın Nitelikleri

Markanın nitelikleri, markanın somut olarak algılanan biçimi olarak açıklanabilir. Markanın nitelikleri, markanın ve ürünün ne olduğu, içeriği, önerilebilme durumu gibi özelliklerinin tümünü kapsamaktadır. Nitelikler ürünle ilgili olabileceği gibi sadece marka ile ilgili de olabilir. Marka imajının oluşturulmasında özellikle ürünün ve markanın nitelikleri ön plana çıkmaktadır. Markanın ve ürünün nitelikleri, markanın yararlarına hizmet edeceğinden marka imajı açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin bir markanın ya da ürünün rengi, tadı, sesi, gibi unsurlar markanın niteliklerini oluşturmakta ve marka imajının oluşumunu etkilemektedir. (Karpat Aktuğlu, 2004:27).

2.4.2. Markanın Yararları

Markanın yararları, markanın tüketicisi için yapabilecekleri olarak açıklanabilir. “*Marka tüketici için ne yapar? Tüketicinin hangi ihtiyacını ve isteğini karşılar?*” gibi sorulara cevap aramaktadır. Örneğin lüks markalar, tüketicinin saygınlık ve statü ihtiyacını karşılarlarken, yalın üretim stratejisi ile pazarda var olan markalar fonksiyonel yarar sağlayarak temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Salciuviene (2007)’ye göre marka, tüketicie, fonksiyonel yarar, deneyimsel yarar ve sembolik yarar olmak üzere üç farklı yarar sağlamaktadır: (Salciuviene, Lee,Yu, 2007). Tüketici hangi tür yararı bekliyorsa, o tür yararın ön plana çıkartılarak imajın yapılandırılması gerekmektedir.

2.4.3. Markanın Kişiliği

Marka kişiliği, markanın özünü çevreler ve tüketicilere marka hakkında birtakım fikirler verir. “*Marka kimdir?*” sorusunun cevabıdır. (Karpat Aktuğlu, 2004, 27). Marka kişiliği bir başka tanıma göre ise “*bir marka ile ilişkilendirilen insan özellikleri /sıfatları grubu*” şeklinde tanımlanmaktadır (Aksoy-Özsomer,2007, 2). Marka kişiliği markayı, sektöründeki diğer markalardan farklılaştırmaktadır (Halliday 1996, 3-4). Tüketicilerin marka tercihini ve satın alma kararını en çok etkileyen unsurlardan biridir (Biel 1993,67). Markanın farklı kültürlerde aynı olarak algılanmasını sağlayan bir bütündür (Plummer 1985, 27) Tüketicinin bir markayı kullanarak kendi kişiliğini (Belk 1988), idealindeki kişiliği (Malhotra 1988, 2) ya da kişiliğindeki bazı boyutları (Kleine vd. 1993) ifade etmesini sağlamaktadır. Hayali karakterler, kişiselleştirme ya da insanbiçimcilik gibi pek çok yöntem ile marka kişiliği, insan kişiliğine benzetilebilir.

Jennifer Aaker, markaların kişiliğini ve farklı boyutlarını ölçen bir model geliştirmiştir. Buna göre markalar aşağıdaki beş kişilik eğiliminde olabilirler (Aaker, 1997, 352):

1. Samimi; Mütevazı, dürüst, neşeli, sağlıklı ve sağlam olarak algılanırlar.
2. Heyecanlı; Canlı, yaratıcı, üretken, modern olarak algılanır.
3. Uzman; Güvenilir, zeki ve başarılı olarak algılanır.
4. Sofistike; Üst sınıf, çekici, zarif olarak algılanır.
5. Sert; Dayanıklı, güçlü, dışadönük olarak algılanır.

Türkiye için yapılan araştırmada ise yetkinlik, heyecanlılık, geleneksellik ve androjenlik olmak üzere dört kişilik boyutu ortaya çıkmıştır (Aksoy-Özsomer,2007, 13).

2.4.4. Marka Çağrışımları

Bu çalışmada marka imajının boyutları incelenirken, her ne kadar, Aaker'ın yaklaşımı baz alınsa da marka imajına etkisi sebebiyle marka çağrışımları kavramının açıklanmasında yarar bulunmaktadır. Marka çağrışımları, hedef kitlede olumlu duygular yaratacak her türlü çalışmadır. Markanın rengi, kokusu, logosu, sloganı vb. marka çağrışımlarını açıklamaktadır. Marka çağrışımları, diğer marka imajı boyutları gibi imaj stratejilerine hizmet etse de marka imaj stratejilerinin belirlenmesinden önce durum değerlendirilmesinin yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için kullanılacak en hızlı ve güvenilir teknik ise SWOT analizi olarak görülmektedir.

3. SWOT Analizi

SWOT analizi Learned ve ark. (1969) tarafından karar vermeyi iyileştirmek için bilgi miktarını azaltarak karmaşık stratejik durumları ele almak amacı ile anahtar bir araç olarak kullanılmaktadır (Learned vd., 1969, 2).. Bununla birlikte SWOT analizinin ilk çıkış noktasının 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin Fortune 500 işletmeleri projesini yöneten Stanford Üniversitesi Profesörlerinden Prof. Dr. Albert Humphrey tarafından ortaya atıldığı ileri sürülmektedir. Haberberg (2000) ise, SWOT analizinin 1960'larda Harvard akademisyenleri tarafından kullanılan bir kavram olduğunu belirtmektedir (Helms & Nixon,2010: 216). Literatürdeki bu bilgiler SWOT analizinin 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve işletmenin stratejik durumunu gösteren bir analiz tekniği olduğunu göstermektedir. SWOT analizi, bir organizasyonun iç ve dış çevresinin değerlendirilmesine olanak sağlayan bir analiz tekniğidir (Karaca, 2012: 91, Ed. Torlak & Altunışık). SWOT analizi, birçok uygulayıcı, pazarlama araştırmacısı, pazarlama yöneticisi vb. tarafından kullanılmaktadır. Sadeliği ve akılda kalıcı kısaltması sebebi ile SWOT analizi, iş dünyasında ve akademik dünyada kullanımı devam eden bir tekniktir (Helms & Nixon,2010: 216). SWOT analizi, organizasyona mevcut durum ve gelecekteki durumu öngörebilmesi için olanak sağlayan bir analiz tekniğidir (Karaca, 2012: 91, Ed. Torlak & Altunışık). SWOT Analizi; kurumların ve kuruluşların mevcut durumlarının dış faktörler (tehditler ve fırsatlar) ve iç faktörler (zayıf ve güçlü yönler) kapsamında analiz edilmesiyle ilgilidir (Yumuk ve İnan, 2005). SWOT analizi; bir kurum, kuruluş, işletme, destinasyon, müze, kültür mirası, kişi gibi birçok kişi ya da organizasyonun zayıf ve güçlü yönlerini belirleyerek, dış çevreden gelebilecek tehdit ve fırsatları ortaya koymaya çalışan stratejik bir teknik olarak açıklanabilir (Dülğaroğlu vd., 2019: 402). SWOT analizi değerlendirme matrisi aşağıda görülmektedir.

Tablo 1 : SWOT Analizi Değerlendirme Matrisi

	Fırsatlar	Tehditler
Zayıf Yönler	Fırsatlardan yararlanılarak hangi zayıf yönler yok edilebilir?	Tehlikelere karşı, zayıf yönler ile ilgili neler yapılabilir?
Güçlü Yönler	Fırsatlardan yararlanmak için hangi güçlü yönler kullanılabilir?	Yaklaşan tehditlerden hangi güçlü yönler yardımı ile kaçınılabilir?

Kaynak: Yusuf Karaca, Ed.Torlak, Ö., & Altunışık, R. (2012). Pazarlama Stratejileri, Yönetmel Bir Yaklaşım. 2. Baskı.

SWOT analizi, işletmeler, kar amacı gütmeyen kurumlar, kişiler, yerler, kültürel miraslar vb. birçok organizasyon için kullanılmaktadır. Kısacası rekabet ortamının oluşu her noktada kullanılabilen temel bir analizdir. Küreselleşme ve bölgesel entegrasyon koşulları, bölgeler arasındaki rekabetin yoğunlaştığı ve bunun yerel yönetimleri ve ülkeleri şehirlerin markalaşmasına ve marka imajı çalışmalarına yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmesi gerekliliğine yönlendirmektedir (Bielikova & Gretska, 2017: 155). Bu durum ise birçok alanda olduğu gibi kültürel miras alanlarının da durum analizi yapmalarına ve stratejik yönetim ve tanıtım çalışmaları geliştirerek kendi markalarını doğru bir biçimde

yönetmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bir şehrin ya da bölgenin pazarlanabilmesi ve tanıtımı, o bölgenin imajı ve markalaşması ile ilgilidir (Kavaratzis,2004, 58). İmaj ve markalaşma çalışması için ise SWOT analizi önemli bir anahtar rol üstlenmektedir.

4. Marka İmaj Stratejileri

Marka imaj stratejileri tüketicinin zihninde farkındalık oluşturarak, markanın, diğer markalara göre konumunu belirleyecek marka izlenimi yaratmayı amaçlamaktadır. Roth (1992)'un ayrımına göre marka imajı stratejileri; derinlik marka imajı stratejisi ve genişlik marka imajı stratejisi olarak ikiye ayrılmaktadır. (Roth, 1992: 26)

- **Derinlik Marka İmajı Stratejisi:** Bu strateji, tek ihtiyaca yönelik bir marka imajı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu sebeple tek ihtiyacın derinlemesine giderilmesi ön planda tutulmaktadır. Marka, tek ihtiyaca ya da tek unsura göre konumlandırılır ve tüm pazarlama karması bu, ihtiyaç ya da unsur üzerine odaklanır.
- **Genişletme Marka İmajı Stratejisi:** Bu strateji ise çoklu ihtiyaçlara ya da unsurlara yönelik bir marka imajı oluşturur. Derinlemesine bir ihtiyaçla ilgilenmek yerine imajın sınırları genişletilmeye çalışılır. Bu sebeple çoklu marka imajı stratejisi olarak da adlandırılabilir.

Markalar rekabet durumlarına göre derinlemesine ya da genişlemesine marka imajı stratejisini kullanabilirler. Bu stratejiler özellikle genel ekonomik sistemlerden ve kültür yapısından etkilenmektedir (Roth, 1992: 26). Bu çalışmada marka imajı analizi, Göbeklitepe ve Stonehenge arkeolojik alanları için gerçekleştirilmektedir.

5. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın metodolojisi; araştırmanın amacı, kısıtları, yöntem ve tekniği, bulguları ve analizi bölümlerinden oluşmaktadır.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada marka imajı ve Göbeklitepe ile Stonehenge arkeoloji alanlarının marka imajı açısından betimsel analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu çalışma marka imajı ile marka imajı boyutları olan marka yararları, marka kişiliği ve SWOT analizi konularını kapsamaktadır. Markanın nitelikleri, marka imajının boyutları altında sıralanmakla birlikte, görsel alt teması altında marka niteliklerine yönelik görsellerin mevcut olması ve her iki kültür mirasının niteliklerinin analizi, arkeoloji biliminin kapsamında yer alması gerekçesi ile analiz dışı bırakılmıştır. Bunun dışında marka yararları temasının alt temaları olan fonksiyonel, deneyimsel ve sembolik yararları ek olarak tüketicilerin marka tercihinde etkili olması gerekçesi ile duygusal ve ekonomik yarar alt temaları da eklenmiştir.

5.2. Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırma nitel bir araştırma olup, her iki kültür mirası olan Göbeklitepe ve Stonehenge'e ait verilere ve kaynaklara erişim olanağı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile kaynaklara ve verilere erişim imkânı, bu araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma, sadece Göbelitepe ve Stonehenge üzerinde gerçekleştirilmiş olup, diğer kültür mirasları kapsam dışı bırakılmıştır.

5.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu araştırma keşifsel bir araştırmadır. Keşifsel araştırma, bir problemi ya da problemin boyutlarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak, genellikle daha önceden araştırılmamış konuların var olması durumunda, hipotezleri doğrulamaktan çok, hipotez oluşturma amacı ile yapılan araştırma türüdür. Keşifsel araştırmalar, araştırma alanını daraltarak problem ile ilgili bilgi düzeyi ile ilgilenmektedir (Gegez, 2005). Araştırmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz,

verileri özgün formuna bağlı kalınarak, doğrudan alıntılar ile tanımsal bir yaklaşım halinde sunulmasıdır (Wolcott, 1994). Betimsel analizde veriler, daha önceden belirlenen genel çerçeve ve bu çerçeveye bağlı temalar altında özetlenir ve yorumlanır (Altunışık, 2010). Bu çalışmanın çerçevesi, **kültür mirasları marka imajı olup**, temalar ise **marka kimliği genel, marka çağrışımları, marka faydası, SWOT analizi** olarak belirlenmiştir. Bu temalar, marka imajını oluşturan boyutlar olarak ele alınmış ve rekabet açısından önemli görülmesi sebebi ile seçilmiştir.

5.4. Araştırma Bulguları ve Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen genel çerçeve ve bu çerçeveye uyumlu olarak hazırlanan temalar ile alt temalar aşağıdaki tabloda görülmektedir. Araştırmanın çerçevesi, kültür miraslarının marka imajı olup, temalar; marka kimliği genel, marka çağrışımları, marka yararı, SWOT analizidir.

Tablo 2 : Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı Açısından Betimsel Analizi

TEMALAR	ALT TEMALAR	GÖBEKLİTEPE	STONEHENGE
Marka Kimliği Genel	Tarihi	Göbeklitepe Arkeolojik Alanı, Şanlıurfa kent merkezine 18 kilometre uzaklıkta, Örencik Köyü yakınlarındadır. Alan 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin ortaklığıyla gerçekleştirilen bir yüzey araştırması sırasında keşfedilmiş ve “V52 Neolitik Yerleşimi” olarak tanımlanmıştır. Alanın gerçek değeri, 1994 yılından sonra başlatılan kazı çalışmaları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalar sonrasında, Göbeklitepe'nin 12000 yıl öncesine uzanan bir kült merkezi olduğu anlaşılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020) . Şehir merkezine yakın Göbeklitepe, Prof. Dr. Klaus Schmidt başkanlığında yapılan arkeolojik kazılarda, 12.000 yıl öncesine (M.Ö.10.000) tarihlenen Paleolitik Çağ'ın uçlarına ait dünyanın en eski tapınağıdır. Böyle bir keşif, Şanlıurfa'nın dünyadaki en eski ibadet merkezi olduğunu kanıtlamaktadır (Bengisu, 2020, 1). Çapları 30 metreyi bulan yaklaşık 20 yuvarlak ve oval yapının ortasında 2 adet “T” biçimli, 5 metre yüksekliğinde, kireçtaşından bağımsız sütun yer almaktadır. Yapıların iç duvarlarında da daha küçük sütunlar bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).	Stonehenge, Neolitik taş devri ile Bronz çağı arasında en az 5 kademe oluşmuş bir anıttır. Bu yapı, astronomi, astroloji, geometri, meteoroloji ve paganizmle ilişkilendirilmektedir. Günümüzden beş bin yıl öncesinden itibaren mezarlık olarak kullanılan Stonehenge, MÖ 3000 yılında İngiltere'nin en büyük mezarlığıydı. Gökbilimci Sir Fred Hoyle ise işaret taşlarının dış halka etrafında hareket ettirilmesiyle Stonehenge'in tutulmaların önceden tahmin etmek amacıyla kullanılabileceğini ispatlamıştır. Stonehenge, belki de dünyanın en ünlü tarih öncesi anıtlarından biridir. İlk anıt, yaklaşık 5.000 yıl önce inşa edilen erken bir henge anıttı ve daire şeklindeydi. MÖ 2500 civarında geç Neolitik dönemde dikildiği bilinmektedir. Erken Tunç Çağı'nda yakınlarda birçok mezar höyüğü inşa edilmiştir. Stonehenge'deki taş dekorlar, tarih öncesinde büyük bir değişimin yaşandığı bir zamanda inşa edilmişti. Erken Bronz Çağı'nda, İngiltere'deki en büyük yuvarlak höyük konsantrasyonlarından biri Stonehenge çevresindeki alanda inşa edildi. Bugün, Avebury ile birlikte Stonehenge, eşsiz bir tarih öncesi anıt yoğunluğu ile bir Dünya Mirası Alanı olarak kabul edilmektedir. (English Heritage, 2020a).
	Yönetim	Kültür ve Turizm Bakanlığı	English Heritage

	Yıllık Ziyaretçi Sayısı (2019 Yılı İçin)	412.378 kişi	1.600.000 kişi
	Hediye objeleri	Hediyelik eşya mağazası, arkeolojik alanda bulunmaktadır.	Hediyelik eşya mağazası, arkeolojik alanda ve online mağazada bulunmaktadır.
	Unesco Dünya Mirası Listesine Alınma Tarihi	2018 yılında Unesco Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.	1986 yılında Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.
	Tanıtım Filmi Resmi	Göbeklitepe Tanıtım Videosu (Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü,2020a)	Stonehenge (English Heritage, 2020b)
Marka Çağrışımları	Görsel	Göbeklitepe Görseli (Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020b.).	Stonehenge (English Heritage, 2020c)
	Amblem & Logo	Göbeklitepe için tasarlanmış logo	English Heritage markası ile birlikte tasarlanmış logo
	Slogan	Tarihin sıfır noktası	Step into England's Story (İngiliz hikâyesine adım atın)
	Marka Kişiliği	Sofistike	Sofistike
Markanın Yararı	Markanın fonksiyonel yararı	Kültür, tarih gezisi	Kültür, tarih gezisi
	Markanın deneyimsel yararı	12.000 yıl önce kurulmuş bir yapıyı deneyimleyebilmek	3000 yıl önce kurulmuş bir yapıyı deneyimleyebilmek
	Markanın sembolik yararı	Bilinen tarihin başlangıç noktası	Tarihin en eski yapılarından biri olması
	Markanın duygusal yararı	Mistik, heyecan verici bir deneyim, tarihe yolculuk.	Mistik, heyecan verici bir deneyim, tarihe bir yolculuk.
	Markanın ekonomik yararı	Dünyaya, Türkiye'nin ve Şanlıurfa'nın tanıtımı ve bu sayede yatırımcı ve turist çekilmesi	İngiltere'nin dünyaya tanıtım ve bu sayede yatırımcı ve turist çekmek.
SWOT Analizi	Güçlü Yönler	<ul style="list-style-type: none"> • Dünyanın bilinen tarihini değiştirecek verilere ulaşılması, • Türkiye'nin ve Şanlıurfa'nın tanıtımı, ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkı sağlaması, 	<ul style="list-style-type: none"> • Erken keşfedilmesi, • English Heritage adlı profesyonel bir organizasyon tarafından yönetilmesi, • Stonehenge'in English Heritage kapsamında İngiltere'nin diğer tüm

	<ul style="list-style-type: none"> • Arkeolojik kazıların devam etmesi sebebi ile gizemini koruması ve dünyanın dikkatini çekmesi, • Mevcut ve potansiyel partnerleri ile yeni projelerin gerçekleştirme olanağı • Doğal ve kültürel mirasa sahip olması • Eşsiz olması • Bölge turizminde farkındalık oluşturması • Müze kart ve anlaşmalı kurumlara verilen ücretsiz giriş hakları 	<p>kültür mirasları ile entegre biçimde yönetilmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Partnerleri (Okullar gibi). • Teknolojiye dayalı biletleme sistemi. • Mobil uygulama üzerinden tanıtım. • İkonik, dünyaca ünlü bir yapı olması • Dünyanın her yerinden insanları çekmesi, • Neredeyse kendini pazarlayacak kadar çok bilinmesi, • Stonehenge'de çalışan ekibin, müşteri hizmetleri konusunda uzman olması ve mükemmelleştirme üzerine çalışması. • Açık hava sahası olarak cazibe merkezi yüksek bir kapasiteye sahip olması • Özerk bir yapıya sahip profesyonel bir organizasyon olan English Heritage tarafından yönetilmesi.
Zayıf Yönler	<ul style="list-style-type: none"> • Geç keşfedilmiş olması, • Tanıtım çalışmalarının yeni sayılabilecek bir tarihte başlatılması, • Arkeolojik kazı çalışmalarının yavaş ilerlemesi, • Tüm eserlerin henüz gün yüzüne çıkartılmaması • Altyapı ve ulaştırma yapısının zayıf olması, • Türkiye'nin ve diğer kültür mirasları ile entegrasyonun sağlanamaması, • Ulaşım alt yapısının geliştirmeye ihtiyaç duyması • Çevre ve peyzaj düzenlemelerinin yeterli düzeye gelememesi • Ziyaretçilerin daha uzun kalmasını sağlayacak cazibe alanlarının yetersiz kalması, • Pazarlama ve tanıtıma ayrılan bütçenin gereken seviyeyi yakalayamaması, • Müze kart dışındaki giriş ücretlerinin yüksek algılanması • Kültürel miras yönetimindeki bazı aksaklıklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Tanıtımın sadece web sitesi ve Stonehenge Rehberi üzerinden yapılması, diğer pazarlama araçlarının kullanılmaması, • Pazarlama bütçesinin olmaması, • Ziyaretçi sayıları ile ilgilenilirken reaktif yerine proaktif bir yaklaşım izlenilmesi, • Ziyaretçi yerlerinin mükemmel olmaması. Ağızdan ağıza pazarlamayı olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. • Konumun uzak olması, • Yağmurlu ve açık havalarda ziyaretçiler tarafından tercih edilme oranının düşmesi.
Fırsatlar	<ul style="list-style-type: none"> • Gelişen dünya turizmi • Ulaşım konusundaki gelişmeler • Bölge halkının ziyaretçilere yönelik olumlu tutumu • Döviz getirisinin hem bölgesel hem de ulusal bazda katkı sağlaması 	<ul style="list-style-type: none"> • English Heritage tarafından şu anda iyileştirilmiş bir ziyaretçi merkezi planlanmaktadır. Yeni ziyaretçi merkezi taş çemberden 2,5 mil uzaklıkta olacaktır.

	<ul style="list-style-type: none">• Bölge imajına olumlu yönde etkilemesi• Farkındalık sağlanması	<ul style="list-style-type: none">• Stonehenge'de şu anda bir ziyaret yaklaşık bir saat zaman geçirmektedir. Yeni ziyaretçi merkezi, amaca yönelik tasarlanmış sergi ve eğitim alanları, daha büyük bir mağaza ve restoran ve daha büyük bir otopark ile çok daha büyük ve daha uzun bir ziyaretçi deneyimi sunmayı planlamaktadır.• Bir ziyaretçi cazibe merkezi olarak Stonehenge, hem yerel hem de yabancı turizm pazarlarında artan büyüme potansiyeli sunmaktadır. İç pazardaki ilgi büyük ve büyümeye devam etmektedir. Channel 4'ün Time Team, BBC'nin Ancient Britain dizisi ve Digging for Britain dahil olmak üzere TV için arkeoloji ve tarih üzerine giderek daha fazla programın yapılması,• Yurtdışından gelen turist pazarı için kültür mirası ziyaretleri hala cazibesini korumaktadır. VisitBritain tarafından yürütülen bir ankette, "20 ülkeden yanıt verenlerin% 57'si, tarih ve kültürün tatil destinasyonu seçiminde güçlü etkiler olduğunu belirtmesi, kültür miraslarına yönelik tanıtım ve pazarlama için fırsatlar sunmaktadır.• Mevcut ve potansiyel partnerleri.• Yeni teknolojiyi kullanan iyileştirilmiş güvenlik sistemleri, anıtı ve sahadaki tesisleri koruyabilmekte ve personel maliyetlerini azaltabilmektedir.
Tehditler	<ul style="list-style-type: none">• Covid 19 Pandemisi• Turizm taşıma kapasitesini aşması• Kültürel miras öğelerinin bilinçsizce tahrip edilmesi• Turistik kar amaçların ön plana çıkması• Bölge halkının gelen ziyaretçilere karşı hoşnutsuz davranma ihtimali• Güvenlik sorunlarının yaşanma ihtimali• Bölge hakkında algılanan yanlış imaj• Dünyadaki rakipleri (Stonhenge vs.)• Stratejik planlamaların eksik veya düzenli yapılamaması• Tanıtım ve pazarlamadaki eksiklik• Turizm acenteleri ile anlaşmaların istenilen seviyede olamaması.	<ul style="list-style-type: none">• Covid 19 Pandemisi• Döviz kurundaki değişim, yabancı ziyaretçilerin sayısını azaltabilir. Pound, dolar ve Euro karşısında güçlü olan ülke vatandaşları, kültür mirası ziyaretine katılabilirken, diğer ülke vatandaşları gelemeyecektir.• Terörist saldırıların olma ihtimali karşısında ziyaretçi sayılarının azalması,• Ekonomik durgunluk, işsizlik ve hükümet harcamalarındaki kesintiler de insanların harcanabilir gelirini etkileyecek. Tarihi yerlere yapılan ziyaretler, aile bütçesinden ilk kesilecek şeyler olabilir.• Artan yakıt maliyeti, ulaşım masrafı.

Kaynak: English Heritage, <https://www.english-heritage.org.uk/about-us/our-history/>, Erişim Tarihi: 25.08.2020, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-63054/2019-gobeklitepe-yili-logolari.html>, 25.08.2020, Karapınar, E., & Barakazi, M. (2017).

Nevin Karabıyık Yerden
Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı
Açısından Betimsel Analizi

Kültürel miras turizminin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 5-18, Stonehenge, <https://www.nationalgeographic.com/history/archaeology/stonehenge/> , Erişim Tarihi: 25.08.2020 yayımlarından yararlanılarak geliştirilmiştir.

Bu araştırmada temelde dört tema ve onların altında bulunan alt temalar yer almaktadır.

Marka kimliği genel temasının altında; kültürel mirasların tarihi, yönetim biçimi, yıllık ziyaretçi sayısı, hediye, Unesco Dünya Mirası Listesine alınma tarihi, resmi tanıtım filmi alt temaları bulunmaktadır. Bu alt temalar kapsamında Göbeklitepe'nin insanlık tarihi açısından başlangıcı M.Ö.12.000 yılına, Stonehenge'in ise M.Ö. 3000 yılına dayanmaktadır. Ancak, Göbeklitepe 1963 yılında keşfedilmesine rağmen önemi 1994 yılında fark edilmekle birlikte Stonehenge'in keşfi 1660'lı yıllara dayanmaktadır. 1660'lı yıllarda alanın arkeolojik araştırması, ilk kez John Aubrey tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak Aubrey, yanlış bir şekilde Stonehenge'i Druid rahiplerinin başkanlık ettiği dini bir merkez olarak tanımlamış ve Keltler (Tarih öncesi ve ilkçağ döneminde Avrupa'da yaşayan ve günümüzde altı ulustan oluşan bir halktır.) ile ilgili olduğunu düşünmüştür (Owens, 2020).

Göbeklitepe'nin yönetimi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilirken, Stonehenge'in yönetimi geçmiş dönem Başbakanlarından Thatcher döneminde kurulan ve özerk bir yapıya sahip English Heritage (İngiliz Mirası) isimli bir organizasyon tarafından gerçekleştirilmektedir. English Heritage sadece Stonehenge'i değil, İngiltere'de bulunan 400'den fazla kültür mirasını yönetmektedir. 2019 yılı yıllık ziyaretçi sayısına bakıldığında Göbeklitepe'yi 412.378 kişi ve Stonehenge'i 1.600.000 kişinin ziyaret ettiği tespit edilmektedir. Bu bulgu, her iki yapı arasında var olan önemli bir fark olarak dikkat çekmektedir. Stonehenge'in çok uzun süre önce keşfedilmesi ve marka bilinirliğinin yüksek olması, Göbeklitepe'ye göre daha fazla ziyaretçi çekmesinin nedeni olarak açıklanabilir. Hediyeleşim eşyaları için her iki kültür mirasının yakınında kültür mirasları yapılarının minyatürlerinin vb ürünlerin satıldığı hediyeleşim eşya mağazası olmakla beraber, Stonehenge, online satış kanalından da satış yapmaktadır. Göbeklitepe 2018 yılında, Stonehenge ise 1989 yılında Unesco tarafından Dünya Mirası Listesine (World Heritage List) alınmıştır. Her iki kültür mirasının da resmi tanıtım filmleri bulunmaktadır.

Marka çağrışımları genel teması, görsel, amblem & logo, slogan ve marka kişiliği alt temalarından oluşmaktadır. Marka kişiliği, imajın önemli bir parçası olmakla beraber, marka çağrışımında etkin bir rol oynaması sebebi ile marka çağrışımları alt teması olarak belirlenmektedir. Göbeklitepe ve Stonehenge'e ait ilk kazıların başladığı dönemlerden itibaren resmi ve kişisel olmak üzere çok sayıda görsel bulunmakta ve tanıtımlarında kullanılmaktadır. Özellikle Stonehenge'in resmi bir amblem ve logosu bulunmamakla beraber English Heritage'in amblem, logo ve sloganı kullanılmaktadır. Stonehenge'in görseli ise kendi amblem ve sloganı haline gelmekte olup, dünyada kültür mirası ikon yapılarından biri olarak gösterilmektedir. English Heritage'in sloganı , *“Step into England's story (İngiltere'nin hikâyesine adım atın.)”* cümlesidir. Bu slogan, marka imajı açısından değerlendirildiğinde English Heritage sadece Stonehenge için değil yönettiği diğer tüm kültür mirası yapıları için aynı amblem, logo ve sloganı kullandığından şemsiye imaj türünü kullandıkları söylenebilir. Göbeklitepe'nin sloganı ise *“Tarihin sıfır noktası”* olarak belirlenmiş olup, marka imaj türünden ürün imajını kullandıklarını söylemek mümkündür. Hatta bu slogan ve imaj çalışması 2019 yılında Türkiye tanıtımında da en fazla ön plana çıkan slogandır. Ayrıca 2019 yılı Türkiye için Göbeklitepe yılı olarak ilan edilmiştir. Marka kişiliği açısından değerlendirildiğinde global alanda kullanılabilirliği olması sebebi ile J. Aaker'ın çalışması kapsamında değerlendirilmekte yarar görülmektedir. Aaker'ın çalışmasında marka kişilikleri; samimi, uzman, becerikli, sert ve sofistike olarak belirlenmektedir. Her iki yapının marka kişilikleri için kantitatif bir araştırma gerekli olsa da bu çalışmada betimsel analiz kapsamında her iki kültür mirasının da “sofistike” marka kişiliğine daha yakın olduğu düşünülmektedir. Özellikle taşıdıkları gizem, sırların hala tam olarak gün yüzüne

Nevin Karabıyık Yerden
Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı
Açısından Betimsel Analizi

çıkartılamaması ve tarihe ışık tutmaları gerekçesi ile her iki kültür mirasının imaj çalışmalarında ve tanıtımlarında sofistike marka kişiliğini kullanmalarının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Markanın yararı genel temasında ise markanın fonksiyonel, deneyimsel, sembolik, duygusal ve ekonomik yararı alt temaları bulunmaktadır. Her iki kültür mirasının fonksiyonel yararı, kültür ve tarih gezisi sunma işlevi ile açıklanmaktadır. Markanın deneyimsel yararına bakıldığında Göbeklitepe'nin M.Ö. 12.000 yıl öncesine dayanan, tarihin bilinen ilk başlangıç noktasında olma deneyimi sağladığı görülmektedir. Stonehenge ise M.Ö. 3000 yıl önce kurulmuş bir yapıyı deneyimleyebilme yararı sunmaktadır. Bununla birlikte Stonehenge'in, Göbeklitepe'den çok daha önce keşfedilmiş olması, alt yapı çalışmaları, ziyaretçi ağırlama alanları vb. çalışmalar için daha iyi bir deneyim sunduğunu göstermektedir. Göbeklitepe'nin marka deneyim alanlarını hızlı bir biçimde geliştirmesi daha fazla ziyaretçi ağırlamasına olanak sağlamaktadır. Göbeklitepe'nin ziyaretçisine sunacağı en önemli sembolik yarar tarihin başladığı noktası olması ve bilinen bütün gerçekleri değiştiren veriler sunmadır. Buna karşın Stonehenge ise ikon bir yapı olma yararı sunduğu ve güçlü bir ağızdan ağıza pazarlama çalışması yaşattığı için bu anlamda daha güçlü olarak algılanmaktadır. Ancak marka imajı açısından Göbeklitepe'nin sembolik yararı, doğru bir konuma yerleştirilebilirse yüksek bir potansiyele sahiptir. Bunun dışında her iki kültür mirasının ziyaretçilerine sunacağı duygusal yarar mistik, heyecan verici duyguları deneyimlemek olmaktadır. Son olarak ekonomik yarar açısından değerlendirildiğinde her iki kültür mirasının da marka değerini artırarak, buldukları bölgeye ve ülkelerine ekonomik değer sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte ziyaretçilerin elde edeceği deneyimsel, duygusal, fonksiyonel ve sembolik yarar yanında ziyaretçiler açısından ekonomik yararın öneminin daha düşük olacağı düşünülmektedir.

SWOT Analizi genel teması altında ise güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditler alt temaları bulunmaktadır. Göbeklitepe'nin güçlü yönleri incelendiğinde dünyanın bilinen tarihini değiştirecek verilere sahip olması, arkeolojik kazıların devam etmesi sebebi ile tüm dünyanın dikkatini çeken bir konumda olması, bulunduğu bölgeye ve Türkiye'ye katma değer sağlaması, eşsiz olması, bölge turizmde farkındalık yaratması, parterlerinin olması, internet ve mobil uygulamalar üzerinden tanıtım yapması, Müze kart ve anlaşmalı kuruluşlara verilen ücretsiz giriş izinleri sayılabilir. Stonehenge'in en güçlü yönü tüm dünya tarafından bilinmesi ve ikonlaşmış olmasıdır. Bunun dışında diğer güçlü yönleri ise erken dönemde keşfedilmiş olması, English Heritage adlı özerk yapıya sahip profesyonel bir organizasyon tarafından yönetilmesi, İngiltere'de English Heritage'in yönetiminde bulunan diğer kültür mirasları ile entegre bir iletişim yapılanması içerisinde olarak bütünleşik pazarlama iletişimine uygun davranabilmesi, müşteri hizmetleri konusunda ileri seviyede olmaları, okullar, gönüllüler, işletmeler gibi geniş bir partner grubuna sahip olması, internet ve mobil uygulama üzerinden tanıtım ve bilet satış imkanı sağlamaları sayılabilir.

Göbeklitepe'nin zayıf yönlerine bakıldığında, geç dönemde keşfedilmesi ve önemsenmesi, tanıtım çalışmalarına yeni sayılacak bir tarihte başlanması, arkeolojik çalışmaların yavaş ilerlemesi, tüm eserlerin henüz gün yüzüne çıkartılamaması, alt yapı ve ulaşımın zayıf olması, Türkiye'deki diğer kültür mirasları ile entegrasyonunun sağlanamaması, çevre, peyzaj ve ziyaretçi deneyim alanının az olması, bu sebeple ziyaretçilerin alanda kalma süresinin az olması, pazarlamaya ayrılan bütçenin yeterli seviyeye ulaşamaması, giriş ücretlerinin yüksek olarak algılanması, kültür mirası yönetimindeki birtakım aksaklıklar olduğu görülmektedir. Stonehenge'in zayıf yönleri ise pazarlama ve tanıtım çalışmalarının ağırlıklı olarak web sitesi ve Stonehenge Rehberi üzerinden yapılması, pazarlama bütçelerinin olmaması ve pazarlamanın diğer araçlarını kullanamama, ziyaretçi ağırlama alanlarının mükemmel olmaması, bulunduğu konumun, şehir merkezlerine uzaklığı ve yağmurlu havalarda ziyaretçi sayısının azalması olarak belirtilmektedir.

Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı Açısından Betimsel Analizi

Fırsatlar alt teması incelendiğinde Göbeklitepe için gelişen dünya turizmi içerisinde kültür turizminin büyüme potansiyeli, ulaşım alt yapısının iyileştirilmesi yönünde çalışmalar, döviz getirisinin, bölgesel ve ulusal çapta katkı sağlaması, bölge halkının olumlu tutumu, bölge imajını olumlu yönde etkilemesi, yeni eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve bilinen tarihi değiştirecek veriler sunması sebebi ile ziyaretçi ve yatırımcı potansiyelinin artması ve teknolojik ilerlemelerin adaptasyonu ile ileri seviyede deneyim sunabilme potansiyeli gibi çalışmaların yeni fırsatlar sunduğu görülmektedir. Stonehenge için ise English Heritage tarafından taş çemberden 2,5 mil uzaklıkta yeni bir ziyaretçi merkezinin tasarlanması, yeni ziyaretçi merkezi ile daha büyük mağaza, restoran ve otopark ile ziyaretçilerin alanda kalma sürelerinin arttırılması, iç ve dış turizm pazarlarındaki büyüme, mevcut/yeni partnerler ve teknoloji sayesinde güvenlik önlemlerinde artış ve personel maliyetlerinde azalış sağlanması fırsatlar olarak görülmektedir.

Son olarak tehditler değerlendirildiğinde Göbeklitepe ve Stonehenge için en büyük tehdit Covid 19 Pandemisi olarak görülmektedir. Bunun dışında Göbeklitepe'nin stratejik planlama ve stratejik pazarlama planına ihtiyacı vardır. Bunların yapılması ve yıl bazında karşılaştırmalı olarak takip edilmesi gerekmektedir. Bu planlamaların yapılmaması ve uygulanmaması bir tehdit oluşturabilir. Bölge halkının hoşnutsuz davranma olasılığı, tanıtımın ve turizm acenteleri ile anlaşmaların istenilen düzeyde olamaması, bölgedeki güvenlik durumunun zaman zaman sorun olabilmesi, kültürel miras alanlarının bilinçsizce tahrip edilme olasılığı ve turizm taşıma kapasitesinin yetersiz kalma olasılığı tehdit unsurları oluşturabilir ve bunlar da Göbeklitepe'nin marka imajını olumsuz yönde etkileyebilir.

Stonehenge açısından tehditlere bakıldığında döviz kurlarındaki değişim ve Pound'un hızlı yükselişi denizaşırı ülke ziyaretçilerinin gelmesini azaltabilir. Terörist saldırılarının olma ihtimali, işsizlik, ekonomik durgunluk, hükümet harcamalarındaki kesintiler ve yakıt ücretlerinin yükselmesi tehdit olarak görülmektedir.

6. Sonuç

Marka imajı, günümüzün önemli rekabet unsurlarından birini oluşturmaktadır. Doğru yönetilen bir marka imajı, kurum ve kuruluşlara yüksek karlılıklar ve rekabet avantajı sağlayacaktır. Günümüzün pazarlama anlayışı sadece işletmeyi değil, işletme dışında kalan sivil toplum kuruluşları, sağlık kurumları, okulları, müzeleri destinasyonları, kişileri vb. pek çok alanı kapsamaktadır. Bu alanlardan biri de kültür mirasları olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Unesco tarafından dünya mirası listesine alınan Göbeklitepe ve Stonehenge'in marka imajı açısından karşılaştırılmalı analizinin gerçekleştirilmesidir. Çalışmada betimsel analiz tekniği kullanılmaktadır. Betimsel analiz kapsamında kültür miraslarının marka imajı temel çerçevesinde dört tema ve bu temaların altında 19 alt tema oluşturulmuştur. Dört ana tema; **marka kimliği genel, marka çağrışımları, marka faydası, SWOT** analizidir. Bu temalar çerçevesinde Göbeklitepe ve Stonehenge marka imajı açısından analiz edilmiş olup, marka kimliği ana temasındaki en önemli ayırım noktasının keşif tarihlerindeki zaman farkı olduğu sonucuna varılmaktadır. Stonehenge'in 1660'lı yıllarda keşfedilmesi doğal olarak kazı çalışmalarının günümüzde önemli bir bölümünün bitmesine, bilinilirliğinin artmasına ve ikon bir anıt haline dönüşmesine olanak sağlamaktadır. Oysaki Göbeklitepe'nin yakın tarihte keşfi, gelişimi için önemli bir potansiyel oluştursa da yapılanma için zamana ihtiyacı olduğu görülmektedir. Ancak Göbeklitepe'nin keşfi ile insanlık tarihinin, Stonehenge'den daha önce var olduğu, belki de insanların tarım için değil, ibadet için göçebe yaşama geçtikleri tartışmaları başlamamıştır. Bu ise tüm dünyanın gözünün Göbeklitepe'ye çevrilmesine neden olmaktadır. Göbeklitepe'nin marka imajının, alt yapı sorunları, tanıtımının yeterli olamaması, ziyaretçi sayısının göreceli olarak az olması gibi unsurlara karşın yüksek bir potansiyeli olan, keşfedilmeye hazır ve heyecan verici bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yine her iki yapı arasında yıllık

Nevin Karabıyık Yerden
Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı
Açısından Betimsel Analizi

ziyaretçi sayılarının farkı, Stonehenge'nin bir ikon olarak anılması vb. unsurlar marka kimliği genel temasında öne çıkan unsurlardır. Bunun dışında her iki kültür mirasının resmi tanıtım filmlerinin çekilmiş olması, hedef kitleye ulaşım açısından önemli görülmektedir.

Marka çağrışımları alt teması değerlendirildiğinde her iki kültür mirasının da görsellerinin olmasına karşın Göbeklitepe'nin resmi bir amblem ve sloganı olduğu görülmektedir. Stonehenge'in ise resmi bir slogan ya da amblemden ziyade özerk yapıda olan English Heritage bünyesinde şemsiye imaj çalışması içerisinde olduğu ve English Heritage'in amblem, logo ve sloganını kullandığı görülmektedir. Bu bulgular, Göbeklitepe'nin ürün imajını kullanırken, Stonehenge'nin şemsiye imajını kullandığını göstermektedir. Marka kişilikleri değerlendirildiğinde her iki yapı için de sofistike marka kişiliğinin kullanılabilmesi, ancak bunun için kantitatif bir alan araştırmasının yapılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Marka faydalarında öne çıkan faydalar ise her iki marka için de deneyimsel ve sembolik marka faydaları olmaktadır. Ziyaretçilere kültür mirası alanlarında ne kadar çok deneyim yaşatılabilirse o kadar çok fonksiyonel, duygusal ve sembolik fayda elde edebilecekleridir. Bu ise orta ve uzun vadede ekonomik faydayı getirecektir. Bu yapıların ziyaretçilerinin fiyata duyarlı olmayan kişilerden olması beklenmektedir. Dolayısıyla ziyaretçilerin elde edebilecekleri marka fayda türünün deneyimsel, sembolik duygusal fayda türünde olması ve marka imajının da bu fayda türleri üzerine inşa edilmesi daha uygun olmaktadır.

Son tema olan SWOT analizi, durum değerlendirmesi ve rekabet açısından önemli bir temadır. Dolayısıyla marka imajını bu açıdan etkilemektedir. Her iki kültür mirası incelendiğinde Stonehenge'nin ikon anıt olması, alt yapı sistemlerinin neredeyse tamamlanmış olması, müşteri hizmetlerinin sürekli iyileştirilmesi, ağızdan ağıza pazarlamayı, tanıtım rehberini, web sitesi ve mobil uygulamaları etkin kullandığı görülmektedir. Buna karşılık Göbeklitepe'nin en güçlü yönlerinden biri M.Ö. 12.000 yılına dayanması sebebi ile tarihteki bilinen birçok doğrunun değişme ihtimalidir. Dolayısıyla bu yeni keşif birçok araştırmacıyı heyecanlandırmakla beraber marka imajı açısından büyük potansiyele sahip bir alan olarak görülmektedir. Stonehenge'in ürün ve imaj açısından olgunluk aşamasında, Göbeklitepe'nin ise giriş aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum Göbeklitepe için fırsatların çok daha yüksek olduğunu ancak, Stonehenge'in imajı karşısında oldukça önemli bir zamana ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Göbeklitepe ve Stonehenge'in marka imajlarının yaşam dönemlerinin farklı aşamalarında olması sebebi ile farklılıklar olduğu, Stonehenge'nin erken keşfi sebebi ile Göbeklitepe'nin imajına göre çok daha güçlü bir imajı olduğu ve ikon marka olarak algılandığı; ancak Göbeklitepe'nin bilinen gerçekleri değiştirme durumundan dolayı yüksek bir potansiyele sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Göbeklitepe, profesyonel ve doğru stratejiler ile yönetildiği takdirde Stonehenge gibi bulunduğu bölgeye ve Türkiye'ye önemli katma değer sağlayarak, ekonomik ve sosyal kalkınmaya destek olacaktır.

Gelecek araştırmalarda Göbeklitepe ve Stonehenge'in markalama ve marka imajı çalışmalarına yönelik kantitatif araştırmalar yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte Göbeklitepe'nin imajını etkileyebilecek iç ve dış faktörlerin belirlenerek bunlar üzerinden stratejilerin geliştirilmesi, Göbeklitepe'nin imaj çalışması için etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aaker, J. L. (1996). Brand personality: Conceptualization, measurement and underlying psychological mechanisms. Stanford University.
- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of marketing research*, 34(3), 347-356.
- Aaker, D.A. and Myers, J. (1975), *Advertising Management*. Englewood Cliffs, New Jersey. PrenticeHall, Inc., 1975, 612 pp.
- Aksoy, L., ve Özsoyer, A. (2007). Türkiye’de marka kişiliği oluşturan boyutlar. 12. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 1-14.
- Altınışık, U. (2004). Marka Değeri Yaratmada Reklamın Rolü. *Marketing*, May, 42-48.
- Altınışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Yayıncılık, 5. Basım. Sakarya.
- Avcı, B. (2008). Markalaştıramadıklarımızdan mısınız? , 07.03.2017, http://www.doguakdenizden.com/kosedevam.asp?id=61&yazar_kodu=7, 14.04.08
- Balmer, J. M., & Greyser, S. A. (Eds.). (2003). *Revealing the corporation: perspectives on identity, image, reputation, corporate branding, and corporate-level marketing: an anthology*. Psychology Press.
- Balta Peltekoğlu, F. (2007). *Halkla ilişkiler nedir?*. (5. Baskı) Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of consumer research*, 15(2), 139-168.
- Bendapudi, N., Singh, S. N., & Bendapudi, V. (1996). Enhancing helping behavior: An integrative framework for promotion planning. *Journal of Marketing*, 60(3), 33-49.
- Bengisu, E. (2020). Human History and Göbeklitepe. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7(1), 1-10.
- Bengül, S. S. (2019). Müşteri Şikayet Yönetimi Kalitesi Belirleyicilerinin Marka İmajı Ve Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi. *İletişim*, (31).
- Berger, J. (1999). *Görme Biçimleri*, Çev: Yurdanur Salman. İstanbul, Metis Yayınları.
- Biel, A. L. (1993). Converting image into equity. *Brand equity and advertising: Advertising’s role in building strong brands*, 26(10), 67-81.
- Bielikova Nadiia V. & Gretska-Mirgorodska Viktoriya V.(2017), Branding as an Element of the Strategy of Social and Economic Development of the City, *Problemi Ekonomiki*, Vol 1, Pp 155-161 (2017)
- Bird, M., Channon, C. Ve Ehrenberg, A. S. C. (1970). Brand İmajı And Brand Usage. *Journal Of Marketing Research*, 7(3), 307-314.
- Can, Y. (2005). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramlarını Paradigma Temelli Bir Sınıflandırma Denemesi*. CU, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2005, Cilt 29, No.1.
- Cho, E., Fiore, A. M., & Russell, D. W. (2015). Validation of a fashion brand image scale capturing cognitive, sensory, and affective associations: Testing its role in an extended brand equity model. *Psychology & Marketing*, 32(1), 28-48.
- Correia Loureiro, S. M., Veríssimo, Â., & Cayolla, R. (2013). The effect of Portuguese Nation Brand on Cognitive Brand Image: Portuguese and Canadian comparison. *International Journal of Management Cases*, 15(4).
- Demir, E. (2006). Kurumsal marka imajının oluşumunda reklam stratejilerinin etkisi: World Of Wonders Otel işletmelerinde bir uygulama. *Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Dereli, T., & Baykasoğlu, A. (2007). *Toplam Marka Yönetimi*. Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Doyle, P. (2003). *Değer Temelli Pazarlama*. (G. Barış, Çev). İstanbul: Media Cat

Marka İmajı: Göbeklitepe ile Stonehenge Arkeoloji Alanlarının Marka İmajı Açısından Betimsel Analizi

Dülgaroğlu, O , Aydemir, B , Avcıkurt, C . (2019). Turizm Sektöründe Destinasyon Pazarlaması Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 3 (3) , 400-410. DOI: 10.32958/gastoria.576842

English Heritage, (2020a), <https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/stonehenge/history-and-stories/history/>, 2020, Erişim Tarihi:29.08.2020

English Heritage. (2020b), A 360° View of Stonehenge. https://www.youtube.com/watch?v=_RyqU1r1Fmk. Erişim Tarihi: 25.07.2020

English Heritage. (2020c). Stonehenge <https://www.english-heritage.org.uk/siteassets/home/visit/places-to-visit/stonehenge/stone-of-the-month/stone-circle-overview-web.jpg>. Erişim Tarihi: 25.07.2020

Ese, İ. (2006). Sinema reklamlarının marka imajı üzerindeki etkisi: sinema izleyicileri üzerine bir araştırma. Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul.

Gardner, B. B., & Levy, S. J. (1955). The product and the brand. *Harvard business review*, 33(2), 33-39.

Gegez, A. E. (2005). Pazarlama Arastirmalari. Istanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

Halliday, J. (1996). Chrysler brings out brand personalities with'97 ads. *Advertising Age*, 67(40), 3-4.

Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis—where are we now? A review of academic research from the last decade. *J Strateg Manag* 3: 215–251.

Henderson, P. W., Cote, J. A., Leong, S. M., & Schmitt, B. (2003). Building strong brands in Asia: Selecting the visual components of image to maximize brand strength. *International Journal of Research in Marketing*, 20(4), 297-313.

Kapferer, J. N. (1997). Managing luxury brands. *Journal of brand management*, 4(4), 251-259.

Karaca, Y.(2012) , Ed.Torlak, Ö., & Altunışık, R. Pazarlama Stratejileri, Yönetmel Bir Yaklaşım. (2. Baskı) Beta Basım Yayım, İstanbul.

Karafakıoğlu, M. (2006). Pazarlama ilkeleri. Literatür Yayıncılık. İstanbul.

Karapınar, E., & Barakazı, M. (2017). Kültürel miras turizminin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 5-18

Karpat Aktuğlu, I.(2004). Marka Yönetimi (Güçlü Ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler)". İstanbul: İletişim Yayınları.

Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands. *Place branding*, 1(1), 58-73.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22. doi:10.2307/1252054

Keller, K. L. (2003). *Strategic Brand Management: Best Practice Cases in Branding: Lessons from the World's Strongest Brands*. Pearson Education.

Kim, S. H., & Lee, S. A. (2020). The role of marketing communication mix on Korean customers' coffee shop brand evaluations. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*.

Kleine III, R. E., Kleine, S. S., & Kernan, J. B. (1993). Mundane consumption and the self: A social-identity perspective. *Journal of consumer psychology*, 2(3), 209-235.

Kotler, P. (2005). A'dan Z'ye pazarlama: Pazarlamayla ilgili herkesin bilmesi gereken 80 kavram. MediaCat, İstanbul.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020, <https://kvmmg.ktb.gov.tr/TR-44420/gobeklitepe-arkeolojik-alani-sanliurfa.html>, Erişim Tarihi: 29.08.2020

Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-63054/2019-gobeklitepe-yili-logolari.html>, Erişim Tarihi: 25.08.2020

Kwon, W. S., & Lennon, S. J. (2009). What induces online loyalty? Online versus offline brand images. *Journal of Business Research*, 62(5), 557-564.

Lassar, W., Mittal, B. and Sharma, A. (1995), "Measuring customer-based brand equity", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 12 No. 4, pp. 11-19.

Learned, E.P., Christiansen, C.R., Andrews, K. and Guth, W.D. (1969), *Business Policy: Text and Cases*, Irwin, Homewood, IL.

Malhotra, N. K. (1988). Self concept and product choice: An integrated perspective. *Journal of Economic Psychology*, 9(1), 1-28.

Owens, J.(2020), <https://www.nationalgeographic.com/history/archaeology/stonehenge/>, Erişim Tarihi:29.08.2020

Örer, L. (2006). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin kurumsal imajının öğrenciler açısından ölçülmesi üzerine bir alan çalışması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Park, C. W., Bernard, J., & Deborah, M. (1986). Strategic brand concept-Image management. *Journal of Marketing*, 50, 135-145.

Plummer, J. T. (1985). How personality makes a difference. *Journal of advertising research*, 24(6), 27-31.

Romaniuk, J., & Nenycz-Thiel, M. (2013). Behavioral brand loyalty and consumer brand associations. *Journal of Business Research*, 66(1), 67-72.

Roth, M. S. (1992). Depth versus breadth strategies for global brand image management. *Journal of Advertising*, 21(2), 25-36.

Salciuviene, L., Lee, K., & Yu, C. C. (2007). The impact of brand image dimensions on brand preference. *Economics & Management*.

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of marketing management*, 15(1-3), 53-67.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020a). Göbeklitepe Tanıtım Videosu. <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-219204/gobeklitepe-tanitim-videosu.html>. Erişim Tarihi: 20.07.2020

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020b. Göbeklitepe Görsel. <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/Resim/257589,20111018-069-ba-23-2jpg.png?0>. Erişim Tarihi: 20.07.2020

Vaid, H. (2003). *Branding: Brand Strategy, Design and Implementation of Corporate and Product Identity (Design Directories)*. Pittsburgh, PA, USA: Watson-Guption.

Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. Sage.

Yamaç, Z., & Zengin, B. (2015). Sakarya destinasyonunun imaj algısına yönelik bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2), 55-75.

Yıldız, N. (2002). Türkiye'de siyasetin yeni biçimi: liderler, imajlar ve medya. Phoenix Yayınevi.

Yumuk, G., & İnan, İ. H. (2005). Trakya bölgesindeki imalat sanayi işletmelerinin kalite maliyetlerinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 177-188.